

Ole Alexander Dyrli Husby

Midt-Skandinavia på tvers

I fotsporene til et halvt århundre lang forskningstradisjon tilknyttet kontakt over Kjølen i eldre jernalder

Veileder: Birgitta Berglund

Masteroppgave i Arkeologi

Det humanistiske fakultet, Institutt for arkeologi og kulturhistorie

Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet

NTNU – Trondheim
Norwegian University of
Science and Technology

Forsidebilde: Indalsälven som går fra norsk side av Kjølen og ut til Bottenhavet. Link:
<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a8/Indals%C3%A4lven.jpg>

Forord:

Å skrive en masteroppgave er en tidkrevende og møysommelig prosess, men også morsom og lærerik. Jeg ser meg selv som svært heldig i det at jeg fikk arbeide med og skrive om, en tidsperiode jeg finner svært interessant. Jeg vil rette en uendelig stor takk til min veileder Birgitta Berglund for hennes gode råd, tålmodighet og konstruktive tilbakemeldinger. Det var hun som foreslo denne oppgavens tema, som jeg skulle bli så umåtelig interessert i og for det er jeg veldig takknemlig.

Gjennom masterstudiet i arkeologi ved NTNU hadde jeg et hospiteringsforhold på Murberget museum (det som nå heter Västernorrlands museum) i Härnösand, Medelpad. Her fikk jeg godt innsyn i og praktisk erfaring med eldre jernalders arkeologi på den svenske siden av Kjølen. Jeg vil gi en stor takk til Ola George som var ansvarlig for hospitantene under vårt opphold på Murberget. Han kom med gode råd og opplæring i feltarkeologisk metode i tillegg til flere nyttige henvisninger til litteratur jeg fikk bruk for i dette arbeidet.

Jeg vil takke min mor, far og lillesøster Lone for støtte og hjelp under denne arbeidsprosessen. Det å få servert middag når jeg kom stresset hjem på besøk var en stor hjelp. En spesiell takk går til min lillesøster som holdt humøret mitt oppe gjennom all skrivingen med en konstant strøm med bilder av familiekatten.

Jeg vil rette en kjempetakk til mitt søskenbarn, Marit Ranveig Gjørsvik og hennes mann Stig Morten Gjørsvik for at de leste korrektur på oppgaven min. Det var en fantastisk hjelp å ha to norsklærere i slekten under prosessen med å gjøre masteren klar til innlevering.

Jeg vil takke Tore Moen som inntil nylig arbeidet på Gunnerusbiblioteket som bibliotekar. Han var en stor hjelp med sin gode serviceinnstilling og dype kunnskap om biblioteket og dets hemmeligheter. I en stresset situasjon var det også svært trivelig å slå av en prat med en sambygding om forhold og gamle hendelser i hjembygda.

Jeg vil til slutt gi en stor takk til mine gode venner Tore, Edvard, Andreas, Michael og Reidar for gode råd og hyggelige stunder i en periode fylt med stress.

Ole Alexander Dyrli Husby

10. november 2018

1. INNLEDNING.....	1
1.1. INTRODUKSJON:	1
1.2. PROBLEMSTILLINGER:	1
1.3. AVGRENSNING	4
1.3.1. Avgrensning i tid.....	4
1.3.2 Geografisk avgrensning	5
1.4 OPPGAVENS STRUKTUR:	7
2. FORSKNINGSSTATUS	8
2.1. INTRODUKSJON:	8
2.2. SLOMANN OG HENNES FORSKNING ANGÅENDE FORBINDELSER OVER KJØLEN.....	8
2.3. FARBREGD OG HANS MOTARGUMENT MOT SLOMANN	9
2.4. VIDERE FORSKNING I FORHOLD TIL FORBINDELSER PÅ TVERS AV KJØLEN.....	10
3. ARGUMENTER FOR AVHANDLINGENS TEORETISKE TILNÆRMING: GAVEUTVEKSLING I ELDRE JERNALDER	16
3.1 EKSEMPLER FRA SKRIFTLIGE KILDER	17
4. TEORI.....	25
4.1. INTRODUKSJON.....	25
4.2 GAVEUTVEKSLING SOM MODELL.....	26
4.3. GAVENS REISE. LOGISTIKK OG TRANSPORT.	28

4.4. DET ARKEOLOGISKE MATERIALET OG DETS REPRESENTATIVITET I FORHOLD TIL FORTIDENS KULTUR.....	30
4.4.1. Habitus og likheter i det arkeologiske materialet	30
4.4.2. Gravskikk og gravgaver.....	31
4.4.3. Produksjonssteder.....	31
5. METODE.....	33
5.1. KOMPARATIV ANALYSE	33
5.2 INNSAMLING AV MATERIALET:.....	33
5.2.1 Oversiktsverk.....	33
5.2.2. Digitale Gjenstandsdata-baser	34
5.3 MATERIALETS PÅLITELIGHET	34
5.3.1 Feilkilder	34
5.3.2. Representativitet.....	35
6. MATERIALSTUDIE.....	37
6.1 INTRODUKSJON:	37
6.2 MATERIALSTUDIE 1: SPANNFORMETE LEIRKAR.....	37
6.3 MATERIALSTUDIE 2: VESTLANDSKJELER	41
6.4 MATERIALSTUDIE 3: KORSFORMETE SPENNER.....	43
6.5 MATERIALSTUDIE 4: RELIEFFSPENNER.....	45
7. ANALYSE	50
7.1. INTRODUKSJON TIL ANALYSEN OG UTVELGELSESPROSESSEN.....	50
7.2. MATERIALANALYSE: SPANNFORMETE LEIRKAR.....	51
7.2.1. Det tilgjengelige materialet.....	51
7.2.2. Tolkning av spredningsmønsteret.....	55
7.2.3. Spannformete leirkar konklusjon:.....	60

7.3. MATERIALANALYSE: VESTLANDSKJELER	61
7.3.1. Det tilgjengelige materialet.....	61
7.3.2. Tolkning av spredningsmønsteret	62
7.3.3. Vestlandskjeler konklusjon:.....	66
7.4. MATERIALANALYSE: KORSFORMETE SPENNER.....	66
7.4.1. Det tilgjengelige materialet.....	66
7.4.2. Tolkning av spredningsmønsteret	67
7.4.3. Korsformete spenner konklusjon:	70
7.5. MATERIALANALYSE: RELIEFFSPENNER	71
7.5.1. Det tilgjengelige materialet.....	71
7.5.1.2. Den botniske gruppen	73
7.5.2. Tolkning av spredningsmønsteret	74
7.5.3. Relieffspenner konklusjon:.....	78
7.6. DET TRØNDERSKE/JEMTLANDSKE JERNUTVINNINGSKOMPLEKSET	79
7.7. ARGUMENTER IMOT EN FORBINDELSE OVER KJØLEN.....	81
8. KONKLUSJON.....	83
8.1. KORSFORMETE SPENNER OG RELIEFFSPENNER	83
8.2. SPANNFORMETE LEIRKAR.....	84
8.3. VESTLANDSKJELER	85
8.4. TOLKNING AV GAVEUTVEKSLINGEN	85
8.4.1. Hvorfor gaveutveksling?.....	85
8.4.2. Alliansebygging.....	86
8.4.3. Storskala utnytting av naturressurser	86
LITTERATURLISTE:	88
FIGURLISTE:	94
APPENDIKS: GJENSTANDSMATERIALET	96

1. Innledning

1.1. Introduksjon:

I den midtskandinaviske fjellheimen, klemte mellom de norske trøndelagsfylkene og det svenske Jemtland, finner vi området vi kjenner som Kjølén. Området er en del av den kaledonske fjellkjeden som strekker seg i nord/sørlig retning nedover hele den skandinaviske halvøyen. Mesteparten av denne fjellkjeden fungerer som en barriere for menneskelig ferdsel med sine høye og bratte fjellparti. Kjølén stiller seg i skarp kontrast til dette og tilbyr gode forhold for ferdsel i øst/vestlig retning. Det som gjør forholdene i dette området spesielt gunstige for menneskelig trafikk er at de består av en serie dalfører som går inn i innsjøer og elver. Dette fører til at overgangen over Kjølén er en av de lettest fremkommelige rutene å reise fra den ene siden av fjellheimen til den andre på. Temaet om forhistorisk ferdsel over dette fjellpartiet har blitt tatt opp i arkeologisk sammenheng flere ganger, og i forskjellige tidsperioder. Det har fra begynnelsen av 1900-tallet blitt argumentert for forbindelser over Kjølén i forhistorisk tid (Berglund & Solem, 2017, s. 226). Bruk av de forskjellige rutene over dette fjellpartiet er dokumentert så langt tilbake som til middelalderen, da som pilegrimsveier til Nidaros (Lindenberg, 2009, s. 151).

1.2. Problemstillinger:

I denne masteroppgaven skal jeg undersøke om dette mønsteret kan følges innen skandinavisk eldre jernalder, mer spesifikt i perioden folkevandringstid (400 – 550 e.Kr.). Det har blitt argumentert for at mennesker på begge sidene av Kjølén har utnyttet disse lett fremkommelige dalførene helt fra steinalderen av. Denne konklusjonen blir nådd av Sognnes (1995) da han tolker likheten i helleristninger på hver side av fjellheimen til å vise til kontakt derover (Sognnes 1995, s. 4 – 6). Men hvilket grunnlag hadde folk for å sette i gang samt fortsette å opprettholde denne eventuelle forbindelsen på tvers av fjellheimen? Dette er et spørsmål som selvsagt varierer mye i forhold til hvilken arkeologisk periode vi ser på, da grunnlaget kan variere fra en tid til en annen. Kanskje fungerte denne fjellforbindelsen som en transportåre og et ledd i det sosiopolitiske forholdet mellom stormenn på hver side av Kjølén, slik som Ramqvist (1991) argumenterer for?

Eller var roten til kontakt i at bondesamfunnene på hver side av Kjølén innehadde en nært beslektet etnisk identitet samt språk, som Baudou (1992) kom frem til? Eller kanskje den ikke eksisterte i noen omfattende utstrekning og at likheten i materiell kultur heller stammer fra maritime forbindelser? Dette siste teoretiske ståstedet var det Oddmund Farbrege (1983) konkluderte med i sin studie av Namdalens jernalder.

For å komme til bunns i denne tversgående forbindelsens natur valgte jeg ut fire relevante gjenstandsgrupper (vestlandskjeler, relieffspenner, korsformede spenner og spannformete leirkar) til en komparativ analyse. Dette gjenstandsmaterialet er delvis det samme som arkeolog Wenche Slomann baserer seg på da hun bedrev arkeologisk forskning på den svenske siden av Kjølén under den andre verdenskrig og i etterkrigstiden. Slomann gav deretter ut sitt verk *Medelpad og Jemtland i Eldre Jernalder* (Slomann 1950). Arbeidet omhandlet likheter i materiell kultur mellom Medelpad og Jemtland på den ene siden og Trøndelag på den andre. Etter å ha undersøkt det foreliggende arkeologiske materialet samt flere typer forhistoriske kontaktmønstre ble oppgavens originale problemstilling endret noe. Jeg begynte med å se på alle former for forhistoriske forbindelser som kunne utvikle seg mellom to områder. Dette ble kuttet ned til å fokusere på bare et system; det teoretiske konseptet om gaveutveksling i førstatlige samfunn. Jeg vil argumentere for at dette utvekslingssystemet kan være spesielt brukbart på akkurat dette materialet, tidsperioden og området. Renate Martinussen (2010) kommer i sin studie av gravmaterialet fra Egge i Steinkjer til en lignende konklusjon. Hun studerte her det arkeologiske materialet med hensyn til kontakter mellom Egge og omverdenen (delvis med tanke på forbindelser østover over Kjølén) og peker på at prestisjegjenstandene i gravene kunne ha vært del av et slikt gaveutvekslingssystem. En av de fremste arkeologene når det kommer til Norrland i eldre jernalder tolker forbindelsen på tvers av Kjølén som å være av sosiopolitisk karakter (Ramqvist, 1991, s. 28, 44 – 45). Det er akkurat dette en ville ha forventet hvis det var et gaveutvekslingssystem som lå til grunn. Denne oppgavens problemstilling går derfor som følger:

- Eksisterte det en form for gaveutvekslingssystem mellom områdene på hver side av Kjølén i eldre jernalder og hvilken karakter hadde i tilfelle dette systemet?

Et annet interessant trekk ved områdene både øst og vest for eldre jernalders Kjølén var utviklingen og ekspansjonen av det såkalte trønderske/jemtlandske jernutvinningskomplekset, som finnes i stor grad både i Trøndelag og Jemtland (Stenvik, 2015, s. 85 – 94, Magnusson,

1986, s. 227 – 238). Grunnet jernutvinningskompleksets samtidighet og likhet med spredningsmønsteret til artefaktgruppene nevnt ovenfor, er oppgavens underproblemstilling:

- Hvis dette gaveutvekslingssystemet over Kjølen eksisterte, hadde det trønderske/jemtlandske jernutvinningskomplekset noen form for tilknytning til det? I så fall på hvilken måte?

Området vi i dag kjenner som Jemtland består av omfattende skoger, myrer, innsjøer og elver som strekker seg over mesteparten av fylket. På grunnlag av disse miljøfaktorene innehar Jemtland et rikt omfang av verdifulle naturressurser som myrmalm og flere forskjellige fangstprodukter (Magnusson, 1986, s. 227 – 238, Stenvik, 2015, s. 85 – 94). Går en lenger østover og til kysten av Bottenviken, finner man gode havner og munnings på flere elver som begynner dypt inn i innlandet på norsk side av grensen som for eksempel Ljungan og Indalsälven. Basert på de ovennevnte naturressursene, de lett fremkommelige transportårene og potensialet for å ta del i handelen nedover Østersjøen, kan en se de gunstige forholdene dette området tilbyr for en menneskelig bosetning. Disse forholdene gjenspeiler seg relativt likt i Trøndelag, da området har en lignende beliggenhet når det kommer til god tilgang til kystleia og vannveier. I tillegg besitter området rikelig med lignende naturressurser som de som finnes i Jemtland i denne perioden, spesielt når det kommer til myrmalm (Ramqvist, 1991, s. 33 – 36, Stenvik, 2015, s. 85 – 94). Ved å se på mengdene verdifulle naturressurser og gunstige topografiske forhold som eksisterte i Trøndelag, Jemtland og Medelpad i eldre jernalder, kan en tenke seg til den store verdien kontrollen over disse områdene har hatt for de som satt med makten og hadde den teknologiske kunnskapen til å utnytte dem. Det maktgrunnlaget en trengte for å sette i gang et arbeidslag for bearbeiding av myrmalm og produksjon av jern må ha vært sterkt, da arbeidslag innen dette jernutvinningskomplekset bestod av så mye som 10 – 15 mann per lag. I tillegg måtte en begynne forberedelsene flere sesonger i forveien (Stenvik, 2015, s. 89 – 90). Den ovennevnte måten å utnytte naturressurser på gir ikke mening uten en form for sentral ledelse som kunne sikre og organisere slike arbeidslag innen sitt ansvarsområde. En kan bare tenke seg hvor mye stress det kunne påføre ett eller flere små bondesamfunn å sende ifra seg såpass store deler av sin arbeidskraft i tider da den trengtes. Denne typen arbeidsorganisering trengte et godt organisert og hierarkisk maktgrunnlag for å behandle alt av logistikk, allianser med nærliggende grupperinger, beskyttelse osv. På bakgrunn av denne kompleksiteten ville de

som satt med makten og som drev med ressursutnyttelse på dette nivået ha god kjennskap til nærliggende lederskikkelser og den regionalpolitiske konteksten de var en del av (Wintervoll, 2010, s. 93 – 94). Forholdet mellom lederskikkelsene som sto bak denne jernutvinningsprosessen er noe av det jeg skal prøve å belyse i denne oppgaven. Grunnlaget for å rette fokuset mot ressurstilgjengelighet, forbindelsesruter og det høyere sjikt i samfunnet ligger i det foreliggende gjenstandsmaterialet sin arkeologiske kontekst. Materialet stammer overveldende fra gravfunn, der mange av gravene er tolket som å tilhøre individer av høy status. Denne tolkningen er basert både på ressursene som trengs for å sette opp et slikt gravminne men også på den rike arten av gjenstandene selv.

Som nevnt var det Wenche Slomann som utover 1940-årene først begynte å forske på Kjølén i eldre jernalder. Denne forskningen ble publisert i 1950 med navnet *Medelpad og Jemtland i eldre jernalder* som ble en akseptert tolkning av forholdene mellom jordbruksbefolkningen på hver side av Kjølén (Slomann 1950). Denne masteroppgaven baserer seg på akkurat dette arbeidet til Wenche Slomann. Hun legger et godt grunnlag som det kan bygges videre på gjennom introdusering av nyere arkeologiske data og teori. I 1979 argumenterer derimot Oddmund Farbregd mot dette synspunktet. Han ser heller på den materielle likheten mellom Trøndelag og Medelpad som et produkt av et maritimt handelsnettverk og ikke av forbindelser på tvers av fjellheimen (Farbregd 1983). Disse to teoretiske ståstedene blir utforsket mer i dybden i analysedelen av dette arbeidet.

1.3. Avgrensning

1.3.1. Avgrensning i tid

Dette arbeidet baserer seg i en undersøkelse av arkeologisk gjenstandsmateriale datert til tidsrommene vi betegner som romertid (0 e.Kr. – 400 e.Kr.) og folkevandringstid (400 e.Kr. – 550 e.kr). Romertiden er den midterste delen av det vi betegner som eldre jernalder (400 f.Kr. – 550 e.Kr.) mens folkevandringstiden utgjør dens slutt (Solberg, 2003). Mesteparten av materialet som skal undersøkes i denne oppgaven har størstedelen av sin bruksperiode i folkevandringstid. Det er bare vestlandskjelene og de spannformete leirkarene som det gjøres funn av i romertid og da nær mot periodens slutt. Alle disse gjenstandstypene går også ut av bruk mot slutten av

folkevandringstiden, eller rett etter (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 46 - 47, Røstad, 2016 (bind I), s. 99 – 100, Sjøvold, 1993, s. 8 – 14, Hauken, 2005, s. 45). Wencke Slomann (1956) betegnet disse fire gjenstandstypene som å være del av det hun kalte det norske folkevandringstidskomplekset. Dette arbeidet blir derav mer rettet mot folkevandringstid enn romertid.

1.3.2 Geografisk avgrensning

Da dette arbeidet omfatter et større landområde og på tvers av riksgrenser skal jeg her gå mer spesifikt inn på det valgte undersøkelsesområdet. Oppgavens primære undersøkelsesområde omfatter landområdene som grenser opp mot begge sider av det slake fjellpartiet kjent som Kjølén. På norsk side gjelder dette Trøndelag fylke, mens det på svensk side gjelder landskapene Jemtland og Medelpad. Grunnlaget for å velge akkurat disse områdene som avhandlingens primære undersøkelsesområde, er at de har stått sentralt i debatten om kontakt over Kjølén. Jeg vil også legge til flere av landskapene i den sørlige delen av Norrland, da de deler såpass mange likheter når det kommer til materiell kultur. Områdene jeg her sikter til er Ångermanland, Hälsingland, Gästrikland og Härjedalen. Som sekundære undersøkelsesområder vil jeg her legge til Norge som helhet, Sverige sør for Norrland, de større øyene i Østersjøen samt Danmark. Det samlede området er svært stort, da det dekker mesteparten av Skandinavia. Undersøkelsene i det sekundære området vil derfor bli utført mer overfladisk, gjennom bruk av oversiktsverk og digitale gjenstandsdata-baser. Området kan ikke unnværes i dette arbeidet i og med at det er direkte relatert til Farbregd sitt motargument mot teorien Slomann utviklet.

Grunnlaget for avgrensingen av det primære undersøkelsesområdet kommer fra tidligere historiske og arkeologiske arbeid utført på denne regionen. Hovedsakelig gjelder dette arbeidet til Wencke Slomann, som jeg baserer meg på i denne oppgaven. Men også på bakgrunn av at Trøndelag helt fra eldre jernalder, har vært et område med flere store maktsentre. Mengden bygdeborger, rike graver og den nær industrielle produksjonen av jern i den omkringende utmarken gjør at det ikke er vanskelig å tenke seg at det var slik (Solberg 2000, s. 64, 75 – 76, 109 – 114, 167). Det er spesielt den omfattende jernproduksjonen i området som påvirket denne avgrensingen, siden det bare er innenfor dette området i hele Norge at vi finner akkurat denne typen jernutvinning (Solberg 2000, s. 109 – 114, Stenvik, 2015, s. 85 – 94). Det interessante her,

er at den samme jernutvinningen som vi ser i Trøndelag finner vi også over Kjølen i Jemtland (Magnusson, 1986, 17 – 24).

Figur 1: Det primære undersøkelsesområdet er her markert i rødt. (Kart: Ole Husby.)

Det sekundære undersøkelsesområdet ble utarbeidet på bakgrunn av Farbregd sitt motargument mot Slomann sin tese, der han ser den materielle likheten mellom Trøndelag og Medelpad som et produkt av et maritimt kontaktnettverk kontra ferdsel over Kjølen. Denne maritime kontakten har ifølge Farbregd gått ut fra de Sørvestlige delene av Norge, gjennom Skagerrak og opp Østersjøen til Bottenviken. Områdene som denne ruten går forbi blir da av nytte for dette arbeidet og blir derved inkludert som områder av interesse. Spesielt gjelder dette Sverige sør for Norrland, øyene i Østersjøen samt Danmark.

1.4 Oppgavens struktur:

Oppgaven har følgende oppbygning: Kapittel 2 gir en oversikt over tidligere forskning på forbindelser over Kjølen i jernalder. Kapittel 3 argumenterer for bruken av oppgavens teoretiske vinkling på forhold som det er vanlig å anta eksisterte i eldre skandinavisk jernalder. I kapittel 4 vil det redegjøres for den teoretiske tilnærmingen. I kapittel 5 vil oppgavens metodiske tilnærming presenteres. Kapittel 6 vil omhandle oppgavens materialstudie med en innføring i hver gjenstandsgruppe. Kapittel 7 er materialanalysen og vil gå i dybden på materialet fra kapittel 6 og analysere det i forhold til oppgavens teoretiske tilnærming. Kapittel 8 vil konkludere med resultatene fra analysen.

Oppgavens appendiks vil inneholde informasjon om gjenstandsmaterialet som blir brukt i analysen (kapittel 7). For å gjøre appendiks med tilgjengelig har jeg gitt det foreliggende gjenstandsmaterialet bokstaver og nummer slik at det blir lettere å finne frem til en spesifikk gjenstand. Bokstaven tilsier hvilken type gjenstandskategori det er, mens tallet indikerer hvilket eksemplar innen den kategorien som blir beskrevet.

Appendiks:	
Gjenstandskategori	Identifiserende bokstav
Spannformete leirkar	L
Vestlandskjeler	V
Korsformete spenner	K
Relieffspenner	R

2. Forskningsstatus

2.1. Introduksjon:

Forskningshistorien rundt studiet av Kjølén i eldre jernalder har sitt utgangspunkt i arbeidet til Wenche Slomann, som hun utførte under den andre verdenskrig og i etterkrigstiden mens hun oppholdt seg som politisk flyktning i Sverige (Slomann 1950). Det har blitt forsket på temaet om kontakter over Kjølén i en lengre tid og med fokuset rettet mot forskjellige perioder. Jeg finner det mest hensiktsmessig å foreta en utvelgelsesprosess der jeg forsøker å holde meg til å inkludere bare den relevante forskningen som er rettet mot den aktuelle tidsperioden dette prosjektet fokuserer på (0 – 550 e.Kr.). Dette er på grunnlag av den store mengden forskning som har blitt rettet mot dette samme temaet, bare satt til forskjellige perioder. Forskning relatert til kontakt over Kjølén i andre tidsperioder enn de som arbeides med her, for eksempel steinalder og historisk tid, vil bli tatt opp i diskusjonsdelen av denne avhandlingen.

2.2. Slomann og hennes forskning angående forbindelser over Kjølén

Med Slomann sin bakgrunn som arkeolog, var det ikke noe som stoppet henne i å fortsette i denne funksjonen gjennom hennes opphold der. På bakgrunn av Slomanns tidligere arbeid i Norge fokuserte hun under dette oppholdet på gjenstandsmateriale av ”norsk” art. Dette var altså materiale som hadde paralleller på norsk område. Hun konkluderte med at det utvalgte gjenstandsmaterialet hadde tatt landeveien fra Trøndelag over Kjølén og til Medelpad (Slomann 1950, s. 52 – 55). Dette studiet skulle originalt omhandle bebyggelse og befolkning i Jemtland, men grunnet vanskeligheter (manglende registreringer, krigsforhold osv.) skjedde det en planendring (Slomann 1950, s. 6). Det har foregått flerfoldige arkeologiske registreringer og utgravninger på begge sider av Kjølén før denne tid, men det var Slomann som produserte verket som bandt dem sammen gjennom sin konklusjon om at de begge var en del av det samme kulturelle komplekset (Slomann, 1950, s.52 - 55). I det tidsrommet Slomann arbeidet på sin tese var det en tendens i datidens svenske arkeologiske miljø å rette fokuset mer mot Sveriges to sørligste landsdeler i forhold til den nordligste (Norrland) som Kjølén går inn i. Dette forholdet er på vei til å endres i perioden hun er aktiv som arkeolog i Sverige, noe som kan sees i en markant økning i arkeologiske og historiske undersøkelser tilknyttet Norrland. Noe hun også

medvirket til gjennom sitt arbeid (Slomann 1950, s. 5, 52 – 55). I sin analyse av materiell kultur på tvers av Kjølens arbeid Slomann med materiale som allerede var publisert eller var på vei til å publiseres. Hun foretok ikke selv noen utgravninger i tilknytning til dette prosjektet. Slomann baserte sin tese på et utvalgt gjenstandsmateriale fra det relevante området. Materialet hun brukte i sitt arbeid, kom hovedsakelig fra graver og er tolket til å være prestisjevarer. Dette gjenstandsmaterialet inkluderte hovedsakelig personlig utstyr laget av bein, vestlandskjeler, hektespenner, korsformede spenner, relieffspenner og spannformede leirkar. Hun analyserte også andre gjenstandsgrupper i tillegg til at hun undersøkte selve gravleggingspraksisen. Slomann gav ut sitt verk i 1950 og det blir godt mottatt som en mulig tolkning på området og aktiviteten rundt eldre jernalders Kjølens (Slomann 1950 s. 16 – 18, 47 – 51, 52 – 55).

2.3. Farbrege og hans motargument mot Slomann

Oddmund Farbrege kom inn på denne teoretiserte kontakten over Kjølens i sitt verk ”Perspektiv på Namdalens Jernalder” som ble utgitt i 1979 i et særtrykk av tidsskriftet Viking. Der argumenterer han mot Slomann angående kontakten over Kjølens og tolker det heller slik at det var et produkt av sterk kontakt mellom Medelpad og Sørvest-Norge. Denne kontakten skulle ha skjedd gjennom et ekstensivt maritimt handelsnettverk. Han fortsetter med å forklare at Trøndelag i eldre jernalder var avskåret fra kontakt med kystområdet og dermed også fra direkte kontakt med det ovennevnte handelsnettverket (Farbrege, 1983 s. 52). Farbrege går videre med å argumentere at det ikke er plausibelt at profitten etter denne mulige kontakten skulle nedfelles i Medelpad og ikke Jemtland, hvis forbindelsen virkelig skjedde over Kjølens. Jemtland er klart rikest på verdifulle naturressurser. Han betegner dette konseptet som å mangle ”all mulig økonomisk fornuft” (Farbrege, 1983 s. 53). Farbrege går videre inn på at det rike arkeologiske materialet, gravhaugene, bebyggelseskonsentrasjoner osv. finnes ved Midt-Norrlands elvemunninger og havner. Dette tilsier områder der en kunne kontrollere handelen fra kyst til innland, som han bruker for å støtte opp under sitt motargument. Han prøver også å forklare de likhetene som eksisterer innen det arkeologiske gjenstandsmaterialet mellom Uppsala, Gotland og Medelpad med at de da var del av dette handelsnettverket som da gikk fra det sørvestlige Norge og opp Østersjøen (Farbrege, 1983, s. 52 – 55).

2.4. Videre forskning i forhold til forbindelser på tvers av Kjølen

Klas-Göran Selinge kommer inn på Kjølen i sitt arbeid angående jernalderens bondekultur i Västernorrland (1977). Selinge studerer her Vest-Norrlands jernalder i et bebyggelsesarkeologisk perspektiv, da med hovedfokus på områdets bondebefolkning. Selinge ser her på gravskikken i folkevandringstid som en av de faktorene som best understøtter teorien om en forbindelse vestfra, da mer spesifikt der vestlandskjeler har blitt brukt som gravurne. Dog påpeker han også at det eksisterer forskjeller i gravmaterialet fra hver side av Kjølen. Han peker spesifikt mot at gravskikken kjent som bålmørje forekommer i en mye større grad i Midt-Norrland enn den forekommer i Trøndelag. Denne spesifikke gravskikken er en form for kremasjonsgrav, der bålrestene deponeres sammen med de brente beinene, uten noen form for rensking eller separering (Johansen, 2012, s. 62, Baudou & Selinge, 1977, s. 233, 280 – 283). På lik linje med Slomann tolker han gjenstandsgruppene vestlandskjeler og spannformete leirkar som å ha kommet vestfra over Kjølen (Baudou & Selinge, 1977, s. 282, 414). Han stiller seg derimot uenig til Slomann når det kommer til at gjenstandsgruppene hektespenner, korsformete spenner og relieffspenner indikerer en form for forbindelse over Kjølen, da han mener at de minst like sannsynlig kan tolkes som å kommet fra sør i Sverige. Han viser til at disse artefaktgruppene også ble produsert i flere deler av det sørlige Sverige og viser til produksjonsstedet ved Helgö som et eksempel (Baudou & Selinge, 1977, s. 282 - 284). Selinge tolker denne forbindelsen som å eksistere mellom de øvre sjiktene i samfunnet, da som en form for merkantil forbindelse på tvers av Kjølen (Baudou & Selinge, 1977, s. 414).

Eldre jernalders Kjølen blir deretter tatt opp av Evert Baudou, som kommer inn på temaet i sine arbeider angående det nordlige Sveriges arkeologi. Det er først og fremst gårdsbebyggelse som Baudou peker på i henhold til å finne kulturkontakter over Kjølen i eldre jernalder, nærmere bestemt romertid. Han bruker også gravleggingsskikk for å belyse disse forbindelsene. Det var under denne perioden at gårdsbebyggelsen og gårdsbruk virkelig tok fatt i Midt-Norrland. Baudou går videre med å vise til huskonstruksjonen til disse gårdene, som på dette tidspunktet hovedsakelig innebærer treskipete langhus på mellom 25 og 40 meter. Disse hustypene, sammen med den spesifikke måten å drive gårdsbruket på, tolket Baudou på den måten at den har spredt seg oppover Sørvest og Vest – Norge fra Jylland. Siden det eksisterte sterke kontakter mellom disse områdene fra bronsealderen av. Ifølge Baudou fortsatte denne formen for subsistensstrategi

å spre seg nordover fra dansk område for senere å ende opp i Trøndelag. Det var altså herfra denne levemåten spredte seg over fjellheimen i Kjølén for til slutt å etablere seg i Midt-Norrland. Denne prosessen har ifølge Baudou skjedd gradvis fra slutten av bronsealder av, før den til sist endte opp på svensk side av Kjølén en gang i begynnelsen av romertid. Grunnlaget for denne argumentasjonsrekken finner han i den spesifikke typen treskipet langhus som raskt etablerer seg i Midt-Norrland. Denne hustypen eksisterte samtidig i Trøndelag, men i Sverige må man helt sør for Dalälven for å finne lignende strukturer, forklarer Baudou. Han finner det derfor mer logisk å se spredningen av denne levemåten som å komme vestfra (fra over Kjølén) i motsetning til sørfra (Baudou, 1992, s. 115 – 117).

Dette forklarte Baudou kunne skje på bakgrunn av at gårdsbefolkningen vest for Kjølén allerede var vant med og hadde tilpasset deres jordbruk til like klimatiske forhold som det som eksisterte i Midt-Norrland i romertid. Han baserer dette på arkeologiske data fra trøndelagsområdet, der det er påvist korndyrking med bruk av ard helt fra yngre bronsealder av. Dette forutsetter et stabilt jordbruk med innhegnede åkrer og faste gårdsplasser (Baudou, 1992, s. 117). Slik jeg forstår det, mener Baudou at gårdsbebyggelsen vest for Kjølén i romertid var mye nærmere enn den som fantes sørover i Sverige, og at den derav er en mer sannsynlig kandidat for spredningen av denne levemåten inn i Midt-Norrland. Han støtter opp rundt dette argumentet med å peke på at jordbruket både vest og øst for Kjølén opererte innen veldig like klimatiske forhold, som derav ville gitt det vestlige jordbruket et fortrinn. Derimot påpeker han at den samme treskipete hustypen også er godt etablert i Mälardalområdet og omegn, men at den norrlandske gårdsbebyggelsen innehar flere likheter med den trønderske gårdsbebyggelsen enn den sørover i Sverige. Det som virkelig knytter romertidsbebyggelsen i Midt-Norrland til den vest for Kjølén, er ifølge Baudou gravskikken som følger med denne spredningen (Baudou, 1992, s. 116 – 117).

Mälardalens gravleggingstradisjon i romertid er karakterisert av lave steinsettinger, en gravform som ikke eksisterer i det hele tatt i Norrlandsområdet. Til samme tid er gravleggingspraksisen i Midt-Norrland sentrert rundt gravhauger som enten står alene eller i grupper. Dette knytter Midt-Norrland til Trøndelagsområdet samtidig som det skaper en kontrast til Mälardalen som ikke innehar noen gravhauger av lignende type i romertid, forklarer Baudou (Baudou, 1992, s. 117).

Baudou avslutter med å vise til Kjølén som en naturlig og viktig ferdselsåre som har blitt brukt til alle tider. Helt fra steinalderen av og frem til middelalderen. Han baserer dette på blant annet

arkeologisk gjenstandsmateriale fra området, samt helleristninger. Videre finner han det plausibelt at befolkningene på hver side av Kjølén har vært godt kjent med hverandre og av samme etniske bakgrunn, i tillegg til at de sannsynligvis snakket nært beslektede dialekter innen det samme språket. Dette baserer han i dagens ”norske karakter” i dialekter og stedsnavn i området øst for Kjølén (Baudou, 1992, s. 117 – 118).

Per H. Ramqvist kommer i sitt arbeid tilknyttet arkeologi i Midt-Norrland flere ganger inn på temaet om kulturkontakter over eldre jernalders Kjølén. På mange måter bygger han opp under Slomann sin teori angående kontakter vestover, selv om det er visse data han tolker annerledes (Ramqvist, 1990, s. 25, 89, 1991, s. 41 – 43). På bakgrunn av Midt-Norrlands innvendige likheter i gravskikk og arkeologisk materiale utover eldre jernalder, har området blitt tolket av Ramqvist som å utgjøre en godt organisert enhet, en form for småkongedømme. Regionen Midt-Norrland inkluderer Jemtland, Medelpad, Ångermanland og Hälsingland, den er den nordligste norrøne bosetningen i Skandinavia øst for Kjølén på dette tidspunktet (eldre jernalder) (Ramqvist, 1990, s.13 – 15, Baudou, 1992, s.115 – 116). Det som har vært regionens maktsentrum har ifølge Ramqvist vært skiftende, da det fra 350 – 450 e.Kr. var i Kvissle mens det baserte seg i Högom fra 450 – 550 e.Kr. På bakgrunn av at Ramqvist i denne perioden ser på området som en samlet enhet, blir betegnelsen Midt-Norrland brukt i stedet for de spesifikke sentrene (Ramqvist, 1991, s. 36).

Ramqvist ser både på tilknytningen Midt-Norrland innehar sørover så vel som vestover over Kjølén, og gir dem forskjellige karakteristika basert på hans tolkninger av dem. Han tolker forbindelsen sentrene i Midt-Norrland hadde mot Vest-Norge og Trøndelag som å være av hovedsakelig sosiopolitisk art. Han ser forholdene over Kjølén som å innebære sosiale og politiske bånd, og at høystatusvarene som var del av denne utvekslingen var der for å opprettholde og eventuelt utvikle denne tilknytningen (Ramqvist, 1991, s. 28, 44 - 45). Han støtter argumentet om de sosiopolitiske relasjonene mellom Trøndelag og Midt-Norrland med sin tolkning av den monumentale gravleggingstradisjonen som eksisterte på begge sider av Kjølén i folkevandringstiden. Han peker mot gravfeltene på Bertnem og Högom og at deres likhet i konstruksjon, plassering, gravmateriale og alder gjør det sannsynlig at disse områdene var i nær kontakt med hverandre. Han bemerker at dette gjelder spesielt når det kommer til det øverste samfunnsjiktet som eksisterte innen disse områdene. Ramqvist bruker mye det samme

materialet som Slomann benyttet seg av for å støtte opp under sin tese, som keramikk, korsformede spenner samt vestlandskjeler (Ramqvist, 1990, s. 25 – 27). Dette passer godt overens med hans argument om at forbindelsen ble opprettholdt og ivaretatt av samfunnets elite, da spesielt vestlandskjelene har blitt tolket som varer tilknyttet høy status (Hauken, 1997, s. 37 – 38).

Ramqvist går videre i sin tolkning av forbindelsene sørover med å peke på senteret i Mälardalen som en form for trussel mot Midt-Norrland, dette grunnet en generell aggressiv politikk/krigføring som denne gruppen utførte mot sine grenseområder (Ramqvist, 1991, s. 44). Denne aggresjonen mot områdene som Mälardalen grenser til baserer Ramqvist i sin tolkning av alle bygdeborgene langs disse grensene som forsvarsverker i en tid preget av uro. Spesielt bemerker han det store antallet bygdeborger der Mälardalen grenser til Södermanland. Dette ser han på som en omfattende konflikt mellom disse områdene. Han setter et opp et antall scenarioer han ser på som mulige for å forklare utbredelsen av bygdeborger, samt hva den i grove trekk betyr for samfunnene som var en del av denne utviklingen. De ledende sjiktene i både Mälardalen og Midt-Norrland kommer under det Ramqvist betegner som ”hot inifrån av annat folkland”. Dette kan blant annet gi seg utrykk i alliansebygging med nærliggende samfunn, oppsetting av forsvarsanlegninger i områdene som er i konflikt i tillegg til en annerledes materiell kultur i forhold til kulturen en står i motstilling til (Ramqvist, 1991, s. 36 -37, 43 – 45). Denne aggresjonen skulle ifølge Ramqvist ha vært på grunnlag av Mälardalens store behov for råvarer som jern, pels, skinn osv. som da Midt-Norrland hadde god tilgang til (Ramqvist, 1991, s. 43 – 44).

På bakgrunn av denne teoretiserte trusselen fra sør hadde da Midt-Norrland søkt vestover etter lojalitetsbånd og støtte/allianse. Dette blir forklart med at det i Trøndelag ikke eksisterte et slikt fiendtlig forhold mot de sørlige/sørvestlige delene av Norge. Ramqvist baserer dette i at den samme skjeve fordelingen av ressursene jern, pels, skinn osv. ikke eksisterte i samme grad i denne delen av Skandinavia. Derfor kunne det ledende sjiktet i Trøndelag, ifølge Ramqvist, godta en slik situasjon. Forholdet over Kjølén blir dermed forklart som en form for alliansenettverk for å beskytte Midt-Norrlands tilgang til og distribuering av naturressursene som eksisterte i innlandet. Selv om Ramqvist tolker forholdet mellom Midt-Norrland og Mälardalen i eldre jernalder til å være aggressivt/fiendtlig, går han også inn på at det eksisterte ekstensive

økonomiske relasjoner mellom dem, spesielt når det kommer til transport og handel av spadeformede jernbarrer fra jernutvinningen i Jemtland (Ramqvist, 1991, s. 43 – 44). Ramqvist påpeker at det er viktig å ikke se disse sosiopolitiske og sosioøkonomiske forbindelsene som enerådende. I stedet kan man se dem som den typen forbindelser som var ledende blant flere forskjellige typer tilknytninger mellom disse områdene (Ramqvist, 1991, s.44).

Et annet fokusområde som har blitt tatt opp i relasjon til forbindelser over Kjølén er gravskikk. Områdenes grunnleggende gravleggingsskikker er forskjellige. De østlige brannflakgravene er i flertall i Midt-Norrland, mens kremasjonsgravene med rensede bein er normen i Trøndelag. Dette tar bare hensyn til hva som sees på som normen i det respektive samfunnet/samfunnene, da det også finnes et flertalls brannflakgraver i Trøndelag og kremasjonsgraver med rensede bein i Midt-Norrland, dog i markant mindre antall (Johansen, 2012, s. 57, 59, Ramqvist, 1991, s. 41). Det som kan bli sett på som den mest markante likheten i gravskikken fra begge sider av Kjølén, er bruken av de importerte vestlandskjelene som urne for den avdøde (Baodou & Selinge, 1977, s. 282). En finner også andre likheter innen gravleggingspraksis, selv om de ikke er så markante som vestlandskjelegravene. Det jeg her sikter til er blandingen av urne og kistegrav, der bålmørje/kullag kan forekomme i tillegg. Slomann viser til at urnebranngraver av dette slaget, da anlagt over selve bålmørjen, forekommer i en håndfull graver på Vestlandet og med større frekvens i Medelpad (Slomann, 1950, s.31, 50). Noe hun tolker som at det viser til kontakt mellom disse områdene. Torkel Johansen viser også til en grav fra Valseidet i Trøndelag av lik karakter, da med det han beskriver som et kull-lag i bunnen av kammeret, som han sammenligner med gravene undersøkt av Slomann (Johansen, 2012, s. 61).

Forbindelser på tvers av Kjølén har også blitt tatt opp i ulike masteroppgaver. Renate Martinussen (2010) fokuserer i sin oppgave på en analyse av gravfunn fra perioden 0 – 1000 e.Kr. med basis i gravmateriale fra Egge i Steinkjer, Nord-Trøndelag. Gjennom analysen av gravfunnene fra Egge i romertid konkluderer hun med at det trolig eksisterte en form for forbindelse østover over Kjølén, da potensielt som en del av et nettverk som sannsynligvis foregikk mellom de som tilhørte de høyere sjiktene i samfunnet (Martinussen, 2010, s. 100 – 101).

Torkel Johansen kommer også inn på temaet i sin hovedfagsoppgave når han analyserer maktpolitiske kontekster i Trøndelags eldre jernalder, blant annet gjennom sin analyse av

romertidens jernutvinningskompleks. Han anvender også forskjellige gjenstandsgrupper (bl.a. Vestlandskjeler og spannformete leirkar) i tillegg til sin analyse av selve jernutvinningen (Johansen, 2003, s. 104, 114 – 116). Han ser deler av Skandinavia som sterkt knyttet opp mot hverandre i denne perioden, på bakgrunn av den ekstensive produksjonen av jern i Trøndelag og Jemtland. Johansen (2003) tolker denne nær industrielle utvinningen av jern som å være en del av overregionale nettverk som strekker seg over størsteparten av Skandinavia, fra Sjælland i sør til Trøndelag, Medelpad og Jemtland i nord. På bakgrunn av likhetene i trøndersk og jemtlandsk jernutvinningsteknologi ser han dette som å ha spredt seg fra Trøndelag og østover over Kjølen. Denne ekstreme produksjonsmengden og den overregionale handelen ble ifølge Johansen styrt av samfunnets elite innen sine respektive områder, samtidig som den bygde opp under det hierarkiske maktapparatet de støttet seg på. Slik jeg forstår det, tolker han forholdet mellom stormenn som opererte innen denne jernutvinningsfæren som å være av sosiopolitisk art, mens deres relasjoner til andre deler av Skandinavia var av hovedsakelig økonomisk art. Han bruker dette argumentet for å forklare kollapsen til det ovennevnte jernutvinningskomplekset som inntreffer utover folkevandringstid. Ved å argumentere for at når etterspørselen av jernet forsvant, så forsvant også grunnlaget eliten baserte sin makt på. Det er på dette tidspunktet vi ser at Mälardalområdet gjør seg mye sterkere gjeldende i det arkeologiske materialet fra Midt-Norrland (Johansen, 2003 s. 114 – 116).

Med denne gjennomgangen av forskningsstatusen angående kontakt over eldre jernalders Kjølen ser vi at det generelt er akseptert at en form for forbindelse eksisterte over denne delen av fjellheimen i eldre jernalder. Fokuset retter seg derfor mer til forbindelsens natur enn bare å forsterke at den faktisk eksisterte. Hva var det som karakteriserte den? Hvilken type kontakt er det her snakk om? Hadde den en primærfunksjon? eksisterte den som et produkt av flerfoldige interesser fra flere sosiale nivå? Det er disse spørsmålene som er knyttet til forbindelsens karakter og identitet jeg skal prøve å belyse gjennom denne oppgavens analyse.

3. Argumenter for avhandlingens teoretiske tilnærming: Gaveutveksling i eldre jernalder

Dette kapittelet skal fungere som en forklaring for de videre teoretiske tilnærmingene som kommer frem i kapittel 4 samt underbygge deres gyldighet i forhold til deres bruk innen eldre skandinavisk jernalder. Sentralt for denne avhandlingens tolkning av det foreliggende empiriske materialet ligger konseptene ”gaven og gaveutveksling”. Det var antropologen Bronislaw Malinowski (1922) som først var inne på konseptet om gaveutveksling i det som da ble kalt primitive samfunn. I dette arbeidet studerte han folkegruppene i Melanesia og dro på flere forskerekspedisjoner i denne sammenhengen. Dette verket fokuserer derimot på flere sider av folkegruppene han studerte og holder seg ikke spesifikt til utveksling av gaver. Det var den franske sosiologen Marcel Mauss som gjorde denne ideen om gaven som et viktig bindeledd i førstatiske samfunn mer kjent for den videre akademiske verden. Dette gjorde han i sitt kjente verk ”Gaven – utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn” fra 1925. Flere av forskerne som har tatt opp temaet i ettertid har brukt hans arbeid som et fundament for å bygge videre på (Mauss, 1990, Samson, 1991, s. 87, Vestergaard, 1991, s. 97). I dette kapittelet vil jeg argumentere for bruken av konseptet angående gaven og gaveutveksling på forholdene som eksisterte i Skandinavia i eldre jernalder.

Gjenstandsmaterialet som ligger som det empiriske grunnlaget for den videre analysen i dette arbeidet inkluderer alle eksempler av det vi kan kalle høystatusvarer. Jeg vil definere høystatusvarer som varer som det koster en del ressurser å tilegne seg, enten den kostnaden kommer i form av betalingen av objektet, råmaterialer, tilgang på håndverksmessig kunnskap og/eller langdistansetransport. På dette grunnlaget vil gjenstander av denne typen hovedsakelig begrense seg til det vi kan kalle samfunnets øvre lag, den delen av befolkningen som har ressursgrunnlaget til å oppnå det. Vestlandskjelene innehar til eksempel flere av disse elementene da de består av bronse, er produsert av håndverksteknikker fra innen de romerske provinsene, i tillegg til deres langdistansetransport fra disse områdene (Hauken, 1991, s. 105). Korsformete spenner og relieffspenner kommer også innenfor denne kategorien, da de består av enten bronse eller sølv, samt at relieffspenner kan inneha dekorelementer bestående av alt fra gull til halvedelstener (Sjøvold, 1993, s. 15, Reichstein, 1975, s. 31 – 33).

De spannformete leirkarene kan også inkluderes her, da spesifikt med de finere kvalitetskarene som blir laget ettersom håndverksprosessen utviklet og forfinet seg (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 59 – 61). Jeg vil argumentere for at de spannformete leirkarene som ble tolket til å være av vanligere/dårligere kvalitet vil komme utenfor definisjonen av høystatusvarer. Denne avgjørelsen baserer jeg på det faktum at de finnes i såpass store mengder og i mer dagligdagse kontekster som tufter, boplassområder, hellere, nausttufter og naturligvis i gravleggingskontekster m.m. (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 10, 59 – 61). Det ser ut som om de spannformete leirkarene var en slags kulturell hjørnestein innenfor de forskjellige samfunnene som eksisterte innen norsk folkevandringstid. I flesteparten av graver fra folkevandringstiden i Norge ble det inkludert et slikt spannformet leirkar. Det ble brukt som urne for den døde, satt ned i kisten nær den døde eller inkludert i selve kremeringsprosessen. Kristoffersen og Magnus (2010) peker på det spesielt nære forholdet denne typen leirkar måtte ha spilt for en person, siden det ser ut som om det bare var ett spannformet kar for hvert individ i graven. Det kan derfor tolkes som å inneha en viktig personlig betydning, i alle fall i døden (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 10). Selv om flere eksemplarer av leirkarene er tolket til å være av dårligere kvalitet, så kan den symbolske siden av gjenstandene være med på gi dem en annen type verdi. Det å tilegne seg denne typen gjenstand krevde et visst nivå av tilgjengelige ressurser, men det betyr derimot ikke at de bare var forbeholdt de som satt med makt og rikdom. En annen måte å tilegne seg verdier på var å få de som gave. En gave gitt i bytte mot ytelser; enten materielle eller immaterielle. Denne utvekslingen var en stor del av det som bandt samfunnet sammen, skapte og brøt sosiale relasjoner (Hauken, 1991, s. 106, Mauss, 1990, s. 5 – 12, 31, 39, Vestergaard, 1991, s. 98 – 101, Samson, 1991, s. 91 – 93).

3.1 Eksempler fra skriftlige kilder

Et av problemene vi møter her er at all informasjon vi har angående konseptet gaveutveksling i skandinavisk jernalder kommer fra de historiske kildene som beskriver vikingtiden. Det er problematisk når en så stor del av kildene til en tidsperiode stammer fra skriftlige kilder som i flesteparten av tilfeller er skrevet flere hundre år etter tidsperioden de omtaler. Dette senker kildenes troverdighet og gjør dem relativt usikre. Jeg har prøvd og tatt forbehold for dette i min undersøkelse av dem. Jeg vil likevel si at når flere forskjellige kilder tar opp de samme temaene

på lik måte så kan det tyde på at det er noe der. Selv om personer og hendelser ikke trenger å ha noen rot i virkeligheten, så er måten folk og mytologiske skikkelser forholder seg til hverandre på forholdsvis konsekvent. Jeg vil argumentere for at dette kan gi oss et viss innsyn i sosial praksis i perioden som omtales. Det er altså det konsekvente forholdet på tvers av forskjellige kilder som gir dette en litt sikrere base. Et annet problem er at kildene omtaler vikingtiden og ikke eldre jernalder. En kan dermed bli kritisert for å anakronistisk påtvinge en tids sosiale normer og regler over på en annen tidsperiode. Jeg vil derimot argumentere for at gavebytte er et svært gammelt system som har dype røtter i germanske/skandinaviske samfunn i jernalderen, i og med at det blant annet gjennomsyrrer det vi kjenner som norrøn religion (Vestergaard, 1991, s. 98 – 103, Hauken, 1991, s. 111, Havamål, overs. 2014 s. 103 – 111).

Det finnes flere eksempler blant oldtidens forfattere angående germanske stammer og deres ritualer og normer rundt fenomenet gavebytte. Tacitus går for eksempel inn på konseptet når han snakker om utveksling av gaver i forhold til giftermål, styrking av bekjentskap/allianser og mellom høvdinger og hans undersåtter (Cornelius Tacitus, overs. 1913, s. 285, 287, 289, 295). Strabo nevner også dette når han går inn på den germanske Cimbri stammen, som angivelig skal ha sendt deres mest hellige kjele som en gave til den romerske keiser Augustus for å be om hans vennskap og forlatelse for tidligere overtredelser, noe han ifølge Strabo godtar (Strabo, overs. 1924, s. 165 – 167).

Hauken (1991) argumenterer rundt de samme linjene når hun snakker om at gaveutveksling som institusjon sannsynligvis var en gammel skikk innen det germanske området. Hun forklarer videre at denne utvekslingen (for vestlandskjelenes henseende) ser ut som den beste modellen for å forklare særegenhetene i det bevarte importerte materialet, både når det kommer til dets spredningsmønster og type (Hauken, 1991, s. 111).

Denne utvekslingen av ressurser foregikk så langt vi forstår det på alle nivåer av samfunnet. Det var et gjennomgående fenomen som skapte sosiale bånd mellom personer eller grupper uavhengig av rikdom eller status, selv om det ganske sikkert påvirket forholdene. I sagalitteraturen er det flere eksempler på gaveutveksling i form av festmåltider og utveksling av gaver mellom vanlige husstander (Njálssoga, overs. 1961, k. 32, 35, 38, 40, Soga om Gisle Sursson, 1990, k. 10). Når Gunnar møter den Trønderske Håkon Jarl får han overvintre i jarlens hall. Mot slutten av sitt opphold får han også en ring av gull. Før Gunnar drar fra Trøndelag får

han tømmer og mel i gave fra (Njálssoga, overs. 1961, k. 31, 32). Dette sier mye om de båndene som eksisterte mellom Gunnar og jarlen. Det kunne være alt fra en gave for å gjøre opp for tidligere gjeld eller kanskje for å sikre seg lojalitet og støtte i tiden som kom. Men av alle gavene som er nevnt over, så er det bare ringen av gull som har en sjanse til å bevares i det arkeologiske materialet, og det er igjen avhengig av om personen får en form for gravmonument. Det vi sitter igjen med i dag er derfor hovedsakelig det som tilhørte de øvre sosiale sjiktene eller som ble gitt i gave av dem. For ikke å få et forstyrret bilde i det vi tolker det arkeologiske materialet, er det viktig å huske på akkurat dette. I Havamål sier Odin at en ikke alltid må gi så mye av sin rikdom og at han selv fikk en følgesvenn med en gave av en halv brøds kalk og en halvfylt bolle med mat (Edda-dikt, overs. 2014, s. 111).

Når det kommer til studiet av religiøse myter er det mange mulige innfallsvinkler. På bakgrunn av denne avhandlingens problemstilling vil jeg her fokusere på studiet av myter som et innblikk i kulturens/religionens ideologi. Med dette menes det at konsepter som sosiale normer og retningslinjer som tilsier hvordan en person skal te seg innen det respektive samfunnet, ofte er basert i eller legitimert gjennom dets religiøse fortellinger (myter) (Steinsland, 2005, s. 87 – 95). Som et eksempel kan vi se til den eldre Edda, som er en samling dikt som omhandler norrøne guder og helteskikkelser. Det er den norrøne poetiske diktningen (som den eldre Edda er en del av) som er ansett som å være de viktigste kildene vi har i forhold til innsyn i den norrøne troen. Diktene samlet i den eldre Edda ble overlevert muntlig i en god stund før de ble samlet og nedskrevet en gang mot slutten av 1200 tallet e.Kr. på Island. Vi kan se at de har overlevd på folkemunne i en lengre periode på bakgrunn av at de bærer spor etter å ha vært gjendiktet og endret. Deler av de samme diktene fra forskjellige gjenlevende manuskripter viser sporene fra denne endringsprosessen. Diktsamlingen deles videre inn i heltedikt og gudedikt. Gudediktene inneholder alt fra skapelsesmytene, de forskjellige gudenes bedrifter, hellige fortellinger og hvordan selve verden er ordnet samt dens eventuelle skjebne (Steinsland, 2005, s. 43 – 44, 47 – 49). Steinsland beskriver fortellingene i gudediktene som ”fortellinger som har hatt grunnleggende betydning i den førkristne kulturen” (Steinsland, 2005, s. 47). Kildene vi har til rådighet når det kommer til studiet av den norrøne troen, er det arkeologiske gjenstandsmaterialet, stedsnavn, runeinnskifter (en mellomting mellom gjenstandsmateriale og en skriftlig kilde) og de litterære kildene som ble nedskrevet i middelalderen. De skriftlige kildene inkluderer eddadiktene, skaldediktene, Snorre-Edda, Heimskringla, saxos gesta danorum,

lovverkene (frostatingsloven, gulatingloven m.m), samt utenlandske kilder (Steinsland, 2005, s. 35 – 64).

Hávamál (oversatt som den Høyets tale) er ansett som ett av de eldste diktverkene innen den eldre Edda og er skrevet fra perspektivet til guden Odin. Det går inn på og utarbeider hvordan ”skikkelige” mennesker skal te seg, både i og utenom sosiale sammenhenger. Det er en form for oppskrift på det vi i det moderne norske språket ville ha kalt for folkeskikk (Steinsland, 2005, s. 47 – 49). Blant annet er det flere vers som omhandler hvordan en skal forvalte egne ressurser og normer/regler rundt utveksling av gaver (Edda dikt, overs. 2014, s. 103 – 111, 183):

39

Eg såg ingen så god
eller så gavmild
at han ikkje tok takkegåve,
eller med rikdom
så raus at han ikkje
ville lønast vel.

41

Våpen og vadmål
er venegåver,
det gjer venskapen synleg.
Dei som gjev
kvarandre gåver
eig ein varig venskap.

42

Venens ven
skal mannen vera,
og gåve gje mot gåve,
lått med lått
skal mannen løna,
men lauslynde med løgn.

44

Eig du ein ven
som du vel trur,
og vil du hans fagnad få,
skal du tru deg trygt åt han,
byta gåver,
og ofte gå på gjesting

46

Og enn om den
du ikkje lit på,
han som i hugen ber svik.
Le skal du med han,
låst vera ven,
gåve skal vera gåve lik.

48

Gåvmilde, modige
menn lever best,
sjeldan på suter dei ber.
Den ukloke fælen
trur alt er farleg,
gniaren gruer for gåver.

52

Ein må ikkje
alltid gje så mykje,
lov får ein ofte for lite,
med helvta av ein brødleiv
og ein halvfyllt bolle
fekk eg fylgjesmann.

Betre ikkje å be
 enn blota for mykje,
 gåve krev gjengjeld
 betre er usendt
 enn for stort offer.
 Tund rista slik
 før tiders morgon,
 der reis han opp att
 då han kom attende.

I kontrast til beskrivelsen i Havamål om hvordan man skal skape, opprettholde og forbedre sosiale relasjoner, finner man en moralistisk fortelling fra heltediktene innen samme diktsamling. Dette er *Volsungasagaen* (Volsunga Saga, overs. 1965) og den går inn på styggedommen av det å være gjerrig, altså hamstring av rikdom for selve rikdommens skyld. Fortellingen handler om guder, dverger og mennesker som alle kommer i besittelse av en fantastisk gullskatt. Utvekslingssystemet som utvikler seg mellom disse partene er derimot ikke basert i frivillig gaveutveksling, men tar form som ran, drap, forræderi og til slutt hamstringen av selve skatten. Dette systemet betegner seg ved å være en form for negasjon til hele gaveutvekslingsprosessen (Vestergaard, 1991, s. 101 – 102). I stedet for å dele skatten med sine barn, beholder dvergen Hreidmar alt selv. Hreidmar blir drept av sin sønn Fafne. Fafne forvandles så til et monster av en drage på grunn av at han sitter på gullskatten i en hule uten noen som helst intensjoner om å gjøre bruk av den i videre sosiale sammenhenger. Regin lurer da Sigurd (fafnesbane) til å drepe sin bror Fafne, som så igjen dreper Regin da han hører at han planlegger å forråde ham (Volsunga Saga, overs. 1965, s. 25 – 34). Syklusen med ran, drap og forræderi fortsetter helt til alle (unntatt gudene) som har vært i eierskap av skatten er døde og gullet er senket ned i Rhinen for å bli glemt for alltid. Vestergaard (1991) forklarer situasjonen med at denne prosessen førte til en total disintegrasjon av sosiale verdier og samfunnskommunikasjon. Alle de som kommer i kontakt med skatten blir sosialt og moralsk defekte på grunn av deres brudd med de sosiale obligasjonene rundt gaveutvekslingssystemet. I følge mytens underliggende logikk og budskap

førte dette til undergang for alle som hadde noe med skatten/prosessen å gjøre. Gudene står her i en særstilling da de ofte bryter med sosiale konvensjoner som når Odin tar kvinneform og utfører seið eller når Loke føder barn (Vestergaard, 1991, s. 101 – 102, Steinsland, 2005, s. 170 – 171, 185 – 186, 232). Vestergaard drar en nær sammenligning mellom prosessen vi ser her i Volsungsaen og den som etter hvert fører til ragnarok og verdens undergang (Vestergaard, 1991, s. 101 – 102). Sagalitteraturen er en av de større kildegruppene vi har for innsyn i norrøn tro og samfunn. I Njåls saga (Njålssoga, overs. 1961) kan vi se et eksempel på et vennskaps/allianseforhold mellom to husstander som blir opprettholdt ved og alternativt utveksle gaver, invitere til gilder og utveksling av matvarer. Forholdet er dog ikke bare fredfullt og består også av drap og hevndrap før det går tilbake til gaveutveksling igjen (Njålssoga, overs. 1961, k. 32, 35, 38, 40). Som vi kan se eksempel på i denne sagaen så spiller både resiprositet (altså utveksling av gaver) og negativ resiprositet en rolle i slike samfunn. Der en ved utveksling av gaver forventer en gave tilbake, så forventes det også at ran, fornærmelser, drap, avvising av gaver og lignende blir tilbakebetalt. Det er dette Samson (1991) definerer som negativ resiprositet, og han teoretiserer at de sosiale obligasjonene som fulgte av denne typen handlinger var like bindene som de som fulgte med i gaveutvekslingen. Han forklarer videre at tilbakebetalingen av slike gjerninger ikke var antisosiale (som de ville ha blitt tolket som i dag), men heller at de var sanksjonerte innenfor samfunnet de foregikk i (Samson, 1991, s. 91).

Den norrøne troen (som argumentert for over) innehar altså flere regler og eksempler på utveksling av gaver. Om denne trosretningen kan bli sett på som en helhetlig religion eller en samling med trostreninger innenfor det større germanske/norrøne området kommer utenfor denne oppgavens problemstilling og vil følgelig ikke utdypes i noen større grad. Det å dra slutninger fra disse skriftlige levningene vi sitter igjen med (eddadikt, skaldedikt, sagalitteraturen, Heimskringla m.m.) avhenger så klart av om vi kan se den norrøne troen som en form for refleksjon av samfunnet den var en del av, noe jeg vil argumentere for at vi kan gjøre. Vikingtidens norrøne befolkning separerte ikke mellom det verdslige og det hellige. Levemåten ble bare kalt en variasjon av ”siðr” som oversettes til skikk/sedvane (Steinsland, 2005, s. 13). Dette navnet ble til som et produkt av konfrontasjon med den misjonerende kristendommen, der den gamle levemåten/religionsformen ble kalt gammel sedvane (forn siðr), mens kristendommen ble kalt ny sedvane (nýr siðr) (Steinsland, 2005, s. 13 – 14).

Steinsland (2005) deler de ovennevnte religionene inn i to hovedgrupper. Den norrøne troen kaller hun en folkereligion mens kristendommen kommer innenfor kategorien frelsesreligion/universalreligion. En folkereligion tilsier et trossystem som har utviklet seg ut av et folks tradisjoner og historie. Religionen er en integrert del av kulturen den oppstod i. Å høre til den spesifikke folkegruppen er derav synonymt med å tilhøre det religiøse fellesskapet. En universalreligion er derimot basert i troen, i lære og dogmer. Den er i kontrast til folkereligionen ikke bundet til et begrenset landområde eller folkegruppe men opererer på tvers av både politiske og etniske grenser (Steinsland, 2005, s. 31 – 33).

Innen nyere arkeologisk forskning teoretiseres det at det norrøne trossystemet som vi kjenner det fra de skriftlige kildene fra middelalderen, kan ha gått tilbake så langt som til 500 tallet e.Kr. (Steinsland, 2005, s. 35 – 64, 96 – 108, Fabech, 1994, s. 132 – 143). Det eldre trossystemet gikk da gjennom en periode av forandring som blant annet vises i det arkeologiske materialet med en markant forandring i offerpraksis (Fabech, 1994, s. 132 – 143). Arkeologen Charlotte Fabech (1994) argumenterer for at vi her ser oppstandelsen av en ny/forandret kult, som var sentrert rundt forskjellige herskerslekter og herskerens bolig. Denne omveltningen må ifølge Steinsland (2005) ha medført behov for ny eller forandret ideologi, mytologi og ritualer. Kunne dette ha vært fundamentet for det som etter hvert ble til herskermytologien og den rituelle praksisen vi finner igjen i vikingtiden? (Steinsland, 2005, s. 398 – 399). Fabech baserer sine argumenter på at offerpraksisen rundt større kollektive ofringer i våtmarker og myrer brått tar slutt. Rituell praksis blir i stedet konsentrert rundt bebyggelser som tolkes som bosteder kontrollert av samfunnets herskere. Nye typer gjenstander som tolkes som å være av religiøs art oppstår også på dette tidspunktet, nemlig gullgubber og brakteater (Fabech, 1994, s. 132 – 143).

Da gaveutveksling er en såpass godt integrert del av den norrøne troen vi kjenner fra yngre jernalder, kan dette gi god støtte for bruken av konseptet innen eldre jernalder, spesielt når det kommer til folkevandringstiden (Vestergaard, 1991, s. 97 – 103, Edda dikt, overs. 2014, s. 103 – 111, 183). Derimot skal det sies at det må bli gjort mer forskning angående dette temaet før vi med større sikkerhet kan si hvor langt bakover i tid en kan dra det norrøne trossystemet slik vi hovedsakelig har tolket det som å være i vikingtid.

4. Teori

4.1. Introduksjon

Denne masteroppgavens problemstilling går ut på å utforske eksistensen av et mulig gaveutvekslingssystem på tvers av Skandinavia i eldre jernalder samt dens eventuelle karakter. I kapittel 3 argumenterte jeg for gyldigheten av å bruke modeller for gaveutveksling på forhold som eksisterte i eldre skandinavisk jernalder. Det arkeologiske materialet som ligger som utgangspunkt for denne oppgavens analyse er tolket til å være av en art som kan ha spilt en viktig rolle innen slike utvekslingssystemer. Jeg finner derfor at konseptet gaveutveksling og dets funksjon som et viktig sosialt bindeledd i statsløse samfunn kan gi gode innsyn og interessante resultater med tanke på det foreliggende empiriske materialet. Det ligger på dette grunnlaget som en av hovedinnfallsportene når det kommer til analysedelen av dette arbeidet. Jeg vil i det følgende gå mer i dybden på hvordan dette konseptet kan gjøre seg gjeldende med tanke på eldre skandinavisk jernalder.

Det byr naturlig nok på problemer når en prøver å påføre forskjellige typer systemer som har utviklet seg innen et spesifikt geografisk avgrenset område og tidsperiode over på et annet sted og tid. For ikke å snakke om mulige (men gyldige) kritiske bemerkninger angående anakronisme. Disse typene forbindelser kan være kulturelt særegne for akkurat det området og den tidsperioden de utviklet seg i, og gir liten mening utenfor denne kulturelle sfæren. Jeg prøver derfor å holde meg til modeller for kontakt utviklet innen forskning på særlig skandinavisk, men også europeisk jernalder. Slik at de ligger nærmest mulig mine undersøkelsesområder både i tid og geografisk beliggenhet. Dette fjerner ikke usikkerheten ved å påføre modeller utviklet for et spesifikt tilfelle over på et annet, men jeg vil argumentere for at nærheten i tid og rom øker sikkerheten rundt dette betraktelig. Det er på bakgrunn av disse faktorene at jeg argumenterte for bruken av konseptet gaveutveksling med røtter i germansk/norrønt samfunn og norrøn religion for å prøve å få et innblikk i den eventuelle tverrskandinaviske forbindelsen slik den eksisterte i eldre jernalder.

4.2 Gaveutveksling som modell

I kontrast til profittmotivert handel er gaveutveksling en form for personlig/sosialt bånd som utvikles mellom to parter (giver og mottaker). Enten gaveutvekslingen har personlig motivasjon som grunnlag eller blir gjort på vegne av en gruppe (Hauken, 1991, s. 106). Hva vil det innebære å overreke en gave til en annen person i et samfunn som fungerer etter de sosiale normene iboende i slike utvekslingssystem? Det første vi må se på er hvordan ”gave” skal defineres innenfor disse rammene. Generelt sett kan vi si at det er en gave av ens ressurser, enten de ressursene forekommer i materiell eller immateriell form. Det jeg mener med at verdien i denne utvekslingen kan være av immateriell art er at den kan forekomme i alt fra råd/hjelp, introduksjon til kontakter i andre samfunn eller sirkler enn personen du utveksler med greier selv, potensielt også religiøse tjenester som å utføre religiøse riter eller handlinger for en selv eller avdød slektning. Altså inkluderer denne definisjonen all former for verdiutveksling som ikke forekommer i fysisk form og derav ikke nedfeller seg i det arkeologiske materialet. I denne oppgaven kommer jeg derfor til å fokusere på det vi kan kalle for gaven i dens fysiske eller materielle form, selv om det til tider kan vise bare én side av utvekslingen. Funksjonen av gaven kan her ha mange mulige aspekter, noe som gir fenomenet en høy grad av kompleksitet. Dette gjør at det kan være vanskelig å separere de forskjellige elementene i en slik utvekslingsprosess fra hverandre, i en hver slik prosess kan altså ”gaven” inneha flere roller som kan tjene mange forskjellige formål (Mauss, 1990, s. 5 – 7, Hauken, 1991, s. 106 – 107, Vestergaard, 1991, s. 97 – 98).

Det er viktig å huske på at det ikke nødvendigvis er gaven selv som er det viktigste, men hva den hjelper til å legge til rette for. Som eksempel kan det nevnes en prosess for å skape fred etter en periode med krig. Her er det ikke selve gaven som er viktig (bortsett fra symbolikken den da bærer med seg), men det faktum at det ved en suksessfull utveksling blir skapt fred. I samfunn der slike forhold rundt gaveutveksling har blitt studert av antropologer er utvekslingen høyt institusjonalisert og opprettholdt av det Hauken kaller ”delayed reciprocity”, forsinket gjensidighet (Hauken, 1991, s. 106). Gaver og gjengaver er sjeldent utvekslet til samme tid, i alle fall slik vi forstår gaveutveksling i statløse samfunn. Det er prosessen av tid som foregår mellom disse utvekslingene som opprettholder de sosiale forpliktelsene mellom partene, hva enn de måtte uttrykke seg som. Hvis en form for gave ikke er gitt tilbake igjen etter en akseptabel

tidsperiode kan båndet være ansett som brutt, og avhengig av hvilken type forpliktelse det er, kan det være på linje med å erklære krig. Uansett så tilsier det brutte båndet at alle sosiale relasjoner mellom de to partene er over (Hauken, 1991, s. 106 – 107).

Så hvorfor blir det utvekslet gaver i det hele tatt? Som nevnt over så er årsakene flerfoldige, men grovt sett kan vi si at gaveutveksling lå som et fundament når det kom til samspillet mellom folk. Gaven hadde en rolle å spille innen nær sagt alle sidene ved et menneskes liv i et samfunn som opererte etter slike systemer, den var et av de viktigste bindeleddene mellom folk. Skulle avtaler inngås mellom to instanser så var gaven bindeleddet som lot det skje (Hauken, 1991, s. 112). De forskjellige avtalene/forholdene som kunne inngås mellom to parter for så å bli midlertidig sementert av gaveutveksling kan muligvis strekke seg så langt som fantasien til de forhistoriske folkene gjorde. Gjennom undersøkelse av germanske og norrøne kilder samt tidligere forskning utført på konseptet, kan vi uttale oss om hvilke som var av størst sannsynlighet (Steinsland, 2005, s. 38 – 63, Hauken, 1991, s. 106 – 112, Vestergaard, 1991, s. 97 – 103).

Når det kommer til former av gaveutveksling så ser det ut til at det å skape eller opprettholde vennskap og allianser mellom individer eller grupper var det som forekom mest, slik vi kan se det ut ifra de skriftlige kildene og tolkning av det arkeologiske materialet. Selve gaveutvekslingen kunne naturligvis forekomme i forskjellige former basert på hva som ble utvekslet, men ifølge de litterære kildene ser det ut som gjestebud, gilder og utveksling av praktgjenstander/høystatusvarer var av de mer ”ordinære” måtene å etablere denne typen forhold på. Giftermål kunne også brukes innen utviklingen av vennskapelige/slektskapsbaserte bånd og alliansebygging (Hauken, 1991, s. 111 – 112).

For å demonstrere makt innen lokalsamfunnet var gaveutveksling uunngåelig. I et høvdingdømme var det forventet at lederen skulle gi gaver og være sjenerøs, enten det kom i en indirekte form som gilder eller en mer direkte form med gaver/praktgaver. Sjenerøsitet og gaveutveksling var også avgjørende når det kom til lederskikkelsenes sikring av sin egen posisjon (Hauken, 1991, s. 107). Hauken (1991) deler gaveutveksling opp i to typer, i horisontale og vertikale forhold. I horisontale forhold sikter hun til gaveutveksling mellom likemenn eller nær likemenn for å opprettholde vennskapelige forhold, alliansebygging, forhindre friksjon mellom deres territorier med mer. Med vertikale forhold mener hun forhold som for eksempel det mellom en høvding og en landløs frimann, et forhold karakterisert av ulik makt og

ressursfordeling. Her kan gaveutveksling ta form av det hun kaller ”masked blackmail”, som oversatt blir maskert utpressing. Da individet ikke innehar de personlige materielle ressursene for å betale tilbake gaven med noe av tilnærmet lik verdi, må han betale det tilbake på andre måter som til eksempel lojalitet og tjenestegjøring. Det ville tatt seg ille ut om en person uten makt og beskyttelse avviser en gave fra en ressurssterk høvding. På denne måten kan høvdingen binde folk til seg og gjøre dem avhengige av ham, noe som øker hans egen makt (Hauken, 1991, s. 107).

For å tilegne seg ressurser slik at en kunne gi dyre og fine gaver måtte lederskikkelsene spare og samle på ressursene slik at de senere kunne bli utnyttet i kraftigere gaveutvekslingsscenarioer. Dette var derimot en balansegang, da det å gi og å være raus med egen rikdom var positive trekk, mens det å hamstre sin rikdom uten å fordele dem videre, altså å være gnien og gjerrig, var ansett som noen av de mest forkastelige trekkene en kunne pådra seg innen det norrøne samfunnet (Vestergaard, 1991, s. 102).

Jeg vil argumentere for at en av gaveutvekslingens mest utslagsgivende funksjoner var å opprettholde fredelige forhold eller allianser mellom forskjellige grupperinger. Den fungerte som en slags katalysator i forhold til andre typer aktiviteter mellom dem. Disse aktivitetene kan ha inkludert alt fra fritt leide og beskyttelse innenfor den spesifikke gruppens landområde til utveksling av varer av mer normal art. Eksempler på det sist nevnte kan være jern, naturressurser, fangstprodukter, jordbruksprodukter og eventuelt produkter som den ene gruppen har mangelvare av med mer (Hauken, 1991, s. 106). Det som er av spesifikk interesse i forhold til både Trøndelag og Jemtland sine tilfeller er definitivt utvinningen og transporten av jern. Hauken snakker også om gaveutveksling som en tilretteleggelse og stimuli for handel/utveksling av varer av mer økonomisk nyttig art som et av de viktigste aspektene av gaveutvekslingen (Hauken, 1991, s. 106, Stenvik, 2015, s. 85 – 94).

4.3. Gavens reise. Logistikk og transport.

Lotte Hedeager (1979) utarbeider et eget teoretisk rammeverk som ser på hvilket grunnlag varer blir transportert fra et sted til et annet innen eldre jernalder. Dette systemet blir utviklet gjennom hennes forskning på handel og utveksling av varer mellom germanere og romere. Systemet er

to delt og hun kaller det ene for ”inter-regional exchange” (grovt oversatt til langdistanseutveksling) og omfatter utveksling over større distanser. Som for eksempel mellom de romerske provinsområdene og Skandinavia. Hedeager utarbeidet også et system som fungerer innenfor et mer geografisk avgrenset område, dette kaller hun for ”intra-regional exchange” (kan oversettes til kortdistanseutveksling). Her er distribusjonen av varer begrenset til området kontrollert av høvdingen/kongen/lederskikkelsen som står bak utvekslingen (Hedeager, 1979, s. 211 – 213).

Hedeager deler inter-regional exchange (langdistansehandel) inn i to grupperinger:

1. **Primær utveksling** (primary exchange): Denne typen langdistanseutveksling inkluderer varer som kan bli tolket som høystatusvarer/prestisjevarer. Disse er utvekslet over lange distanser av høvdinge/konger/lederskikkelser. I urbane samfunn kan det også involvere hverdagslige nødvendighetsartikler som ikke er å få eller ikke tilgjengelige i tilstrekkelige mengder lokalt. Slike varer kan øke i kvantitet med distanse fra kilden (altså det området den originalt utveksles fra), avhengig av den økonomiske/politiske makten til mottakeren (Hedeager, 1979, s. 213).
2. **Sekundær utveksling** (secondary exchange): Inkluderer varer som ble ervervet og konsumert på lokasjonene der de primære utvekslingsartiklene kom fra eller ble utvekslet. Disse produktene blir konsumert av folkene som står bak transporten av de primære utvekslingsartiklene og viser et annet distribusjonsmønster. Spredningen er her konsentrert til transportområdene (Hedeager, 1979, s. 213).

Intra-regionalexchange (kortdistansehandel) blir også delt inn to hovedgrupper:

1. **Høystatus utveksling** (High-ranking exchange): Denne kategorien inkluderer høystatusvarer/prestisjegods ofte mottatt gjennom langdistansehandel. Deres lokale distribusjon foregår fra høvdingen/kongen til hans undersåtter/underhøvdinge/vasallkonger og videre igjen til deres undersåtter. Størrelsen på dette utvekslingsnettverket er påvirket av mengden politisk kontroll som blir utøvd av den/de som sitter på toppen av denne utvekslingskjeden (Hedeager, 1979, s. 213).
2. **Lavstatus utveksling** (Low ranking exchange): Dette inkluderer varer/gjenstander for bruk i dagligdagse formål. Denne formen for utveksling foregår innenfor et mindre

geografisk og kulturelt område og viser et vidt spredningsmønster lokalt (Hedeager, 1979, s. 213).

4.4. Det arkeologiske materialet og dets representativitet i forhold til fortidens kultur

4.4.1. Habitus og likheter i det arkeologiske materialet

En folkegruppe sin materielle kultur kan reflektere flere forskjellige sider av hvordan individene i gruppen ser på seg selv eller hvordan de ønsker å bli sett. Det kan inkludere alt fra erverv, hvilke redskaper, håndverk og lignende de produserte, hvordan de kledde og utsmykket seg, hvordan de bygde og dekorerte sine boliger, bostedsområder og mye mer. Materiell kultur kan brukes aktivt i sosiale strategier for å vise tilhørighet til en kultur/gruppe eller til eksempel for å vise til et individ eller gruppes prestisje og makt (Solberg, 2003, s. 17). Etniske identiteter og kulturelle grupperinger brukes til tider om hverandre, men der etniske grupper omhandler større folkegrupper som norrøne og germanske folk, kan kulturelle grupperinger sikte til mer avgrensede folkegrupper og områder innenfor disse større etniske grupperingene (Barthes, 1996, s. 10 – 13).

Bourdieu (1977) har videreutviklet et nyttig begrep i studiet av kulturer, dette begrepet kalles ”habitus”. En måte å forklare Habitus på er som et sett av bevisste og ubevisste handlings og tankemønstre som menneskene innen en kulturell gruppe bærer med seg og som formes og utvikler seg gjennom sosial praksis. Disse forskjellige disposisjonene er resultatet av at individene i gruppen har lært av og tilegnet seg sider av den sosiale strukturen/kulturen de er en del av gjennom erfaring med den (Bourdieu, 1977, s. 72 – 76).

Jeg vil argumentere for at deler av de materielle levningene en kultur etterlater seg var viktige for hvordan de identifiserte seg selv og sine, enten dette var bevisst eller ubevisst. Hvis det er et markant skille i det arkeologiske materialet mellom to områder kan dette da tilsi at det er snakk om forskjellige kulturelle grupperinger. Likhet i arkeologisk materiale har lenge vært synonymt med likheter i kultur. Dette er et konsept som har vært brukt i arkeologien helt fra dens begynnelse som en vitenskap. Hvis en type arkeologisk gjenstand finnes over hele Skandinavia kan en muligens si at den eksisterer innen en større etnisk gruppe av germanere/norrøn

befolkning (Barthes, 1996, s. 10 – 13). Om spesifikke undergruppe(r) av denne gjenstandstypen derimot bare finnes innenfor et geografisk avgrenset område innenfor Skandinavia, kan vi tolke det som å høre til en eller flere kulturelle grupper (Bourdieu, 1977, s. 72 – 76).

4.4.2. Gravskikk og gravgaver

Selv om gravfunn ikke nødvendigvis kan forstås som en direkte gjenspeiling av fortidens samfunn vil jeg her gå ut ifra at det representerer visse sider av det. Den avdøde blir ved gravlegging utstyrt med det samfunnet synes er påkrevd eller oppfatter som viktig for å opprettholde (eller undergrave) den sosiale ordenen (Røstad, 2016 (bind I), s. 32 – 33). Et samfunn består av en sosial orden, med flere forskjellige normer og regler som folk identifiserer seg etter på bakgrunn av hvor i samfunnet de står.

Kristoffersen (2000) argumenterer for at det vi ser i graven er en standardisert form av disse sosiale identitetene som folk har og eventuelt utvikler gjennom sine liv. Skal en høvding eller en annen lederskikkelse begravnes kan han/hun ha med seg noen av sine favorittgjenstander eller lignende med seg i graven. Men personen må også inneha alt det som er forventet av et individ med avdødes rang og eventuelt ressurstilgang. Gravmaterialet uttrykker bestemte meningssammenhenger innehatt av den/de som valgte ut godset som skulle i graven med den avdøde (Kristoffersen, 2000, s. 19 – 21). ”Likhetene i gravgods og gravform over store områder viser at dette var kollektive assosiasjonsnett. Det viser videre at det forelå faste konvensjoner med hensyn til begravelser, og at disse i stor grad ble overholdt” (Kristoffersen, 2000, s. 20).

4.4.3. Produksjonssteder

Deler av det arkeologiske materialet som jeg har brukt i denne oppgaven forekommer også innen kontekster tolket til å være sentraliserte produksjonssteder. Materialet funnet på slike steder ser ikke ut til å være veldig representativt i forhold til området de er funnet i og kan heller tolkes som at det er ment for eksport. Jeg sikter her hovedsakelig til produksjonen av korsformete spenner og relieffspenner, altså utsmykningsgjenstander. På flere av disse stedene har det foregått smykkeproduksjon i stor skala og av gjenstander som har sine nærmeste paralleller langt fra selve produksjonsstedet. På Helgö i Sverige har det til eksempel blitt funnet flere hundre støpeformer av relieffspenner; noen av dem har til og med likhetstrekk med angelsaksiske og kontinentale (til eksempel ungarske) spenner. (Clarke & Lamm, 2017, s. 21 – 36, Røstad, 2016,

s. 96 – 97) På dette produksjonsstedet er det også funnet relieffspenner med paralleller til både Trøndelag, Gotland og Norrland, som er relativt nærliggende regioner. Disse tre områdene innehar ifølge Røstad (2016) svært distinkte regionale typer av relieffspenner i denne perioden som ikke finnes i noen større grad utenfor deres grenser (Røstad, 2016 (bind I), s. 96 – 97. 145 – 152, 212). Det ser ut til at smykkeproduksjonen på Helgö har vært kraftig organisert og sentralisert med det formålet å produsere andre områders smykkegjenstander for så å utveksle de nevnte gjenstandene med disse områdene i ettertid, altså for eksport. Det forekom også nedsmelting av smykkegjenstander som har gått ut av bruk for derved å bruke råvarene i produksjonen av nye. Røstad (2016) argumenterer på dette grunnlaget at smykkegjenstander som kommer fra slike produksjonsplasser ikke er egnede for å belyse lokale, regionale eller interregionale aspekter av etniske identiteter eller kulturer (Røstad, 2016 (bind I), s. 96 – 97).

5. Metode

5.1. Komparativ Analyse

Arkeologien er en av vitenskapene som har sammenligning som en av sine grunnpilarer. Sammenligning er i seg selv nødvendig for å forstå gjenstandsmaterialet vi arbeider med. For en kan ikke identifisere eller forstå en gjenstand som ikke før er sett uten å sammenligne den med noe som er kjent. Sammenligning er også nødvendig for å utvikle de forskjellige typologiske rekkene og klassifiseringssystemene, da for å forstå variasjon over tid og rom. Smith & Peregrine (2011) forklarer det fint og konsist: ”for one cannot identify or investigate variation unless one has examples spanning a range of variation, nor can one examine change without examples spanning a range of time” (Smith & Peregrine, 2011, s. 4). Da denne oppgaven avhenger av å finne likheter eller ulikheter mellom arkeologiske gjenstander, finner jeg det naturlig at valg av metode går på en komparativ analyse. Denne komparative analysen vil bli utført på et utvalgt gjenstandsmateriale fra både det primære og det sekundære undersøkelsesområdet.

Den komparative analysen tar utgangspunkt i arbeidene til tidligere forskere angående det empiriske materialet som ligger til grunn for denne avhandlingen. Med dette mener jeg at de systemene de har utviklet for å klassifisere det forskjellige materialet blir brukt som basis for å sammenligne dem i analysedelen av denne oppgaven. Som eksempel kan jeg her nevne Sjøvold (1993) som utgav et av hovedverkene når det kommer til relieffspenner i Skandinavia og beskriver sin type A-1 slik: ”this type of brooch is characterized by a rectangular headplate, a ribbon-shaped bow and a lozenge-shaped, divided foot” (Sjøvold, 1993, s. 20). Om jeg skal undersøke om en spenne eller annen passer inn under hans definisjon av type A-1, vil jeg bruke kriteriene han utviklet for den spesifikke typen for å avgjøre akkurat dette.

5.2 Innsamling av materialet:

5.2.1 Oversiktsverk

Materialet jeg arbeider med i denne oppgaven (korsformede spenner, relieffspenner, vestlandskjeler og spannformete leirkar) forekommer i store antall i skandinavisk jernalder. Det

ble derfor naturlig å se etter typologiske rekker, oversiktsverk og lignende for å få en bedre forståelse av materialet. Det er fra denne typen kilder hovedbulken av materialinnsamlingen kommer fra. Jeg har funnet frem til de mest moderne og gjennomgående av disse oversiktsarbeidene der det har vært mulig, men i visse tilfeller bød dette på problemer som det at de er skrevet på språk jeg ikke selv mestrer eller at de begynner å eldes i forhold til det som er gjort av nyere arkeologiske oppdagelser og forskning.

5.2.2. Digitale Gjenstandsdata-baser

Store deler av materialet som ligger til grunn for dette arbeidet kommer fra områder utenfor Norges grenser. Digitale gjenstandsdata-baser ble et brukbart verktøy i denne sammenhengen. Denne fremgangsmåten kan fange opp gjenstander som har blitt funnet etter at de forskjellige oversiktsverkene ble publisert i tillegg til materiale som kommer utenfor deres undersøkelsesområder. Det er hovedsakelig den digitale samlingen til Historiska museet i Stockholm jeg bruker i dette arbeidet.

5.3 Materialets pålitelighet

5.3.1 Feilkilder

Noen av oversiktsverkene jeg bruker som hovedkilder til det utvalgte gjenstandsmaterialet ble utgitt for en god stund siden (se for eksempel Sjøvold 1993, Reichstein 1975) og mye kan ha skjedd innen de respektive gjenstandsgruppene etter den tid, både når det kommer til forskning og innsamling av nyere gjenstandsmateriale. Den samme kritikken kan også rettes mot verk av relativ modernitet da det arkeologiske bildet vi har av et område/tidsperiode raskt kan forandres med nye utgravninger eller bruk av nye arkeologiske undersøkelsesmetoder.

Et annet problem jeg møtte på i løpet av undersøkelsen av materialet var at flere av verkene og artiklene var skrevet på språk som jeg selv ikke mestret, hovedsakelig gjelder dette tysk. Et eksempel på dette er Joachim Reichstein sitt verk ”Die Kreuzförmige Fibel” som er et av de mest grundige og detaljerte oversiktsverkene av den korsformete spennen i europeisk eldre jernalder. Dette er skrevet på tysk uten at det eksisterer en skandinavisk språklig/engelsk oversettelse så langt jeg kunne se. Jeg leide inn en oversetter for å få med meg det mest essensielle og fikk det

oversatt til bruk i denne masteroppgaven. Dette fører selvsagt til at jeg ikke fikk like mye kunnskap i dybden angående dette verket som med de andre som da fantes på skandinaviske språk eller engelsk.

En annen mulig feilkilde ligger i bruken av digitale gjenstandsdata-baser. Problemet her er at digitaliseringen av museale samlinger er et relativt nylig fenomen og derav er flesteparten av dem et pågående arbeid (i alle fall i skandinavisk sammenheng). Det Historiska Museet i Stockholm har til eksempel bare digitalisert rundt 20 – 25 % av sine samlinger (Eva Vedin, e-post, 06.04.18). Så selv om jeg finner mye relevant materiale i forhold til tesen jeg arbeider med, så er det umulig å vite hvor stor andel av den spesifikke gjenstandstypen som gjenstår å digitaliseres. Derimot blir digitale databaser i dette arbeidet bare brukt for å supplere informasjon der oversiktsverkene ikke strekker til. Hovedsakelig gjelder dette bare materiale som har blitt utgravd etter at oversiktsverkene var publiserte eller som kommer utenfor deres undersøkelsesområde. Noe som er med på å minske usikkerheten rundt bruken av disse kildene.

5.3.2. Representativitet

Det er bestandig vanskelig å vite om en har funnet frem til alt materialet det er å finne i forhold til gjenstandstypene en forsker på. Gjenstandsmateriale fra gamle arkiv kan være mangelfullt eller feil beskrevet. Når det kommer til digitale gjenstandsdata-baser kan det være store deler som mangler bilder og tilhørende informasjon samt at det kan foreligge materiale fra nyere utgravninger som ennå ikke er publisert. En må allikevel regne med at materialet som foreligger ved arbeidets stund er representativt for forskningen en bedriver.

Flesteparten av gjenstandene som undersøkes i denne oppgaven kommer fra gravfunn, der hovedvekten kommer fra kremasjonsgraver. Dette var den dominerende gravskikken i mesteparten av Norge gjennom hele eldre jernalder (Solberg, 2003, s. 40 – 41, 76, 135). Unntaket er Nord-Norge der inhumasjonsgraver var vanligst gjennom hele jernalderen og ble helt dominerende i yngre jernalder (Berglund, 2016 s. 96 - 97, Sjøvold, 1962, s. 142 – 143, Sjøvold 1974, s. 189). I Trøndelag er det registrert 388 kremasjonsgraver og bare 60 inhumasjonsgraver i hele eldre jernalder. Kremasjonsgraver er den overveldende mest brukte begravellesformen i denne perioden for Trøndelags vedkommende (Johansen, 2012, s. 57, 59). Inhumasjonsgraver forekommer også fra romertid av, men ble ikke av mer vanlig art (blant

gravmaterialet vi har tilgjengelig) før senere i yngre jernalder (Solberg, 2003, s. 186 – 187, 222 – 223). Det at mesteparten av gjenstandene stammer fra branngravskontekster er en faktor som kan påvirke materialets representativitet da objektene kan være fragmenterte og ødelagte på grunn av det. Det jeg sikter til her er det faktumet at det er flere eksempler fra eldre jernalder i Norge der gravgaver har blitt inkludert i selve kremeringsprosessen og materialet kunne derfor ha blitt såpass ødelagt at vi vanskelig kan kjenne det igjen. Dette gjelder spesielt dets form og ornamentikk. Disse elementene er særdeles viktige for en typebestemmelse av gjenstanden (Jonsson & Marstrander, 1973, s. 140 – 146, Kristoffersen, 2000, s. 92 – 93, Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 10).

Dette fenomenet med å kremere kropp og gravgaver i ett er ikke like skadelig for to av gjenstandstypene i undersøkelsen, nemlig de spannformete leirkarene og vestlandskjelene. Disse objektene ble i flere tilfeller tillagt funksjonen som urne for selve kremasjonslevningene og var ikke selv med i kremeringsprosessen. Dog finnes det unntak her og, som for eksempel det spannformete leirkaret med stempeldekor som er funnet på Gjeite, Levanger. Dette bærer preg av å ha vært med i kremeringsprosessen, det er funnet i skår og flere av bitene er svartbrente (Jonsson & Marstrander, 1973, s. 143). Alle gjenstandene som ble undersøkt i dette arbeidet har derimot blitt funnet i markante store antall og innehar et veldig omfattende spredningsmønster innen skandinavisk og særlig norsk, eldre jernalder. Dette mener jeg kan være med på å veie opp for at visse gjenstander er uidentifiserbare/vanskelig å typebestemme og at materialet vi sitter igjen med er representativt (i alle fall inntil videre) for undersøkelsen jeg her bedriver. Det er hovedsakelig de mindre typologiske grupperingene innen det foreliggende materialet som blir gjort mer usikre på grunn av denne typen gravskikk.

6. Materialstudie

6.1 Introduksjon:

For å utføre den komparative analysen som beskrevet over tar jeg utgangspunkt i fire forskjellige gjenstandskategorier jeg fant som gunstige i forhold til oppgavens problemstilling. Gruppene jeg endte opp med er: vestlandskjeler, spannformete leirkar, relieffspenner og korsformete spenner. Dette spesifikke materialet ble valgt ut på bakgrunn av Slomann (1950) sin forskning angående forbindelser på tvers av Kjølen i eldre jernalder. Slomann undersøker en stor mengde arkeologisk materiale i sin undersøkelse. Jeg fant det derfor gunstig å foreta en utvelgelsesprosess for å gjøre det mer overkommelig i forhold til oppgavens lengde. De fire artefakttypene jeg endte opp med er godt representerte innen både det primære og sekundære undersøkelsesområdet (med en hovedvekt på norsk område) og er ansett som karakteristiske for perioden vi omtaler som folkevandringstid i Skandinavia.

6.2 Materialstudie 1: Spannformete leirkar

Spannformete leirkar er en betegnelse som kommer ut av arkeologien og beskriver leirkarets fasong (som ligner et spann). Størrelsen på de forskjellige karene varierer, men flesteparten av karene innehar et volum på rundt 1,5 liter (som også er gjennomsnittsverdien av karenes volum). Spannformete leirkar har sin geografiske hovedvekt i området vi i dag kjenner som Norge, men forekommer også delvis i Sverige og minimalt i Danmark. Det argumenteres fremdeles rundt hva de spannformete leirkarene faktisk ble brukt til, alt fra oppbevaring av mat, som kokekar og verdifulle prestisjevarer (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 9 – 10). Denne typen leirkar finnes i det arkeologiske materialet fra begynnelsen av folkevandringstiden (fra ca 350 e.Kr.) og dens bruksfase strekker seg til slutten av denne perioden. Typen forsvinner en gang mot slutten av 500 tallet e.Kr. (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 46 – 47). Denne gruppen gjenstander blir på dette grunnlaget brukt som en indikator på folkevandringstid. Det å gi disse karene en mer spesifikk datering på et typologisk grunnlag er notorisk vanskelig. Grunnen til dette er at eldre dekorelementer ikke går ut av bruk, men brukes side om side med nyere dekorasjonsteknikker (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 82, Breivik, 2006, s. 5 – 9). Visse dekorelementer kan derimot brukes for å gi objektet en maksimumsdatering, da de ikke kommer i bruk før på et visst

tidspunkt. For eksempel dekorelementene hengebuer, perlestempler og bånddekor som først blir tatt i bruk utover 500 tallet (Fredriksen, 2006, s. 223 – 228, Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 46 – 53).

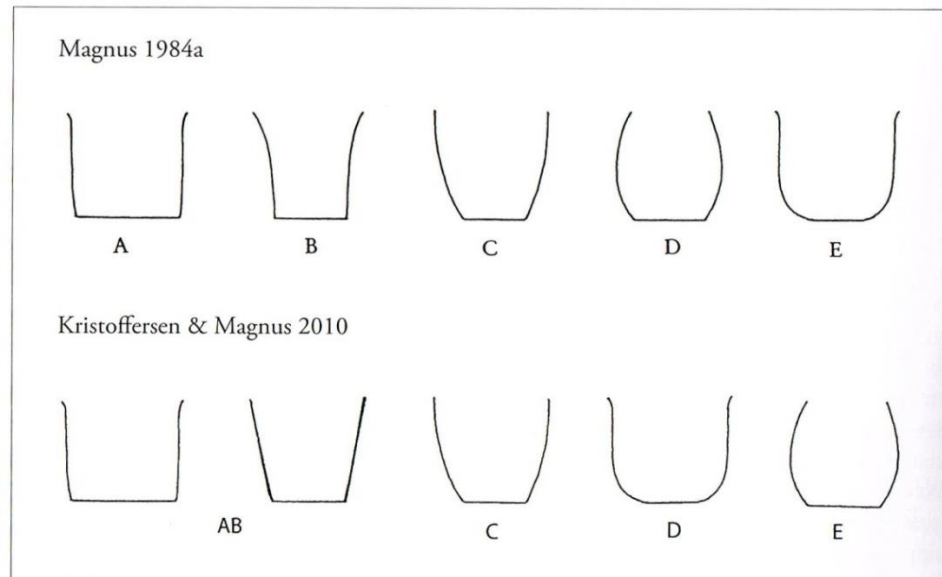

Figur 2: Spannformet leirkar fra Hol, Inderøy i Trøndelag. Foto: Ole Bjørn Pedersen, NTNU Vitenskapsmuseet.

Dette materialstudiet er hovedsakelig basert på det nyeste verket fra Siv Kristoffersen og Bente Magnus angående spannformete leirkar (Kristoffersen & Magnus 2010) som går i dybden i nær sagt alle aspekter av artefaktgruppen som kan være av interesse for denne oppgaven. Derimot fokuserer dette verket bare på områdene fra Sogn og Fjordane og sørover til Rogaland, noe som er utenfor det primære undersøkelsesområdet for dette arbeidet. Arbeidene til Kristoffersen og Magnus blir derfor brukt som kilde til spannformete leirkar generelt, mens Heidi Breivik sin gjennomgang og analyser av spannformete leirkar blir brukt for å illustrere forholdene for denne artefaktgruppen i Midt Norge. Da dette er hennes primære undersøkelsesområde (Breivik 2006).

I en artikkel fra 1984 setter Magnus sammen en typologisk utviklingsrekke av de spannformete leirkarenes form (Magnus 1984 s. 139 – 142). Denne typologien blir videreutviklet av Kristoffersen og Magnus i deres samarbeidsverk fra 2010 med fire hovedtyper: AB, C, D og E. Denne nyere rekken kontrasteres med den eldre i og med at det er fire grupper i stedet for fem. A og B gruppen ble slått sammen til en enhetlig gruppe, samt at gruppene D og E byttet plass i rekken (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 25 – 26).

Fig. 3. De definerte karformene AB, C, D og E. Skisse ved forfatterne. Over: Karformer og betegnelser etter Magnus 1984a, fig. 2. *Fig. 3. The vessel forms AB, C, D & E. Drawing by the authors. Above: Vessel forms according to Magnus 1984a, Fig. 2.*

Figur 3: Typologi av det spennformete leirkarets karform av Kristoffersen og Magnus (2010) (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 26).

Som en kan se så varierer leirkarenes form relativt lite gjennom sin bruksperiode, men felles for alle formene er at de innehar en flat bunn samt at raddiameteren vanligvis er større enn bunndiameteren (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 26). Generelt kan vi si at de forandrer seg fra en mer rettsidet sylindrisk form (AB), til en svak konveks form der bunndiameteren er rundt halvparten så stor som munningsdiameteren (C), før den utvikler seg til en sylindrisk form med konveks avslutning (D). Før den til den til slutt ender opp med en kraftig konveks form (E) (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 25 – 26). Men der formen generelt sett er ganske statisk, så utvikles det en stor mengde forskjellige nyvinninger og dekorative elementer når det kommer til karets komposisjon, kvalitet og dekor (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 25 – 26, Breivik, 2006, s. 25 – 32).

Leire kan krympe betraktelig under oppvarmingsprosessen (opptil ca. 10 %) og det var derav vanlig å tilsette forskjellige typer magringsmidler (som for eksempel bergarter eller mineraler) for å forhindre skade på selve karet samt med hensyn til hvilket bruksområde det eventuelt skulle ha (Breivik, 2006, s. 26). De mest brukte magringsmidlene når det kommer til spennformete

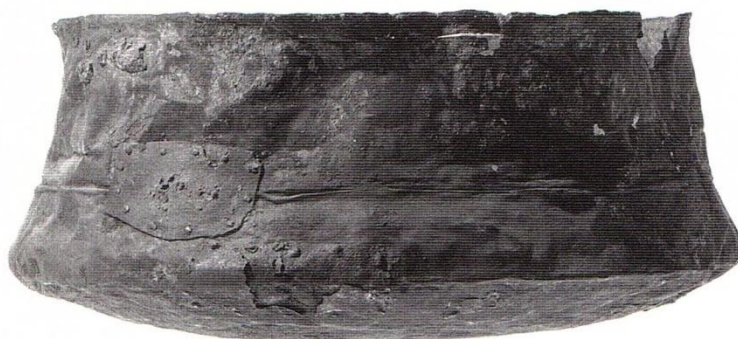
leirkar var asbest og kleberstein. Asbest menes her som en fellesbetegnelse på en rekke naturlige forekommende mineraler med fiberstruktur (som for eksempel krysotil, aktinolitt, amositt osv) mens kleberstein sikter til bergarten med samme navn. Dette er en bergart bestående av flere mineraler, blant annet talk, kloritt og dolomitt (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 54, Breivik, 2006, s. 26 – 27).

Leirkarenes dekorelementer kan grovt deles opp i fire hovedgrupper med sine respektive undergrupper. Denne inndelingen er basert på hvilke redskaper som ble brukt til å utføre dekoren på karet (Breivik, 2006, s. 27 – 32, Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 31 – 33). Hovedgruppene deles inn i dekorelementer laget med: kamredskap, enkelt redskap, for hånd og med stempel. Med kamredskap menes det dekorelementer som omfatter en form for inndeling laget med kamdragne bånd dratt i én eller flere retninger i tillegg til at kammen kan brukes som stempel i visse tilfeller. Med enkel dekor siktes det til elementer laget med hakk eller pinnestikk. Definisjonen av hånddekor ligger litt i navnet, dekor laget med bruk av selve hånden, mens stempeldekor sikter til former som er stemplet inn på karet. Det er stempeldekorgruppen som har mest indre variasjon av disse fire grupperingene. Rundt 50 – 60 av de spannformete leirkarene som er funnet i Midt-Norge har også hatt bunndekor, vanligvis av kamdragne bånd. Men siden bunnen ofte er skadet eller mangler kan antallet ha vært større (Breivik, 2006, s. 27 – 32).

I tillegg til leirkarenes form og dekorasjon, diskuterer også Kristoffersen og Magnus selve kvaliteten på karene. Hvordan kan vi si at et kar er av god eller dårlig kvalitet? Ettersom utviklingen av de spannformete leirkarene går fremover blir godset i visse kar tynnere, overflaten blir mer og mer jevn samt at den kan bli tilsett lettspaltete bergarter som feltspat, glimmer og lignende for at den skal få en skimrende og attraktiv overflate. Selve dekorasjonen blir bygd opp av mange ulike elementer. Den blir mer og mer kompleks og fint utført med en større presisjon i kontrast til de tidligere, grovere karene. Denne utviklingen av proporsjoner, gods og mønstre er uttrykk for det Kristoffersen og Magnus ser på som en økning i karenes kvalitet og som da blir karakteristisk for de mest forseggjorte av de spannformete leirkarene. De forklarer videre at det ser ut som om det har vært en bevissthet rundt kvalitetsforskjellene mellom de spannformete karene i deres samtid, da det i de fleste tilfeller (i alle fall fra Sogn og Fjordane og sørover) er en korrelasjon mellom fint tilgjorte kvalitetskar og rikt utstyrte graver (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 59 – 61).

6.3 Materialstudie 2: vestlandskjeler

Vestlandskjeler er den største gruppen av såkalt romersk import som finnes innen det norske arkeologiske materialet. De finnes spredt over hele landet, men er spesielt konsentrert til det norske vestlandet, derav navnet vestlandskjeler. Funn av vestlandskjeler forekommer nesten utelukkende i nær tilknytning til hav og elvefar. Det finnes blant annet fem kjeler i fylket Trøndelag, alle nært tilknyttet Trondheimsfjorden (Hauken, 2005, s. 1 – 11). Det har vært argumentert rundt hvordan de ble brukt i deres samtid i en lengre periode uten å ha kommet frem til noe helhetlig svar. Det som derimot er sikkert er hvordan de endte opp med å bli brukt, nemlig som urner og gravgaver i eldre jernalder (Hauken, 2005, s. 11 – 15, Rausing, 1987, s. 126 – 128).

a)

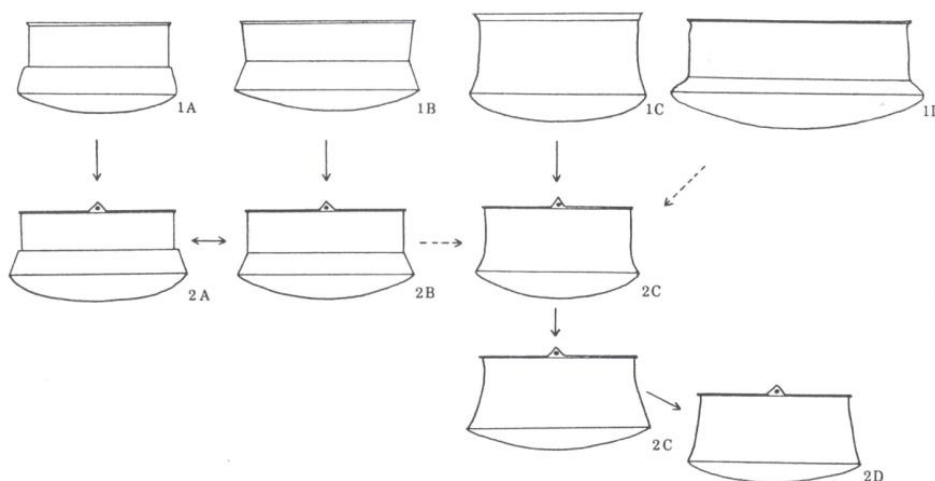
Figur 4: Vestlandskjel fra Gjeite, Levanger i Trøndelag. Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

Vestlandskjelene er laget av en kobberlegering og har en rund base og en hovedsakelig konkav kropp. Rundt toppen/åpningen av kjelen har den en kant som vender utover, altså vekk fra kjelen og lager et lite utstikk rundt hele kjelens omkrets. Kjelene er alltid bredest rundt basen.

Vestlandskjelene innehar videre enten triangulære fester som stikker opp på hver side av kjelen og som går ut fra kjelens kropp eller pånaglede fester av metall. Ofte har toppen på disse pånaglede festene en oval eller rund form (Hauken 2005, s. 20 – 28). Når det kommer til materialstudiet av vestlandskjeler gjør jeg bruk av Åsa Dahlin Hauken (2005) sitt oversiktsverkt over gjenstandstypen, *The Westland Cauldrons in Norway*. Dette arbeidet ligger som den mest

omfattende og moderne gjennomgangen av akkurat denne typen romersk import. Vestlandskjeler importeres til norsk område over en lengre periode fra ca 300 – 550 e.Kr. (Hauken, 2005, s. 45).

I dette verket utarbeider hun en egen typologi av vestlandskjelene basert på den sammensatt tidligere av Hans Norling-Christensen (Norling-Christensen, 1953, s. 47 – 51, Hauken, 2005, s. 20 - 28). Denne klassifiseringen sammensatt av Hauken er gjort i en markant prosessualistisk stil og involverer flere sider med egen terminologi, veiing og måling av nært sagt alle aspekter av kjelene (Hauken, 2005, s.20 – 28, 128).

Figur 5: av det Hauken mener kan være en mulig typologisk utvikling av vestlandskjelen. (Hauken, 2005, s. 28)

For å unngå forvirring når det kommer til typenavn bruker Hauken bokstaver og tall for å kategorisere typer vestlandskjeler. Hun grupperer de tidlige vestlandskjelene under tallet 1, mens undergruppene blir navngitt A, B, C og D. De tidlige vestlandskjelene defineres mer generelt slik: På toppen av kjelen går det en kant som er vendt utover og vekk fra kjelen, denne går rundt hele omkretsen av kjelens åpning. De har markerte "hjørner" der bunnen av kjelen treffer sideveggene og kjelens base har en avrundet form. Som feste på sidene har denne typen kjeler pånaglede metallfester. I kontrast til de senere kjelene der festet går ut fra selve kjelen. Disse er ofte ovale eller runde i form og har et gjennomgående hull der det kan festes en jernhank. De kan også inneha et jernbånd som går rundt kjelens omkrets enten rett under eller på selve kjelens munning. Dette jernbåndet kan i visse tilfeller ha ringer påsatt som kunne ha fungert som en form for suspensjon (Hauken, 2005, s. 25).

De senere vestlandskjelene, (som Hauken betegner som de sanne vestlandskjelene) deler flesteparten av trekkene fra de tidlige variantene. Forskjellen kommer i at der den tidlige varianten hadde pånaglede metallfester på kjelens sider så har den senere typen vestlandskjele i stedet triangulære metallfester som går ut av selve kjelen på hver side av munningen (som også er laget for å huse en jernhank). Disse får benevnelsen klasse 2 med den samme mengden undergrupper som den tidligere typen (A, B, C og D). I løpet av vestlandskjelenes bruksperiode så har teknikken rundt deres produksjon forandret seg fra en mer håndlagd teknikk i de tidlige typene (1A, B, C og D), mens i de senere variantene (2A, B, C og D) ser en én teknologisk forbedring og en høyere grad av det Hauken kaller mekanisk produksjon. Denne måten å lage kjelene på er en god del mindre tidkrevende enn den som ble brukt tidligere og tillater større produksjon per håndverker (Hauken, 2005, s.27, 46 – 50).

6.4 Materialstudie 3: Korsformete spenner

Korsformete spenner er en av de vanligste spennetyperne i det arkeologiske materialet fra folkevandringstid i Skandinavia. De finnes også i store antall både på de britiske øyer samt nord på det europeiske kontinentet (Nederland og Nord-Tyskland) (Røstad, 2016 (bind I), s. 99 – 100, Reichstein, 1975, s. 21 – 29). Hovedvekten av funnene fra Skandinavia kommer fra Norge med hele 679 eksemplarer, da med hovedvekten i den sørlige delen av landet, samt på Vestkysten. De forekommer også i relativt store antall både i Sverige og Danmark, med 126 og 127 eksemplarer respektivt. Siden det er denne spennetyper som er den desidert mest vanlig i norsk folkevandringstid, kommer det også naturlig at den er den viktigste ledetyper for akkurat denne forhistoriske perioden (Røstad, 2016 (bind I), s. 99 – 100).

Studiet av korsformete spenner har lenge interessert norske arkeologer siden antallet funn av denne typen bare har økt og økt med årene. Det var Håkon Schetelig som gav ut det første oversiktsverket over spennetyper (Schetelig 1907). Men siden den tid er det mye som har skjedd, både når det kommer til utgravninger av nytt materiale og arkeologisk forskning. Litteratur av nyere dato ble derfor en nødvendighet, men jeg bruker fremdeles visse deler av Schetelig sitt arbeid da han har flere interessante poeng og fremragende figurer for studiet av materialet. Jeg

baserer meg hovedsakelig i dette materialstudiet på Joachim Reichstein sitt verk fra 1975 som kan sies å ligge som det nåværende mest omfattende oversiktsverket over korsformete spenner funnet i Europa. En svakhet med Reichstein sin gjennomgang av spennetyper er den store mengden spenner som blir betegnet som ”einzelformen”, altså enkeltformer. Dette er spenner som ifølge Reichstein, ikke kunne klassifiseres da de ikke har noen nære paralleller til andre spenner eller grupper av spenner (Reichstein, 1975, s. 33 – 34). Dette store omfanget av uklassifiserte spenner har blitt kritisert fra flere hold (Røstad, 2016 (bind I), s. 102). Jeg gjør også stor bruk av doktorgradsavhandlingen til Ingunn Marit Røstad (Røstad 2016) som tar for seg utbredelsen av korsformete spenner på skandinavisk område. Røstad bruker også Reichstein som en base for sin studie av korsformete spenner og bruker en kronologi for folkevandringstiden utviklet av Siv Kristoffersen (Kristoffersen, 2000, s.82 – 83, Røstad, 2016 (bind I), s.42 – 44) og setter bruksperioden for de korsformete spennene i Skandinavia til de to første periodene, D1 og D2a (400 – 500 e.Kr.) (Røstad, 2016 (bind I), s.100). På bakgrunn av at jeg ikke mestrer tysk og her gjorde bruk av en oversetter, blir Røstad sin avhandling brukt sammen med Reichstein sitt oversiktsverk for bedre å forstå helheten.

Figur 6: Korsformet spenne fra Leirvik, Nærøy i Trøndelag. Foto: Ole Bjørn Pedersen, NTNU Vitenskapsmuseet.

Det har eksistert en viss uenighet om hvordan spennetyper skal defineres. Denne uenigheten bunner ut i om en beslektet type spenne, nydamfibrer, samt overgangstyper mellom nydamfibrer og korsformete spenner, de såkalte ”protoformene” skal regnes som tidlige varianter av de korsformete spennene. Siden de korsformete spennene er den viktigste ledetypen for perioden folkevandringstid, blir dette et viktig spørsmål å finne ut av. Jeg baserer meg i denne oppgaven på den samme definisjonen av korsformete spenner brukt både av Wencke Slomann (Slomann 1986) og Ingunn Marit Røstad (Røstad 2016) og definisjonen går som følger: Korsformete spenner er bøylespenner med en firkantet hodeplate som dekker spiralen og som er festet vinkelrett på bøylene. Foten er vanligvis avsluttet med et dyrehode, eller en triangulær, halvrund eller spadeformet plate. Nydamfibrer og de såkalte protoformene blir på dette grunnlaget utelatt av definisjonen. (Røstad, 2016 (bind I), s. 100, Slomann, 1986, s. 147 – 148).

Litt forenklet kan vi altså si at en korsformet spenne består av tre hoveddeler: hodeplate, bøyle og fot. Hodeplaten, bøylene og foten ble støpt i en form slik at de utgjorde én sammenhengende del, mens spiralkonstruksjonen og nålen bak ble loddet på sekundært. De ble vanligvis lagd i bronse, men forekommer også, dog sjeldnere, i sølv. Innenfor Skandinavia er spiralkonstruksjonen og nålen vanligvis lagd av jern og derfor sjeldent bevart opp til nåtiden. Disse elementene av spennene kan også forekomme i bronse men det er mye sjeldnere. Dette er mer brukt på spennetyper funnet nord på det europeiske kontinentet. (Reichstein, 1975, s. 31 – 33).

6.5 Materialstudie 4: Relieffspenner

Relieffspenner er av typen bøylespenner og er en av de vanligste spennetyper vi kjenner fra skandinavisk område i perioden folkevandringstid. Denne spennetyper finnes over hele Skandinavia og i noen tilfeller i Finland. Den største konsentrasjonen av relieffspenner innenfor dette området finnes i de sørlige deler av det vi i dag kjenner som Norge. Spennetyper finnes i større deler av Europa, men da dette kommer utenfor undersøkelsesområdene for denne oppgaven vil de ikke bli inkludert her. Spennene ble støpt i det som kalles relieffornamentikk og fikk derav sitt navn (Sjøvold, 1993, s. 21, 31, 41, 45, 55, Røstad, 2016 (bind I), s. 145, 152). Spennetyper hadde sin bruksperiode fra ca 450 e.Kr. og frem til slutten av 500 tallet e.Kr. (Røstad, 2016 (bind I), s. 48, 145). Størrelsen på relieffspennene er veldig variabel og det er flere

eksemplarer som må anses som ekstreme i forhold til gjennomsnittsverdien. Målt fra toppen av hodeplaten til bunnen av foten, altså vertikalt. Dalemspenner fra Trøndelag er den absolutt største og innehar en lengde på 24,9 centimeter, mens de minste kan gå helt ned til 5 centimeter i lengde (Sjøvold, 1993, s. 8 – 14).

Figur 7: Relieffspenne fra Åfjord prestegård, Åfjord i Trøndelag. Foto: Kari Dahl, NTNU Vitenskapsmuseet.

Relieffspenner består normalt av en hodeplate som kan være enten rektangulær, kvadratisk eller halvsirkelformet med en bøyle som forbinder hodeplaten med det som kalles spennens fot som vanligvis har formen av en rombe. Det forekommer også relieffspenner som innehar en triangulær, spadeformet eller tilnærmet jevnbred fot, men dette er bare unntaksvis. Spennens bøyle blir delt i to hovedkategorier, enten som en båndformet bøyle eller en utvidet bøyle. Den båndformete bøylen er like bred langs hele dens lengde, mens den utvidete bøylen er merkbart bredere på midten og smalere på endene der den møter foten og hodeplaten (Røstad, 2016 (bind D), s. 145, Sjøvold, 1993, s. 14). En av de mest karakteristiske sidene ved relieffspennene er typens ornamentering. Sjøvold organiserer de dekorative elementene i to grupper: ornamentale motiver og ornamentale effekter. Med ornamentale motiver sikter han til de faktiske mønstrene som finnes på spennen. Disse inkluderer stemplede ornamenter, geometriske mønstre, båndflettingsmønstre, spiraler og naturalistiske eller stiliserte avbildninger av dyr, deler av dyr eller mennesker. Med ornamentale effekter sikter han til materiale du tar fra utenom spennen og

legger det til spennens ornamentale komposisjon. Eksempler på ornamentale effekter som finnes på relieffspenner begrenser seg til forgylling (kunsten å overdekke en flate/mønster med bladgull), niello (en blanding av kobber, svovel, sølv og bly som lager et glinsende blåsvart dekorelement), småskala filigran (tynn metalltråd, vanligvis gull eller sølv som blir flettet/vridd i et mønster og loddet sammen mot et underlag av metall) og innsatte halvedelsteiner eller glass (Sjøvold, 1993, s. 15). Relieffspennene blir sett på som en videreutvikling av de skandinaviske sølvblikkspennene fra yngre romertid og tidlig folkevandringstid (Sjøvold, 1993, s. 8 – 16, Røstad, 2016 (bind I), s. 145).

I likhet med de korsformede spennene har relieffspennene også vært i fokus for arkeologisk forskning i en lengre periode og fikk sitt første oversiktsverk i 1934 da Eva Nissen Fett (da Meyer) gav ut sitt verk *Relieffspenner i Norden*. Det har blitt funnet en god del mer av denne spennetyper etter den tid. Forskjellige punkter av hennes avhandling har på dette grunnlaget mottatt kritikk i senere tid. Sjøvold mener for eksempel at hun har lagt for stor vekt på ett enkelt utvalg av stilistiske trekk i sin inndeling av relieffspennene i to hovedgrupper (planfotspenner og takfotspenner) (Sjøvold, 1993, s. 17). Det har vist seg at disse funnene som har tilkommet etter at Meyer publiserte sitt verk i enkelte tilfeller viser seg å bryte med det hun utarbeidet var den spesifikke gruppens utbredelsesområde (Røstad, 2016 (bind I), s. 147). Et annet eksempel er at visse trekk som Meyer mente at kun hørte til eksemplarer av den ene arten relieffspenne (for eksempel bøyleknapp på det hun kaller planfotspenner) finnes også på den andre av hennes hovedtyper av relieffspenner (Meyer, 1934, s. 62, Sjøvold, 1993, s. 14, Røstad, 2016 (bind I), s. 147). Gjennom hennes klassifisering blir en relativt stor del av det nåværende materialet av relieffspenner utelatt, siden hun ikke tar med relieffspenner med rektangulær hodeplate som har stor utbredelse på norsk område. Hun har også utelatt de med halvrund fot og halvrund hodeplate (Meyer 1934, s. 3, Røstad, 2016 (bind I), s. 148).

Det andre store oversiktsverket kom ikke før en god stund senere, da Thorleif Sjøvold gav ut sitt verk *The Scandinavian Relief Brooches of the Migration period* (Sjøvold 1993). Her fokuserer han på hele Skandinavia samlet, inkludert Finland. Han utarbeider en egen klassifisering av relieffspennene med et mye større materiale enn det Meyer hadde å arbeide med og det ligger i skrivende stund (2018) som det mest oppdaterte og omfattende oversiktsverket over denne gjenstandstypen. Dette arbeidet har også blitt møtt med kritikk, men på annet grunnlag enn det

Meyer mottok (Sjøvold, 1993, s. 17 – 20, Røstad, 2016 (bind I), s. 148 – 150). Sjøvold klassifiserer relieffspennene i to hovedgrupper. Den største gruppen blir navngitt gruppe A og inkluderer spenner der foten er formet som en rombe, vanligvis delt på midten slik at den former to separate triangler på hver side av foten. Den andre og markant mindre gruppen blir kalt gruppe B og inkluderer alle spennene som har et fotparti som ikke faller under beskrivelsen rombisk. Her kan nevnes triangulære føtter og spredte føtter som de mest vanlige innen denne klassen (Sjøvold, 1993, s. 17 – 20). Problemet her er at en overveldende del av gjenstandstypen ligger i gruppe A. Til sammen er det bare 14 eksemplarer av spennetyper innen gruppe B, av de 158 eksemplarene av relieffspenner som til da var registrert. Av disse er 2 fragmenterte og 3 defineres som uklassifiserbare. Enkelte av undergruppene innen hovedgruppe B (B-1, B-2, B-3 og B-4) består derfor av svært få eksemplarer. Dette bidrar til å gjøre klassifiseringen av gruppe B mer usikker. Sjøvold er selv klar over at denne hovedgruppen (gruppe B) er på en mer usikker base enn den andre gruppen. Han nevner at klassifiseringen her er basert på en negativ faktor, altså at spennene *ikke* innehar en rombisk fot, som teoretisk sett ikke er ideelt når det kommer til klassifisering (Sjøvold, 1993, s. 17 – 20, 54, Røstad, 2016 (bind I), s. 148).

I skarp kontrast til hvordan Meyer organiserte spennetyper så lar ikke Sjøvold utformingen av overflatedekoren påvirke hans klassifisering av relieffspennene. Sjøvold er klar over overflatedekorens relevans når det kommer til faktorer som bestemmelse av en gjenstands relative kronologiske plassering og velger bevisst ikke å forholde seg til kronologiske forskjeller i sin klassifikasjon (Meyer, 1934, s. 3 – 4, 25, Sjøvold, 1993, s. 15, 17). Både Røstad og Kristoffersen stiller seg kritiske til akkurat dette valget av klassifiseringskriterier (Røstad, 2016 (bind I), s. 149, Kristoffersen, 2000, s. 67).

Som et siste punkt kan jeg nevne at Sjøvold også ekskluderer de sirkulære platene som på visse relieffspenner er plassert på bøylene i sin klassifisering av typer og tar dem bare med i sin definering av spennens form om de er bredere enn selve bøylene. Om de er mindre enn bøylenes bredde eller er av typen han beskriver som "large detached discs" blir de ekskludert (Sjøvold, 1993, s. 14). Dette finner jeg merkelig siden det helt klart har en påvirkning på spennens form/kontur, noe han selv legger som hovedkriteriet for sin klassifisering, noe også Røstad bemerker (Røstad, 2016 (bind I), s. 149 – 150, Sjøvold, 1993, s. 17).

Begge de større oversiktsverkene over relieffspenner i Norge og Skandinavia (Meyer 1934, Sjøvold 1993) kan altså kritiseres når det kommer til visse sider av hvordan de utfører sine klassifiseringer. Men i og med at de setter fokus på forskjellige aspekter av relieffspennenes vesen og på det grunnlaget overlapper og til dels utfyller hverandres mangler, blir jeg å bruke begge verkene i analysedelen av dette arbeidet. Noe Røstad også gjør i sitt kapittel om relieffspenner og som var grunnlaget for denne ideen og fremgangsmåten i dette arbeidet (Røstad, 2016 (bind I), s. 149 – 150). Røstad videreutvikler flere av klassifiseringene til Meyer og kommer som en følge av dette også til å bli viktig for analysen (Røstad 2016).

7. Analyse

7.1. Introduksjon til analysen og utvelgelsesprosessen

Det arkeologiske materialet som er gjennomgått over, er noen av de største gruppene artefakter vi har fra norsk folkevandringstid. Det er derfor nødvendig å foreta en utvelgelsesprosess rundt hvilke av gjenstandstypene som er brukbare i forhold til oppgavens problemstilling.

Utvelgelseskriteriet blir derfor:

”Det arkeologiske materialet skal finnes på begge sider av Kjølen men ikke langs sjøveien fra Sørvest-Norge til Bottenviken. Dette vil si Sverige sør for Norrland, Danmark samt øyene i Østersjøen. Hvis dette påvises må det forklares eller gjennom mangel på forklaring gi støtte til teorien om at likheten i materiell kultur på begge sider av Kjølen skyldes en forbindelse av hovedsakelig maritim art”.

Som nevnt er gjenstandsmaterialet som ligger til grunn for denne analysen funnet i ekstremt store mengder innen skandinavisk eldre jernalder. Spesielt gjelder dette korsformete spenner og relieffspenner som har et tett spredningsmønster utover hele Skandinavia, inkludert de britiske øyer og ellers på det europeiske kontinentet (se 6.4 og 6.5). Undersøkelsen av disse typene vil derfor involvere undergrupper som jeg finner brukbare i forhold til utvelgelseskriteriet beskrevet over. Det jeg mener med dette er at selv om korsformete spenner er funnet innenfor hele Skandinavia, så finnes bare den spesifikke undergruppen på geografiske avgrensede områder og som derav gjør dem brukbare for denne oppgavens hovedproblemstilling. Dette gjelder ikke vestlandskjeler eller spannformete leirkar, da deres utbredelse hovedsakelig holder seg til Norge når det kommer til deres utbredelse i Skandinavia. I studiet av spannformete leirkar og vestlandskjeler vil jeg derfor ikke inkludere materiale fra Norge bortsett fra som eksempler. I undersøkelsen av korsformete spenner og relieffspenner vil jeg ta med materiale funnet i Trøndelag og ellers i Norge hvis jeg finner det gunstig i forhold til analysen.

Jeg vil her begynne med å gå gjennom det arkeologiske materialet som er valgt ut etter kriteriet beskrevet over. Spredningsmønsteret vil deretter bli undersøkt for å se om det foreliggende arkeologiske materialet eller en av dens undergrupper gir støtte til en forbindelse over Kjølen eller om det ikke gjør det. Om det taler imot en slik forbindelse vil jeg diskutere det i

underkapitlet. Etter at alle de fire gjenstandsgruppene er gjennomgått vil jeg analysere resultatene samlet.

7.2. Materialanalyse: spannformete leirkar

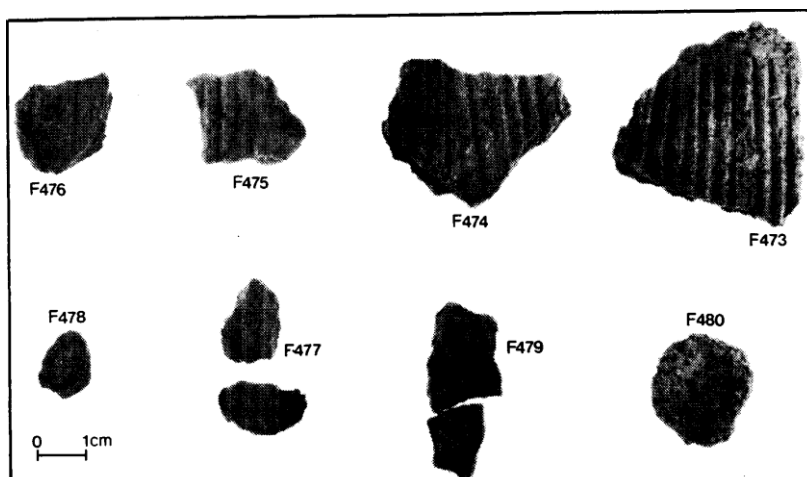
Spannformete leirkar er en av ledeartefaktene til norsk folkevandringstid og den overveldende største delen av dem er påtruffet innenfor Norges grenser. De er ansett som å være produktet av en særnorsk keramisk tradisjon som tok slutt mot enden av folkevandringstiden (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 9 – 11. 46 – 47). Vi kan derimot finne en liten mengde eksemplarer av spannformete leirkar på svensk område.

7.2.1. Det tilgjengelige materialet

Da det ikke eksisterer en oversikt over spannformete leirkar på svensk område fant jeg det nødvendig å prøve lage en selv. Den digitale gjenstandsdata-basen til Historiska museet viser til funn av seks spannformete leirkar (L – 1, 2, 3, 4, 5, 6) innen Sveriges grenser, to i Medelpad og fire i Bohuslän. Alle disse, bortsett fra en, mangler bilde. Fire av dem er funnet i en nærmest uskadet form, mens to er funnet i fragmenter. Alle er magret med asbest. Det ene leirkaret som ble funnet i fragmenter består av 30 skår, mens det andre består av ni. Karet med ni skår er dekorert med dekorasjonselementer vanlig på spannformete leirkar (horisontale bånd laget av kamredskap) mens det andre med 30 fragmenter er udekorert. Det at de ble funnet innenfor et område der det har blitt funnet flere andre spannformete leirkar fra før, samt at mengden skår som er funnet gir en god indikasjon på karets form, støtter tolkningen av at det er et spannformet leirkar. Siden alle artefaktene uten én, mangler bilder, blir det vanskelig å si noe mer om dem enn den til tider vage beskrivelsen som databasen gir av informasjon. Den ene av dem som faktisk har et bilde ser ut til å være av karform C og innehar dekorasjonselementer som Kristoffersen og Magnus (2010) beskriver som smårutedekor. Dette vil si at dekoren er avtrykk som er satt tett og diagonalt av et kamstempel for å gi en smårutete relieffvirkning (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 32, 153). Jeg fant også to andre leirkar (L – 7 og L – 8) som sto som mulige spannformete leirkar, ikke under ”type” rubrikken på databasen som på de andre spannformete leirkarene jeg har beskrevet til nå, men under ”beskrivelse”. Det står at det ene karet er i 123 fragmenter og veier 395 gram (L – 7), mens den andre er i 5 fragmenter og veier 1322 gram (L –

8). Ingen av de andre spannformete leirkarene hadde informasjon angående vekt på databasen. L – 7 beskrives som å ha gråbrunt gods, mens L – 8 har en rødoransje utside og en gråbrun innside. De er begge datert grovt til jernalder, de er ikke magret med asbest eller kleberstein og finnes i et område det ikke har blitt funnet spannformete leirkar fra før. Videre så mangler karene de karakteristiske dekorasjonselementene som er med på å kjennetegne de spannformete leirkarene. Jeg vil på dette grunnlaget argumentere for at disse ikke er sanne spannformete leirkar, men en annen form for jernalderkeramikk som har blitt mistolket. L – 7 og L – 8 vil følgelig ikke inkluderes videre i analysen.

Ramqvist (1992, 1983) har funnet flere spannformete leirkar i sine undersøkelser av eldre jernalder i Norrland. Tre (L – 11, 12, 13) av disse ble funnet ved utgravningen av de rike gravene i Högom, Medelpad, alle er magret med asbest. L – 11 er funnet i den velbevarte og spesielt rike kammergraven som lå i haug nr. to (Ramqvist, 1992, s. 50 – 142). Det ble funnet helt inntakt og dekorert med både vertikale og horisontale linjer laget av kamredskap. 2 centimeter under karets rand hadde karet horisontale kamdragne linjer rundt dets omkrets mens nedenfor dette var det dekorert med en inndeling i langsgående vertikale felt. Disse bytter på med å være fylt med enten horisontale eller vertikale kamdragne linjer. Leirkaret har en mørk og blank overflate. Det andre leirkaret (L – 12) ble funnet i et bostedslag i tilknytning til haugene mens det tredje (L – 13) ble funnet i et bostedslag som lå under haug nr. tre (Ramqvist, 1992, s. 186, 1983, s. 12 – 13). Ved utgravningen av jernaldergården i Gene (Ångermanland) ble det også funnet et spannformet leirkar (L – 14). Dette karet ble funnet fragmentert i 15 skår og Ramqvist (1983) tolker bitene som å være fra det samme leirkaret (Ramqvist, 1983, s. 107 – 108). Det ble også funnet en annen bit keramikk (se F480 figur 8) som var av lignende art. Den hadde samme kartykkelse og var magret med

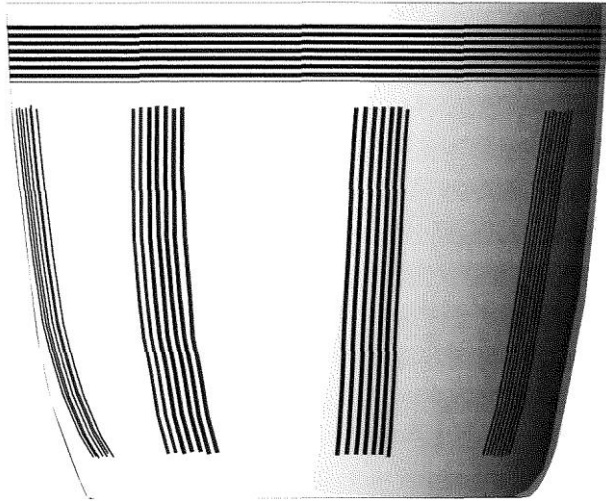

Figur 8: Keramiske skår av spannformet leirkar (L – 14) og et potensielt skår av et spannformet leirkar (F480) funnet ved utgravningen av jernaldergården Gene. (Ramqvist 1983, s. 108)

asbest, men siden den er så liten og helt uten dekorasjon er det umulig å si (Ramqvist, 1983, s. 108). Til slutt nevner Ramqvist et funn av flere asbestmagrete keramiske skår fra et spannformet leirkar (L – 21) i Lucksta, Medelpad (Ramqvist, 1991, s. 186).

Stenberger (1979) skriver at det er funnet ”några” spannformete leirkar i Bohuslän og bruker leirkaret funnet på Lilla Jored (L – 3) som eksempel. Hvilke andre han sikter til er usikkert, men det eksempelet han bruker stemmer overens med ett av leirkarene fra den digitale gjenstandsdatabasen. Han går videre med å fortelle at det også er funnet spannformete leirkar på andre steder i Sverige. Ett i Värmland, ett i Jemtland og ett i Medelpad (Stenberger, 1979, s. 507 – 508). Det er usikkert hvilket av de spannformete leirkarene fra Medelpad han sikter til. Det er en mulighet at han omtaler ett av karene funnet ved utgravningen i Högom. Jeg finner ikke noen spannformete leirkar i Medelpad utenom de som er beskrevet ovenfor. Derfor er bare to av leirkarene han omtaler (L – 9 og L – 10) inkludert. Jan Sundström (1994) skriver om et funn av et spannformet leirkar i Ammer, Jemtland (Sundström, 1994, s. 105). Jeg finner ikke noe mer informasjon angående spannformete leirkar fra Jemtland i nyere publikasjoner og går derfor ut ifra at de snakker om det samme funnet (L – 10).

I tidsskriftet Viking kommenterer Marianne Lönn (2009) på dateringen av spannformete leirkar. Hun ramser opp flere funn av gjenstandstypen på svensk område. Hun never også funn av et spannformet leirkar i Värmland men har ikke noen plassering til det. Dette er nok det samme spannformete karet (L – 9) som Stenberger omtaler (Lönn, 2009, s. 109 – 112, Stenberger, 1979, 508). Hun nevner videre funn av spannformete leirkar i Hjærtum, Norum og Jörlanda (alle i Bohuslän) uten at hun gir videre informasjon om dem foruten deres funnsted og funnkontekst. Hun konsentrerer seg om det spannformete leirkaret funnet på Skee i Bohuslän. Graven som dette leirkaret ble funnet i er datert til perioden førromersk jernalder/tidlig romersk jernalder. Denne dateringen kommer av sju c14 prøver, fem kullprøver og to prøver av brente bein. Dette er en noe uvanlig datering da spannformete leirkar er ansett for å være en type utviklet rett før og i folkevandringstid (Lönn, 2009, s. 112 – 116, Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 46 – 47). En mulig forklaring på dette er det Lönn kaller reservoareffekten. Dette er en påvirkning av c14verdien til levende vesener ved at de spiser mye marin føde. Dette skjer på grunn av at karbon sirkulerer lengre i havet enn det gjør i atmosfæren, noe som kan forskyve resultatet av en

Figur 9: Skisse av det spannformete leirkaret fra Skee. Tegnet av Crafoord, E. (Lönn, 2009, s. 113).

som kunne ha påvirket dateringene, er forskjellige ritualer rundt graven (Lönn, 2009, s. 112 - 121). Leirkaret fra graven i Skee er noe skadet, men dekorasjonen er godt kjent fra tidligere funn av spannformete leirkar samt at karet er magret med kleberstein (Lönn, 2009, s. 112 – 115).

Rasch og Ring (2009) har gått igjennom dokumentasjon av eldre upubliserte arkeologiske utgravninger for å samle informasjonen og publisere dem. De gikk i dette arbeidet gjennom en utgravning av flere graver fra Skogsby på Öland. To av leirkarene som ble funnet i gravene de undersøkte ble tolket til å være spannformete leirkar. Det ene karet ble videre beskrevet som å inneha håndtak på motstående sider av karet samt at typen forekommer hyppigst i førromersk jernalder. Objektet de omtaler går helt klart ikke under definisjonen av hva spannformete leirkar faktisk er og typens bruksperiode er feil med over 400 år. Det andre karet blir beskrevet som å være et spannformet leirkar, men på bakgrunn av hvordan de tolker det første leirkaret, stoler jeg ikke på deres tolkning. Leirkarene vil derfor ikke bli inkludert videre i denne analysen (Rasch & Ring, 2009, s. 13, 16, 22). Ved en utgravning av et område i Tanumshede, Bohuslän, ble det funnet keramiske skår av det som ble tolket til å være av to spannformete leirkar (Swedberg & Östlund, 2017, s. 13). Det ene av disse karene (L – 15) er magret med kleberstein. Konklusjonen av analysen av det klebersteinsmagrete karet ble at det ikke viste total overensstemmelse med sammenligningsmateriale fra nordre Bohuslän og at leirkaret trolig er det forfatteren kaller ”regionalt tilverkad”. Disse er funnet i et område der det er påvist sikre funn av spannformete leirkar fra før. Det ene av dem er magret med kleberstein og de dateres begge til sen romersk jernalder/folkevandringstid (Swedberg & Östlund, 2017, s. 13, 30 – 31). Selv om det er noe

c14 prøve. Hypotesen hun utarbeider for dette baserer seg altså i at reservoareffekten kunne ha påvirket resultatet av c14 prøvene i tillegg til at treverket som kullprøvene kom ifra hadde høy egenalder. En mulig datering kan da komme på 100 – 400 e.Kr. som fremdeles stort sett er utenfor bruksperioden til spannformete leirkar. Reservoareffekten er en mulig men usikker måte

å forklare dateringene på, da det ikke er gjort nok forskning på fenomenet. En annen faktor

usikkert finner jeg ikke et godt nok grunnlag til å ekskludere dem fra analysen og de blir derfor tatt med videre.

Bøe (1931) nevner i sin gjennomgang av jernalderens keramikk i Norge to funn av spannformete leirkar i Bohuslän. Det ene av disse er funnet fra Lilla Jored (L – 3) mens det andre er et funn fra Naverstad, Bohuslän (Bøe, 1931, s. 202, 256). Den digitale gjenstandsdatatabasen viser funn av to spannformete leirkar fra Naverstad (L – 5 og L – 6). Jeg går ut ifra at leirkaret Bøe viser til i sin tekst er et av disse eksemplarene.

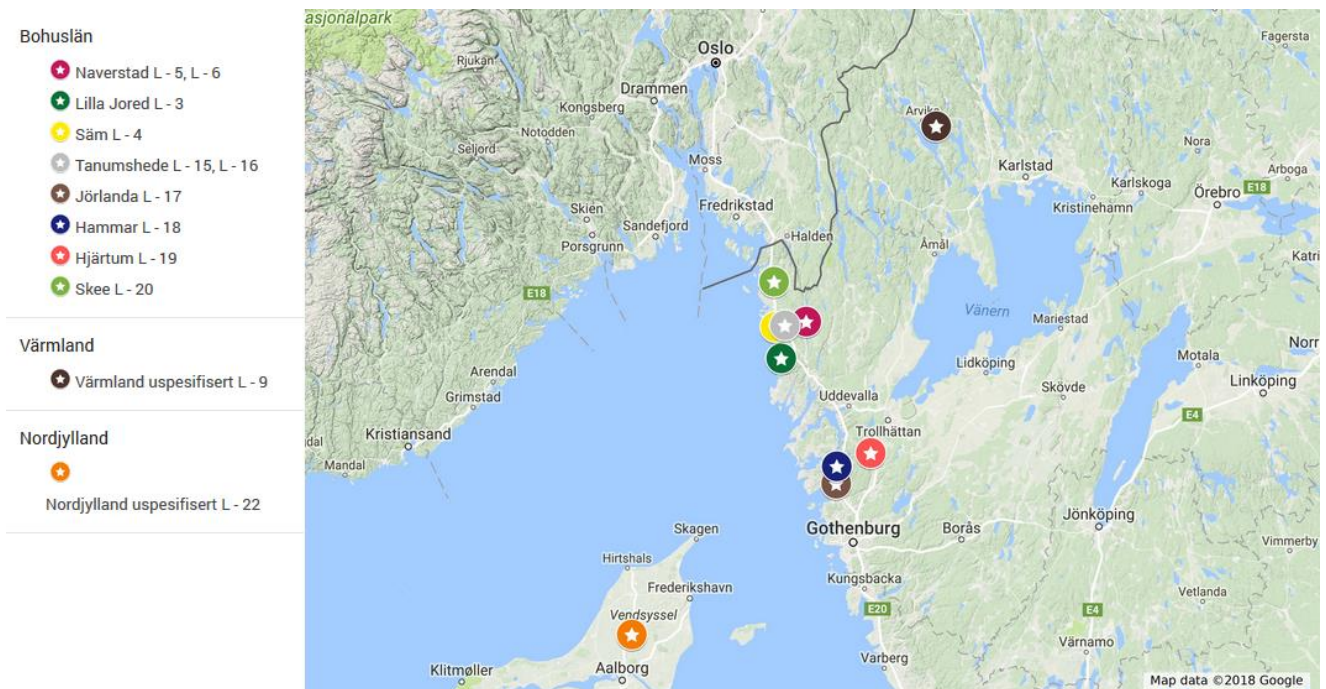
Den siste kilden jeg fant angående spannformete leirkar utenfor Norges grenser kommer fra Bente Magnus (1984). Hun skriver her at det er funnet et potteskår (L – 22) på en boplass i Nord-Jylland. Dette er i så fall det eneste eksemplaret jeg kjenner fra Danmark (Magnus, 1984, s. 140). Jeg har ikke greid å lete opp den originale danske kilden til dette funnet, men siden det er Bente Magnus som nevner det, gir det støtte til at det faktisk er et spannformet leirkar det er snakk om. Den nordlige delen av Jylland ligger også i relativt nær tilknytning til den Sørvestlige delen av Norge som er et av de områdene med den største tettheten av spannformete leirkar (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 162 – 172).

Ifølge Breivik (2006) sitt oversiktsverk over spannformete leirkar i Midt-Norge er det funnet 28 spannformete leirkar vest for Kjølén i Trøndelag (Breivik, 2006, s. 39 – 41). Dette er ikke en spesielt tett konsentrasjon av spannformete leirkar når det kommer til typens generelle utbredelse i Norge. Vestlandet inneholder for eksempel en langt større ansamling av denne gjenstandstypen (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 98 – 105). I forhold til oppgavens problemstilling er det nok å påvise forekomsten av spannformete leirkar i Sverige. Jeg finner det derfor ikke nødvendig å ramse opp alle funnene av typen i Trøndelag, slik jeg gjorde med funnene på svensk område. Det viktige er det at det var en særnorsk type keramikk som var godt utbredt i nær sagt alle deler av Norge og som ble funnet på svensk område (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 9 – 11).

7.2.2. Tolkning av spredningsmønsteret

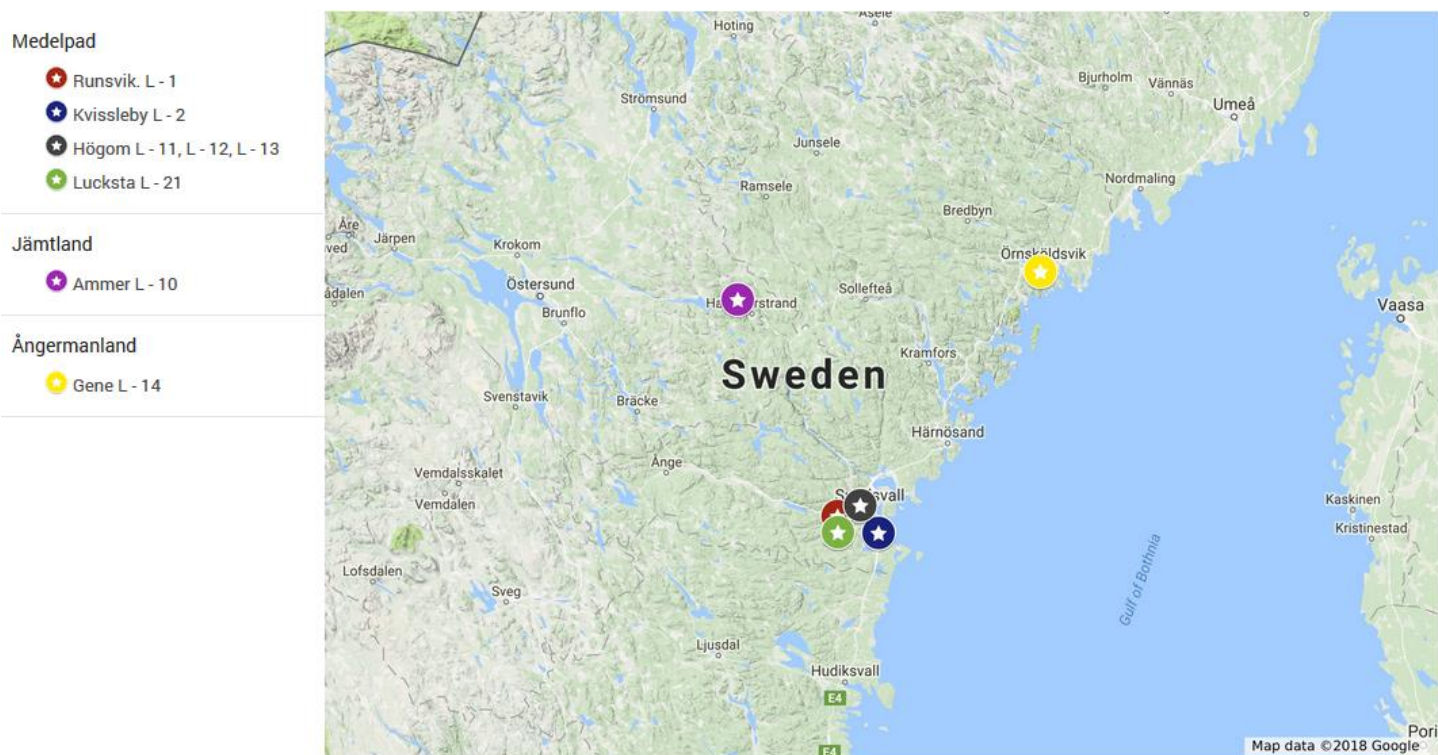
Spredningsmønsteret til de spannformete leirkarene funnet på svensk og dansk område deler seg opp i to hovedområder. Det sørligste av disse er Bohuslän, Värmland og Nord-Jylland. Hovedvekten av funnene ligger her i nordlige Bohuslän, mens det bare er kjent ett enkelt funn fra Värmland og ett fra Nord-Jylland. Det andre hovedområdet er Norrland, da nærmere bestemt

Medelpad, Jemtland og Ångermanland. Mesteparten av funnene fra denne regionen er konsentrert til Medelpad, mens Jemtland og Ångermanland har funn av ett spannfornet leirkar hver.

Figur 10: Spredningsmønster til spannfornete leirkar i Bohuslän, Värmland og Nordjylland. (kart: Ole Husby.)

De spannfornete leirkarene er altså konsentrert til Bohuslän, Värmland og Nordre Jylland (figur 10) på den ene siden og Midt-Norrland (figur 11) på den andre. Jeg vil starte med å se på forholdene rundt Bohuslän, Värmland og Nordre Jylland. De spannfornete leirkarene forekommer i mindre antall på Østlandet enn det de gjør på Sør- og Vestlandet, men det er fremdeles registrert 100 eksemplarer av keramikktypen i denne regionen (Rødsrud, 2012, s. 56, 232 – 233). Det foreliggende materialet kan altså ha kommet til Bohuslän, Värmland og Jylland enten gjennom terrestriske eller maritime forbindelser med nærliggende områder. Disse forbindelsene kan ha vært direkte, som et mål i seg selv eller som en del av en større kjede av kontakter. Det er derimot ingen sider ved denne tilknytningen som tilsier at den eksisterer som en del av et større nettverk som går fra Sørvest-Norge og opp til Bottenviken.

Figur 11: Spredningsmønster til spannformete leirkar i Jemtland, Medelpad og Ångermanland. (Kart: Ole Husby.)

Når det kommer til Midt-Norrland er de spannformete leirkarene konsentrert til områder nær kysten og elvemunninger, spesielt Högom og området rundt. Grunnlaget for dette er at disse stedene var en naturlig posisjon for et maktsenter å etablere seg, da det kontrollerte handel, utveksling og ferdsel nedover kysten så vel som elvefarene (Ramqvist, 1987, s. 112, Berglund & Solem, 2017, s. 206 – 210, 225).

Det ser ut som om spannformete leirkar hadde en spesiell rolle og betydning innen kulturene de var en del av. Flesteparten av gravene vi kjenner fra Norge i folkevandringstid inkluderer et spannformet leirkar, enten det er kremert sammen med den døde, satt ned i kisten til den døde eller som urne for den dødes kremerte rester. Mange av de spannformete karene vi finner i det arkeologiske materialet har også blitt reparert. Dette viser til gjenstanden sin verdi samtidig som det er et unikt trekk ved spannformete leirkar. Det ser også ut til at det bare er ett spannformet leirkar i graven per individ, noe som kan tolkes som et personlig forhold til det spesifikke karet (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 10). De spannformete leirkarene er heller ikke knyttet til et

spesielt sosialt sjikt som det vestlandskjeler er. Der dette gjøres er det i en sammenheng med karets kvalitet, altså sammenhengen med finere kvalitetskar og rike graver (Fredriksen, 2005, s. 292, Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 59 – 61). Det at det ikke er knyttet til bare ett sosialt sjikt i samfunnet gjør det mer tilgjengelig for større deler av befolkningen. Dette er med på å støtte ideen om at spannformete leirkar hadde en viktig symbolsk betydning innenfor kulturen som produserte det.

Hvis en sammenligner den arkeologiske konteksten til spannformete leirkar fra Midt-Norge og Sørvest Norge vil en bemerke seg et par kontraster. Et av de mest fremtredende elementene ved denne kontrasten er at de midtnorske leirkarene er av generelt dårligere håndverksmessig kvalitet. Regionen mangler i tillegg dekorelementer som hengebuer, båndfletning og perledekor (Breivik, 2006, s. 66). Disse dekorelementene er noen av de bedre indikasjonene på kvalitetskar vi har fra denne typen keramikk (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 59 – 61). I sin studie av de spannformete leirkarene fra Møre og Romsdal og Trøndelag bemerker Breivik den omfattende bruken av linjer og kamdragne bånd som eneste dekor på kar, ofte i sammenheng med hakk eller kamintrykk. Denne typen dekor finnes også i Sørvest-Norge, men Midt-Norge har en spesielt stor overvekt av kar med denne typen dekor i forhold til andre typer (Breivik, 2006, s. 66).

Tre av de spannformete leirkarene funnet i Norrland er tolket som å være dekorerte med kamdekor, L – 1, L – 11 og L – 14 (se figur 8 for L – 14). Det kan hende at L – 13 er dekorert med kamdekor, men karet er for skadet eller sparsomt beskrevet til å si sikkert. Dekorasjonen av de keramiske skårene som er igjen av L – 13 er beskrevet som å bestå av tynne, dype linjer. Om dette er en form for dekorasjon med kamredskap eller enkelt redskap er vanskelig å si på bakgrunn av denne beskrivelsen. Det best bevarte av disse leirkarene er det som ble funnet i haug 2 i Högom (L – 11). Det er magret med asbest og er dekorert med grove horisontale og vertikale striper laget av kamredskap. Formen på karet er det Kristoffersen og Magnus (2010) setter som sin type AB1 som er den tidligste forekommende formtypen av spannformete leirkar (Kristoffersen & Magnus, s. 26, 57). Alle eksemplarene av dette leirkaret funnet innenfor Norrland og som jeg har greid å samle informasjon om, er altså dekorert med enten kamdekor (L – 1, L – 11 og L – 14) eller med striper som kan tolkes som det (L – 13). Dekorasjon med kamredskap forekommer over hele gjenstandstypens utbredelsesområde, men i Møre og

Romsdal/Trøndelag er det en markert overvekt av kar med denne typen dekor i forhold til andre typer (Breivik, 2006, s. 66). Karets funnkontekst er datert til ca. 500 e.Kr. Dets form er av den eldste og groveste typen og dekorasjonen er enkel men fint utført. Hvis dette karet sammenlignes med de finere kvalitetskarene funnet i Sørvest-Norge på dette tidspunktet, er det ikke veldig imponerende (Ramqvist, 1992, s. 222 – 225, Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 26, 59 – 61). Dette er av interesse da det i de fleste tilfeller i Sørvest-Norge er en sammenheng mellom det som tolkes som kvalitetskar og rike graver. Graven dette spannformete leirkaret ble funnet i er for eksempel tolket som å være av en ekstremt rik karakter med en svært stor andel prestisjegods (Ramqvist, 1992, s. 50 – 144). Sammen indikerer disse faktorene snarere en likhet med Trøndelag og Møre og Romsdal mer enn de gjør til Sørvest-Norge. Jeg argumenterer på dette grunnlaget for at de spannformete leirkarene sannsynligvis har kommet til Norrland fra over Kjølen.

Figur 12: Spannformet leirkar (L – 11) fra grav 2. i Högom, Medelpad. Foto: ATA, Stockholm. (Ramqvist, 1992, s. 130).

Det er funnet et lignende spannformet leirkar som L – 11 ved utgravning av en gravhaug ved Gjeite gård, Levanger i Trøndelag (Jonsson & Marstrander, 1973, s. 143). Haugen som ble gravd ut var en del av et gravfelt med store hauger som har gitt flere rike funn fra eldre jernalder. Størrelsen på haugene i dette gravfeltet, samt det rike gjenstandsmaterialet, tilsier at de som satt med makten i dette området var mektige og innehadde et sterkt ressursgrunnlag (Berghlund & Solem, 2017, s. 208, 225). Det spannformete leirkaret som ble funnet i en av disse gravene deler

flere likheter med L – 11. Det er av formtypen AB, hovedsakelig dekorert med horisontale og vertikale striper laget av kamredskap, samtidig som Breivik (2006) beskriver karet som å ha dårlig dekorkvalitet (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 26, Breivik, 2006, s. 41). Til forskjell fra L – 11 har dette karet vært med i kremeringsprosessen og er delvis ødelagt som et resultat av dette. Det er i tillegg dekorert med andre dekorelementer som stempeldekor. Det ble funnet i en relativt rik gravkontekst sammen med blant annet en korsformet spenne, bronsegenstander, smeltet sølv, bronseringer og glassperler (Jonsson & Marstrander, 1973, s. 140 – 143). Denne gravkonteksten kan bli sett på som en parallell til Högom graven i og med at kvaliteten på leirkarene ikke reflekterer rikdommen i gravene (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 59 – 61).

7.2.3. Spannformete leirkar konklusjon:

Spannformete leirkar i Midt-Norge og Medelpad deler flere likheter som ikke deles med Sørvest-Norge. De er av generelt dårligere håndverksmessig kvalitet. De har en overvekt av dekor laget med kamredskap i forhold til andre typer dekor og det ser ikke ut som det er noen korrelasjon mellom rike graver og kvalitetskar. Jeg vil argumentere på bakgrunn av disse faktorene at de spannformete leirkarene har

kommet over Kjølén fra Trøndelag og ikke som en del av en maritim forbindelse med Sørvest-Norge. Det er vanskelig å si om spredningsmønsteret til denne typen leirkar kan ses som en del av en utveksling av gaver eller ikke. Likheten i form og dekor tilsier at begge sidene av Kjølén delte syn og tradisjoner

Figur 13: Spannformet leirkar fra Gjeite i Trøndelag. Foto: Ole Bjørn Pedersen, NTNU Vitenskapsmuseet.

når det kommer til denne typen leirkar. Derimot kunne det ikke vært alt for vanskelig å få tak i et eksemplar, da vi finner typen spredt utover flere boplassområder, nausttuffer og lignende. Men siden leirkarene ikke produseres på svensk område (så langt vi vet), må de ha kommet over

Kjølen på et eller annet grunnlag. Det er funnet et spannformet leirkar (L – 11) i en av de rikeste gravene fra folkevandringstid i Norrland med lignende funnkontekst som et spannformet leirkar funnet i en gravhaug på Gjeite, Trøndelag. Dette kan tolkes som et gaveutvekslingssystem mellom de høyere sjiktene i samfunnet på hver side av Kjølen.

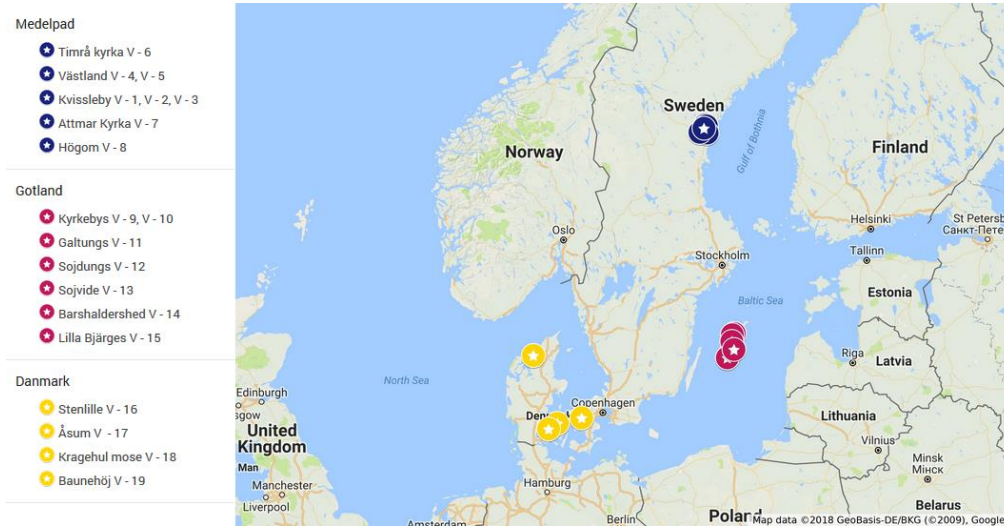
7.3. Materialanalyse: vestlandskjeler

7.3.1. Det tilgjengelige materialet

Hovedkilden til funn av vestlandskjeler kommer fra Åsa Dahlin Hauken (2005). Hennes oversiktsverk er det mest omfattende og moderne for denne gjenstandstypen. De fire vestlandskjelene, V – 1, V – 2, V – 3 og V – 4 fra den digitale gjenstandsdatabasen til Historiska museet, stemmer overens med Hauken sin liste over funn på svensk område. Den digitale databasen nevner i tillegg til de ovennevnte eksemplarene enda to kjeler som å være av vestlandskjeletypen. Ved en undersøkelse av disse eksemplarene ble dette sterkt tvilsomt. Den ene er funnet i Helgö, Uppland og er ikke mer enn tre centimeter bred. Dette er altså ikke en vestlandskjel slik som Hauken definerer det. Det andre funnet kommer fra Ronneby i landskapet Blekinge. Den beskrives som en kjele av kobberlegering der selve gjenstanden er svært ødelagt og fragmentert i opptil 100 fragmenter. I beskrivelsen av gjenstanden nevnes det at det er usikkert om det er én kjele eller flere, samtidig som den innehar en relativ datering til jernalder. Gjenstanden ble funnet på en utgravning i 1978 og har trolig vært kjent av Hauken i hennes gjennomgang av vestlandskjelene. Den er derimot ikke inkludert i hennes verk. Det ene objektet er utvilsomt ikke en vestlandskjele, mens det andre er veldig usikkert. De vil derfor ikke bli inkludert videre i analysen.

Vestlandskjeler er nesten bare funnet på norsk område og sjeldent i Sverige og Danmark. Jeg vil derfor gjøre bruk av svensk og dansk gjenstandsmateriale i denne delen av analysen og utelate det norske, da det ikke gir noe til analysen.

7.3.2. Tolkning av spredningsmønsteret

Figur 14: Spredningsmønsteret til vestlandskjeler i Sverige og Danmark. (kart: Ole Husby.)

Det er til sammen funnet 19 vestlandskjeler i Sverige og Danmark. Åtte av dem er funnet i Medelpad (V – 1 til 8), sju på Gotland (V – 9 til 15) og fire i Danmark (V – 16 til 19).

Bronsekjelen fra Båling i Hälsingland som i 1955 ble undersøkt av Gunnar Ekholm er ikke en vestlandskjel, men har blitt feiltolket, forklarer Hauken. (Hauken, 2005, s. 92). Vestlandskjelen fra Högom (V – 8) ble funnet i den samme rike graven som det spennformete leirkaret L – 11 (figur 12).

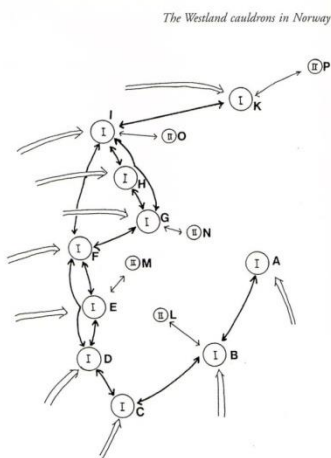

Fig. 56. Proposed model of the gift-exchange of Westland cauldrons in Norway. I: The primary recipient areas. II: The secondary recipient areas. The schematic areas correspond to the following regions of Norway: A=Lake Mjøsa district. B=Larvik area. C=Lista. D=Jæren. E=southern Hordaland. F=northern Hordaland. G=inner Sogn. H=inner Nordfjord. I=the Sunnmøre islands. K=inner Trøndelag. L=upper Telemark. M=Hardanger. N=Valdres valley. O=Romsdal. P=Medelpad, Sweden.

Figur 15: Hauken (2005) sin tolkning av utvekslingssystemet for vestlandskjeler i Norge og Sverige. (Hauken, 2005, s.62).

Vestlandskjelene ble transport fra de romerske provinsene og opp til Norge som en del av et langdistanse uvekslingssystem (Hauken, 2005, s. 58 – 63). Hauken tolker dette systemet som å stemme overens med det Hedeager (1979) betegner som primær utveksling (primary exchange) over lange distanser (inter-regional exchange). Dette vil si utveksling av verdifulle gjenstander/gods som er sett på som prestisjegjenstander, over lengre strekninger, fra én lederskikkelse til en annen (Hauken, 2005, s. 58 – 61, Hedeager, 1979, s. 213). Gods som er inkludert i denne formen for langdistanseutveksling kan øke i kvantitet jo lenger vekk fra produksjonsområdet det kommer (Hedeager, 1979, s. 213). Dette stemmer godt overens med spredningsmønsteret til

vestlandskjelene i Norge, samt i regionene mellom Norge og de romerske provinsene (Hauken, 2005, s. 14). Kjelene som er funnet i Danmark (V – 16 til 19) kan forklares med at regionen ligger som en del av denne transportruten fra de romerske provinsene. Deler av godset som ble transportert ble altså utvekslet langs denne lange strekningen på vei til målet.

Spredningen av vestlandskjeler i Norge er ujevnt fordelt og er konsentrert til mindre områder som Jæren, Nordfjord og øyene i Sunnmøre. Hauken tolker disse områdene som hovedmottaksområdene for vestlandskjeler i Norge. Hun forklarer videre at de på dette grunnlaget ville ha fungert som sentre for den videre utvekslingen av vestlandskjeler til andre steder i landet (Hauken, 2005, s. 62). De ovennevnte områdene er godt plassert i forhold til naturlige kommunikasjonsårer noe som ville ha gjort ferdsel og utveksling mye lettere. Hauken teoretiserer at det er fra øyene i Sunnmøre at vestlandskjelene ble utvekslet til Trøndelag for så å bli videre utvekslet til Medelpad (Hauken, 2005, s. 62). Dette støtter opp under Slomann sin teori om at kontakten mellom Trøndelag og Medelpad hovedsakelig skjedde over Kjølén (Slomann, 1950).

Hauken tolker spredningsmønsteret til vestlandskjeler i Skandinavia som å være et produkt av et gaveutvekslingssystem. Det at vestlandskjeler ikke bare er funnet på de rikeste gårdene og i de rikeste gravene tolker Hauken som resultatet av en slik utveksling. Hun tolker områdene med de største konsentrasjonene av vestlandskjeler i Norge som hovedmottaksområder (I) og områdene med et mindre antall vestlandskjeler som sekundære mottaksområder (II) (se figur 15).

Inntrøndelag med sine fem vestlandskjeler blir etter dette kriteriet tolket som et av hovedmottaksområdene i Norge (Hauken, 2005, s- 10, 62, 90). Medelpad er tolket som å ha mottatt sine vestlandskjeler gjennom en utveksling med Trøndelag og blir da karakterisert som et sekundært mottaksområde. Selv om Medelpad innehar flere funn av vestlandskjeler enn det er funnet i Trøndelag, blir det likevel karakterisert som et sekundært mottaksområde fordi det ligger ett eller to hakk ned i utvekslingskjeden (Sunnmøre → Trøndelag → Medelpad) (Hauken, 2005, s- 62).

Hedeager betegner denne formen for utveksling over kortere distanser som intra-regional exchange. Hovedmottaksområdene var på toppen av dette gaveutvekslingssystemet og utvekslet prestisjegenstander og goder seg imellom gjennom horisontale sosiale forhold (Hedeager, 1979, s.213, Hauken, 2005, s. 62). Med dette mener Hauken et sosialt forhold mellom likemenn som

hadde mer eller mindre lignende makt og ressursgrunnlag. Slik jeg forstår det, mener Hauken at vestlandskjelene har kommet til de sekundære mottaksområdene gjennom vertikale sosiale forhold. Dette tilsier et forhold der makt og ressursgrunnlag er ujevnt fordelt mellom partene og som dermed skaper en ubalanse. Hun bruker et veldig passende uttrykk på slike forhold, nemlig maskert utpressing. Den underdanige parten i en slik utveksling har ikke ressursene til å gi en gave av lik verdi tilbake og må derfor gjengjelde med for eksempel lojalitet eller noe annet som er innenfor hans/hennes makt å utøve. Å avslå en gave fra en mektig og ressurssterk person kunne medføre flere farer (Hauken, 2005, s- 62, 1991, s. 107). Utveksling av prestisjevarer over kortere distanser er det Hedeager kaller for high ranking exchange. Størrelsen på et slikt nettverk av forbindelser er begrenset av mengden politisk kontroll som blir utøvd av lederskikkelse(n)e som sitter med makten (Hedeager, 1979, s.213).

Jeg er enig i Hauken sin tolkning om at vestlandskjelene kom til Medelpad fra Trøndelag men jeg ser heller det sosiale forholdet mellom disse områdene som å være av mer horisontal art i stedet for vertikalt. Kontroll over jernutvinningen i Jemtland og storhaugene i Högom med de svært rike funnene fra folkevandringstid viser ikke til et mindre mektig eller ressurssterkt område i forhold til områder i Trøndelag i denne perioden (Berglund & Solem, 2017, s. 207 – 209, 225, Ramqvist, 1987, s. 112, 115).

Hvordan kan vestlandskjelene (V – 9 til 15) funnet på Gotland forklares? Dette kan tolkes som å støtte opp under argumentet til Farbregd om at likheten i materiell kultur på hver side av Kjølén skyldes maritim kontakt. Gotland ville ha vært et naturlig stoppested mellom en maritim rute fra Norge til Bottenviken. Det er derimot også påvist kontakt mellom Medelpad og Gotland med blant annet funn av spadeformete jernlupper. Deler av grunnlaget som bygde opp under maktapparatet til de som kontrollerte områdene i Midt-Norrland, blant annet Högom, var den massive utvinningen av jern fra Jemtland (Magnusson, 1986, s. 227 – 238, Ramqvist, 1987, s. 106, 108, 112). Denne jernutvinningen ble sannsynligvis kontrollert fra steder ved Medelpad sin kyst, som for eksempel Högom (Ramqvist, 1987, s. 106, 108, 112). Dette er et naturlig sted for ansamling av makt og rikdom da en kan kontrollere og utnytte ferdselen langs kysten. Herfra kan en også utnytte de store elvene som begynner langt inne i landet, noen (som Ljungan og Indalsälven) begynner helt inn på norsk side av grensen. Dette gjør ferdsel, kommunikasjon og

varetransport fra innlandet og til kysten mye lettere (Berglund & Solem, 2017, s. 206 – 209, 225 – 226).

Spadeformete jernlupper forekommer for det meste bare i Norrland og da hovedsakelig konsentrert til områdene Jemtland, Medelpad, Hälsingland og Gästrikland. Utenfor dette området forekommer de i mye lavere antall (Lindeberg, 2009, s. 24). De største ansamlingene av slike jernlupper utenfor Norrland finnes i to depoter, ett fra Uppland i Mälardalområdet (se 7.5.2) og ett fra Burs sogn på Gotland. Dette er de eneste funnene utenfor typen sitt hovedfunnsområde som består av flere enn fire spadeformete jernlupper. Det er til sammen funnet 15 spadeformete jernlupper på Gotland, fordelt utover tre funnområder (Lindeberg, 2009, s. 26). Hvis en ser på mengden jern som ble utvunnet, har det trolig eksistert en mye større utveksling av jern enn det vi finner bevis for i det arkeologiske materialet. En videre prosessering av råvaren hentet ut fra Jemtlands utmark til verktøy, våpen og annet utstyr, fjerner samtidig karakteristikkene vi kan bruke til å identifisere materialet (Magnusson, 1986, s. 227 – 238, 272 – 280, Lindeberg, 2009, s. 63). I samfunn som fungerer etter prinsippene iboende i førstatalige gaveutvekslingssystemer blir gaver brukt for å etablere sosiale forhold mellom en eller flere parter, individer eller grupper. Nærliggende grupper kan for eksempel utveksle gaver og ressurser med hverandre på jevnlig basis for å opprettholde vennskapelig bånd eller allianser. Gaveutveksling kan altså fungere som en form for stimuli til forskjellige typer aktiviteter mellom to parter. Eksempler på slike aktiviteter kan være handel/utveksling med forskjellige varer eller ressurser som kan være av nytte for partene involvert i denne utvekslingen (Hauken, 1991, s. 106 – 107). En mulig tolkning i forhold til vestlandskjelene på Gotland blir da at kjelene ble utvekslet mellom de høyere sjiktene i Medelpad og Gotland for å legge opp for handel og utveksling av jernressursene/utmarksressursene fra Jemtland.

En merkbart kontrast mellom vestlandskjelene funnet i Medelpad (V – 1 til 8) og de funnet på Gotland (V – 9 til 15) er deres funnkontekst. Alle vestlandskjelene funnet i Medelpad stammer fra gravkontekster. De er altså enten lagt ned i graven som gravgods eller brukt som urne for de kremerte restene til den avdøde. Av vestlandskjelene funnet på Gotland stammer bare tre (V – 13, V – 14 og V – 15) av eksemplarene fra gravkontekster, resten (V – 9, V – 10, V – 11 og V – 12) ble funnet nedlagt i depoter (Hauken, 2005, s. 92). Kanskje dette kan tilsi at folk på Gotland

ikke hadde de samme kulturelle/religiøse ideene rundt vestlandskjelene og heller bare så på dem som verdifulle varer?

7.3.3. Vestlandskjeler konklusjon:

Sett sammen med forskningen til Hauken er det trolig at vestlandskjelene kom til Medelpad fra Trøndelag over Kjølén og ikke gjennom en maritim forbindelse. Materialet indikerer at det var del av et omfattende gaveutvekslingssystem både mellom de øverste sjiktene og mellom de øverste sjiktene og deres underdanige. Videre fungerer gaveutveksling som en god modell for å forklare tilstedeværelsen av vestlandskjeler på Gotland. Jeg tolker eksemplarene fra Gotland som et ledd i en gaveutvekslingsprosess som bygde opp under utveksling av utmarksressurser fra Jemtland (Hauken, 2005, s. 58 – 63).

7.4. Materialanalyse: korsformete spenner

7.4.1. Det tilgjengelige materialet

Som jeg nevnte i materialstudiet er korsformete spenner den hyppigst forekommende spennetypen vi har fra norsk folkevandringstid. Den finnes videre i både Norge, Sverige og Danmark. Det er til sammen funnet 16 korsformede spenner i Norrland. (Røstad, 2016 (bind II), s. 207 – 208). Seks av disse er definert av Reichstein til å være såkalte enkeltformer ”einzelformen”, altså spenner uten paralleller til noen annen form, mens fire andre ikke er klassifisert eller er uklassifiserbare (Reichstein, 1975, s. 33 – 34, Røstad, 2016 (bind I), s. 102). De resterende seks spennene (K – 1 til 6) er av Reichstein klassifisert til ledeform 35 av typen Mundheim innenfor hans hovedgruppe 6 (Reichstein, 1975, s. 67 – 68, 37 – 39, Røstad, 2016 (bind I), s. 120). For å gi utbredelsen av korsformete spenner samt undertypen Mundheim mer klarhet vil jeg her inkludere materiale fra norsk område i tillegg til det fra Sverige.

Figur 16: Korsformet spenne av type Mundheim fra Øksneva, Klepp, Rogaland. Tegnet av Rygh (1885:figur 252). (Røstad, 2016 (bind I), s.120).

Mundheim er den største gruppen innenfor hovedgruppe 6 og består i alt av 72 spenner (Reichstein, s. 67 – 68, Røstad, 2016 (bind I), s. 120). Typen kan grovt defineres slik: Der dyrehodet møter bøylene har den en form for støpte bånd. Det Shetelig kaller ”a molded ribbon”. Mellom disse støpte horisontale båndene og spennens bøyle har den en firkantet plate med vingelignende strukturer stikkende ut på hver sin side. Spennens bøyle er en såkalt utvidet bøyle som tilsier at den er mye bredere på midten enn på endene der den møter hodeplaten og den firkantede vingeplaten (Reichstein, 1975, s. 37 – 39). Figur 16 illustrerer godt det jeg prøver å belyse med denne beskrivelsen, spesielt den utvidete bøylene og den firkantede vingeplaten. Reichstein deler videre opp Mundheim i 8 undergrupper (Reichstein, 1975, s.37 – 38). Jeg har ikke nok informasjon til å bedømme hvilke undergrupper funnene fra Sverige tilhører og den generelle typebestemmelsen til Mundheim vil regnes som tilstrekkelig for dette arbeidet.

7.4.2. Tolkning av spredningsmønsteret

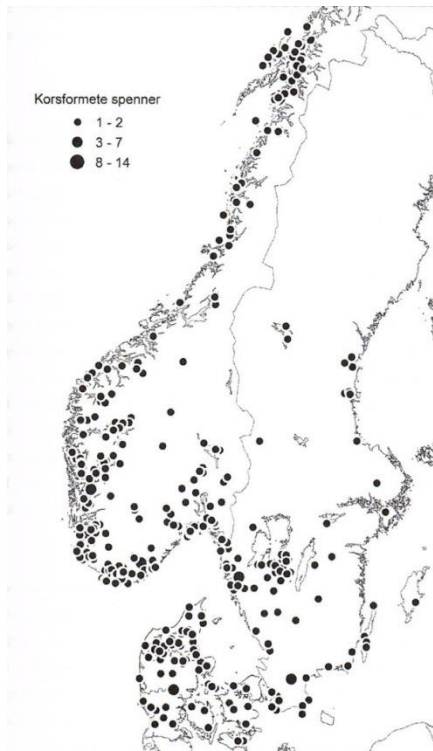
Størsteparten av denne typen korsformet spenne finnes i Sørvest-Norge med den tyngste konsentrasjonen i Rogaland. Typen har et vidt spredningsmønster der det nordligste funnet er fra nordøst i Tromsø mens det sørligste er fra landskapet Västergötland i Sverige. Funnet fra Tromsø ble funnet langt inn på nordsamisk område i en samisk urgrav, altså en skjelettgrav i en gjenmurt heller (Røstad, 2016 (bind I), s. 120 – 122). Bortsett fra spennene funnet i Norrland er funnet fra Blomsgården i Västergötland (K – 7) det eneste andre eksemplaret av Mundheim typen funnet i Sverige.

Figur 17: Spredningsmønsteret til korsformete spenner av typen Mundheim i Sverige. (kart: Ole Husby.)

Den korsformete spennen funnet på Blomsgården i Västergötland kan tolkes på flere måter. Gjenstanden kan ha kommet til området både over land og gjennom maritime forbindelser. Det nærmeste området med korsformete spenner av Mundheim typen er i Vest-Agder. Dette støtter opp under at spennetyperen kom dit gjennom maritim transport, da det ikke er funnet noe av denne typen i nærliggende landområder (Røstad, 2016 (bind I), s. 120). Den korsformete spennen ble funnet i en grav. Det kan for eksempel ha vært en person av en annen kulturell bakgrunn som døde i området og ble begravd der (Røstad, 2016 (bind II), s. 209). Den avdøde kunne ha endt opp i området ved for eksempel giftermål. En kan også tolke det som et produkt av gaveutveksling. Den korsformete spennen kan ha blitt gitt i gave til en person fra et fjernt område som belønning for utførte tjenester som vi ser i Njåls saga der Gunnar får en gullring av Håkon Jarl (Njåls saga, overs. 1961, k. 31). En lignende tolkning kan gjøres på spennen av Mundheim typen funnet på nordkysten av Tromsø i en samisk grav (Røstad, 2016 (bind I), s. 120 – 122). Jeg argumenterer for at dette er et fremmed innslag i gjenstandsmaterialet i Västergötland, siden det er andre spennetyper som tolkes som hjemlig for den delen av Skandinavia. Jeg sikter spesifikt til Götene/Brunnhem typen som har størsteparten av sine funn konsentrert til Västergötland (Røstad, 2016 (bind I), s. 134, Reichstein, 1975, s. 45, 62).

Sammenlagt er det en liten konsentrasjon av spennetyper Mundheim (K – 1 til 6) funnet i Norrland. Røstad argumenterer for at smykkegenstander sine anvendelsesområder vil

Figur 18: Spredningsmønsteret til korsformete spenner i folkevandringstidens Skandinavia. (Røstad, 2016, s. 107)

gjenspeiles gjennom konsentrasjoner av likeartede former kontra forekomsten av fremmede typer (Røstad, 2016 (bind I), s. 98). Selv om forekomsten av typen Mundheim i Medelpad, Jemtland og Hälsingland ikke kan sammenlignes med det massive antallet funnet i Sørvest-Norge, vil jeg argumentere for at konsentrasjonen ikke er tilfeldig. Dette er den eneste klassifiserbare typen korsformet spenne i regionen og jeg vil argumentere for at det viser til en bevisst bruk av denne typen innenfor et geografisk avgrenset område. Hvordan spennetyper har endt opp i Norrland er vanskelig å avgjøre. Den største konsentrasjonen er funnet i Sørvest-Norge og den er spredt oppover den norske kysten til Møre og Romsdal og videre til nordre Tromsø. Det finnes derimot ikke et eneste eksemplar av typen i Trøndelag. Det finnes heller ingen funn av Mundheimtypen langs sjøveien fra Sør-Norge til Bottenviken (Røstad, 2016 (bind I), s. 121).

Figur 19: Spredningsmønsteret til korsformete spenner som er uklassifiserte samt de som er klassifisert som enkeltformer i Trøndelag og Norrland. (kart: Ole Husby.)

Ved å lage en oversikt over de korsformete spennene som identifiseres som enkeltfunn sammen med de som er uklassifiserte blir oversikten litt klarere. Hvis disse korsformete spennene sees sammen med spredningen til Mundheimtypen stemmer de ganske godt overens med spredningen av både spannformete leirkar og vestlandskjeler i Norrland (se figurer 11 og 14). Det stemmer også godt overens med utbredelsen til de spadeformete jernluppene fra jernutvinningen i Jemtland (se figur 25) Den nærmeste korsformete spennen funnet på svensk område kommer et godt stykke sørfra i Uppsala, Mälardalen (Røstad, 2016 (bind I), s. 107).

7.4.3. Korsformete spenner konklusjon:

Dette er den mest usikre gjenstandstypen når det kommer til materialet jeg har undersøkt i denne oppgaven. Likhetene de korsformete spennene i Norrland innehar med Sørvest-Norge er slående og ikke til å unngå. Det finnes derimot ikke et eneste eksemplar av Mundheimtypen langs sjøveien fra Sørvest-Norge til Bottenviken. K – 7 fra Västergötland kan tolkes i dette henseende, men jeg ser den heller som et enslig fremmed innslag i det arkeologiske materialet derfra. Litt det samme som med spennen av Mundheimtypen funnet langt inn på samisk område i Tromsø.

Sett sammen med spredningen av spannformete leirkar, vestlandskjeler og de spadeformete jernluppene fra Jemtland gir det et litt klarere bilde. Basert på det undersøkte materialet, mener jeg at de korsformete spennene i Norrland har kommet over Kjølen på samme måte som de spannformete leirkarene og vestlandskjelene. Hvis min tidligere tolkning er riktig, var dette en godt brukt forbindelse på dette punktet og jeg ser ikke noen god grunn til å se bort ifra at de korsformete spennene kunne kommet samme veien. Hauken gikk inn i hvordan vestlandskjelene kom til Norge sørfra opp gjennom områdene som Mundheimtypen hadde sin hovedkonsentrasjon i, for deretter å bli utvekslet fra person til person til mange av kjelene endte opp i Medelpad (Hauken, 2005, s.62). Jeg finner det sannsynlig at Mundheimtypen kunne ha fulgt samme rute som gaveutvekslingen av vestlandskjeler og trolig også på samme grunnlag. Hvorfor den ikke nedfelte seg i det trønderske arkeologiske materialet, har jeg ikke et godt svar på. Men hvis vi ser på Trøndelag i folkevandringstid, er det ingen spesifikk type korsformet spenne som dominerer (Røstad, 2016, (bind II), s. 193, 199). Der Reichstein har greid å definere spennene (K – 22 til 26) er det en blanding av forskjellige typer uten noen klare mønstre. Sammen med disse

klassifiserte spennetyperne er det funnet tre enkeltformer (K – 19 til 21) og en uklassifisert spenne (K – 12). Det ser altså ut som om de korsformete spennene ikke var like mye brukt i Trøndelag som de var i andre deler av landet i folkevandringstid (Røstad, 2016 (bind I), s. 107). Spredningsmønsteret til korsformete spenner mellom Trøndelag og Norrland kan potensielt tolkes svært forskjellig med en nytolkning og eventuell definering av de såkalte enkeltformene.

7.5. Materialanalyse: relieffspenner

7.5.1. Det tilgjengelige materialet

Relieffspenner er av typen bøylespenner og er en av de hyppigst forekommende spennetyperne vi kjenner fra skandinavisk folkevandringstid. Spennetyperens spredningsmønster dekker svært store deler av Skandinavia. Jeg foretar derfor en utvelgelsesprosess basert på kriteriet beskrevet i begynnelsen av analysekapittelet. Etter å ha undersøkt det foreliggende materialet, finner jeg to undergrupper av relieffspenner som kan brukes i forhold til denne oppgavens problemstilling. Disse undergruppene kalles av Meyer (1934) for: den nordlige takfotgruppen og den botniske gruppen (Meyer, 1934, 51 – 52, 80 – 82). For å gi funnbildet mer klarhet vil jeg også inkludere relieffspenner av begge disse typene funnet i Norge.

Figur 20: Relieffspenne (R – 2) av den nordlige takfotgruppen fra Dalem, Steinkjær i Trøndelag. Foto: Holte, Ellen C. NTNU Vitenskapsmuseet.

7.5.1.1. Den nordlige takfotgruppen

Røstad utarbeider en egen definisjon basert på Meyer sin klassifisering av den nordlige takfotgruppen (Meyer, 1934, 51 – 52, Røstad, 2016 (bind I), s. 192). Hennes definisjon er litt mer generell enn den Meyer utviklet og inkluderer derfor litt flere spenner. De mest karakteristiske sidene ved hennes definisjon av denne gruppen kan grovt beskrives slik: spennens fot er korsformet med tre føtter der hver av de tre endepunktene har en form for dyremaske (det Røstad kaller face-masker). Bøylene som forbinder fot og hodeplate er markant utvidet slik at hver av sidene på bøylene blir nærmest firkantede. Den ytre kanten på den utvidete firkantede bøylene går inn på hodeplaten og former et uthevet rektangulært rom inne på selve hodeplaten. Dette indre rektangulære rommet går parallelt med hodeplatens ytterkanter (Røstad, 2016 (bind I), s. 191 – 195). Dalemspenningen (figur 20) er sett på som den mest praktfulle av den nordlige takfotgruppen. Den er den største av alle relieffspennene funnet til nå med en lengde (målt vertikalt) på 23.5 centimeter (Sjøvold, 1993, s. 11). Meyer mener at denne spennen må være lagd av en mestersmed som hun gir navnet Dalummesteren (Meyer, 1934, s. 49). Enkelte av spennene innenfor denne undergruppen mangler derimot en eller flere av de karakteristiske trekkene nevnt over. Røstad ser derimot på helheten når hun bestemmer hvilke spenner som skal inkluderes som en del av den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016 (bind I), s. 195). Trekket der bøylens ytre kant former et rektangulært rom innenfor spennens hodeplate finnes for eksempel igjen på 11 av de 17 spennene i denne undergruppen, selv om det er en av hovedkarakteristikkene (Røstad, 2016 (bind I), s. 192 – 193). Røstad nevner at klassifiseringen på tre av spennene (R – 1, R – 7 og R – 12) i denne undergruppen er usikker da de er svært fragmenterte (Røstad, 2016 (bind I), s. 195). Denne undergruppen består av relativt like mengder spenner laget av sølv og bronse. Den nordlige takfotgruppen sin bruksperiode settes til folkevandringstidens fase D2B (ca. 500 – 550 e.Kr.) (Kristoffersen, 2000, s. 82 – 83, Røstad, 2016 (bind I), s. 183, 209 – 210). Klassifiseringen av denne gruppen som brukt her stemmer delvis overens med Sjøvold sin type A – 3. Han inkluderer derimot flere eksemplarer i sin definisjon, blant annet spenner som inngår i den simple bronsegruppen og den gotlandske gruppen (Sjøvold, 1993, s. 39 – 44). Ved undersøkelsen av denne undergruppen vil jeg holde meg til Røstad sin definisjon av typen som basert i Meyer sin klassifikasjon (Røstad, 2016 (bind I), s. 191 – 192, Meyer, 1934, 51 – 52).

7.5.1.2. Den botniske gruppen

Den botniske gruppen deler visse trekk med den nordlige takfotgruppen. Begge typene har for eksempel utvidete bøylor. Mellom armene og avslutningen på foten til spennene fra den botniske gruppen er det et dekorasjonselement som Røstad kaller for tungeformede fliker. Disse kan ligne på dekorasjonselementer som sitter på samme sted på visse eksemplarer av den nordlige takfotgruppen (se figur 20). Armene til spenner av den botniske gruppen slutter i flate triangulære plater som ikke er utformet som dyre- eller menneskemasker. Avslutningen på selve foten er en runding med en triangulær plate i forlengelsen (Røstad, 2016 (bind I), s. 195). Røstad inkluderer et litt større antall spenner i denne gruppen enn det Meyer gjør. Etter Røstad sin klassifisering, omfatter gruppen i alt ti eksemplarer (Røstad, 2016 (bind I), s. 195 – 196). Bortsett fra et par spenner, stemmer den botniske gruppen nesten helt overens med Sjøvold sin type A – 4 (Sjøvold, 1993, s. 45 – 46, Røstad, 2016 (bind I), s. 196). Slik Røstad klassifiserer undergruppen, består den i alt av ti eksemplarer (Røstad, 2016 (bind I), s. 195). De fleste spennene av denne typen er laget av bronse. Den botniske gruppen sin bruksperiode settes til folkevandringstidens fase D2B (ca. 500 – 550 e.Kr.) (Kristoffersen, 2000, s. 82 – 83, Røstad, 2016 (bind I), s. 183, 209).

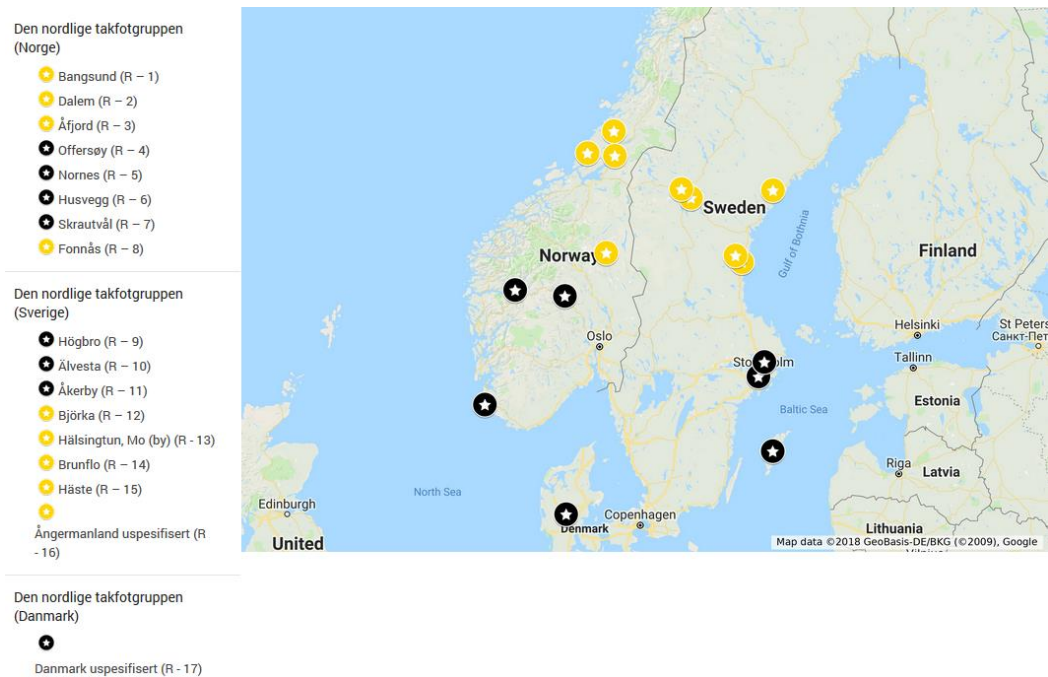

Figur 21: Relieffspenne (R – 21) av den botniske gruppen, fra Refset gård, Midtre Gauldal i Trøndelag. Foto: Kari Dahl, NTNU Vitenskapsmuseet.

7.5.2. Tolkning av spredningsmønsteret

Relieffspenner har et veldig bredt spredningsmønster innen skandinavisk folkevandringstid. Røstad bemerker at det finnes konsentrasjoner av utvalgte undertyper relieffspenner utbredt i bestemte områder. Noen av disse områdene overlapper til en stor grad, som for eksempel den nordlige takfotgruppen og den botniske gruppen. Flesteparten av relieffspennene funnet i Skandinavia stammer fra gravfunn, men løsfunn og depotfunn forekommer også, dog mye sjeldnere (Røstad, 2016 (bind I), s. 210 – 216).

Hvis en ser på distribusjonen til den nordlige takfotgruppen, er den spredt over store deler av Skandinavia, med en hovedvekt i Midt-Norge og Midt-Norrland. Åtte (R – 1 til 3 og R – 13 til 16) av spennene som utgjør denne undergruppen er konsentrert i dette området. Røstad inkluderer også relieffspennen (R – 8) fra Fonnås, Hedmark inn i den nordlige takfotgruppens hovedutbredelsesområde, noe jeg også vil gjøre. Utenom dette tyngdepunktet er det ellers fire spenner (R – 4 til 7) i Norge med et veldig bredt spredningsmønster, tre (R – 9 til 11) i Sverige og ett løsfunn (R – 17) fra Danmark med ukjent opprinnelsessted.

Figur 22: Spredningsmønsteret til relieffspenner av typen den nordlige takfotgruppen. Hovedutbredelsesområdet er markert med gule markører. Spennen fra Offersøy (R – 4) ligger helt i nord av Nordland fylke og er ikke med på dette kartet. (kart: Ole Husby.)

Konsentrasjonen av den nordlige takfotgruppen til Midt-Norge og Midt-Norrland tolker jeg som undergruppens hovedanvendelsesområde. Både Meyer og Røstad tolker denne typen spenne som hovedsakelig å tilhøre disse regionene og Sjøvold beskriver sin gruppe A – 3c (en undergruppe av type A – 3) som å tilhøre det han kaller Trøndelag/Jemtland gruppen (Røstad, 2016 (bind I), s. 210, 212, Meyer, 1934, s. 51 – 55, Sjøvold, 1993, s. 40 – 42).

Undergruppen finnes både i Danmark (R – 17), Gotland (R – 9), Södermanland (R – 10) og Uppland (R – 11). Den har en moderat tilstedeværelse langs sjøveien fra Sørvest-Norge til Bottenviken. Den nordlige takfotgruppen har derimot markant tyngst konsentrasjon i Midt-Norge og Midt-Norrland. I materialanalysen til vestlandskjelene tolket jeg den materielle likheten mellom Gotland og Medelpad for å være på bakgrunn av gaveutveksling med vestlandskjeler. Dette foregikk med den hensikt av å legge opp til handel/utveksling av naturressursene fra Jemtland, som jern og fangstprodukter. Jeg viser til funn av de spadeformete jernluppene fra Gotland for å støtte opp under min tolkning. Det andre området utenfor Norrland som har den største konsentrasjonen av spadeformete jernlupper, er Uppland. Det er her funnet et depot med hele 21 spadeformete jernlupper i tillegg til åtte andre spadeformete jernlupper spredt utover fem funnsteder. Gotland og Uppland har til sammen langt over halvparten av alle spadeformete jernlupper funnet utenfor Norrland. Det er også funnet fire jernlupper av denne typen i Södermanland (Lindeberg, 2009, s. 26). På bakgrunn av at spredningsmønsteret til disse jernluppene overlapper til en stor grad med materialet jeg har undersøkt i dette arbeidet, vil jeg også tolke forekomsten av den nordlige takfotgruppen i Gotland, Uppland og Södermanland som en del av denne gaveutvekslingen for å legge opp for handel/utveksling med utmarksressursene i Jemtland. For å bygge opp under at utvekslingen av relieffspenner kunne ha hatt samme grunnlaget som utvekslingen av vestlandskjeler, henviser jeg til at vestlandskjelen V – 13 og relieffspennen R – 9 er funnet i nærhet til hverandre. Jeg vil på bakgrunn av det som er beskrevet over, argumentere for at den mest sannsynlige spredningen av den nordlige takfotgruppen foregikk over Kjølén.

Spredningsmønsteret til den botniske gruppen innehar mange likheter med den nordlige takfotgruppen der størsteparten av spennefunnene forekommer innen det samme området (Røstad, 2016 (bind I), s. 212). Den botniske gruppen som definert av Røstad, har sitt

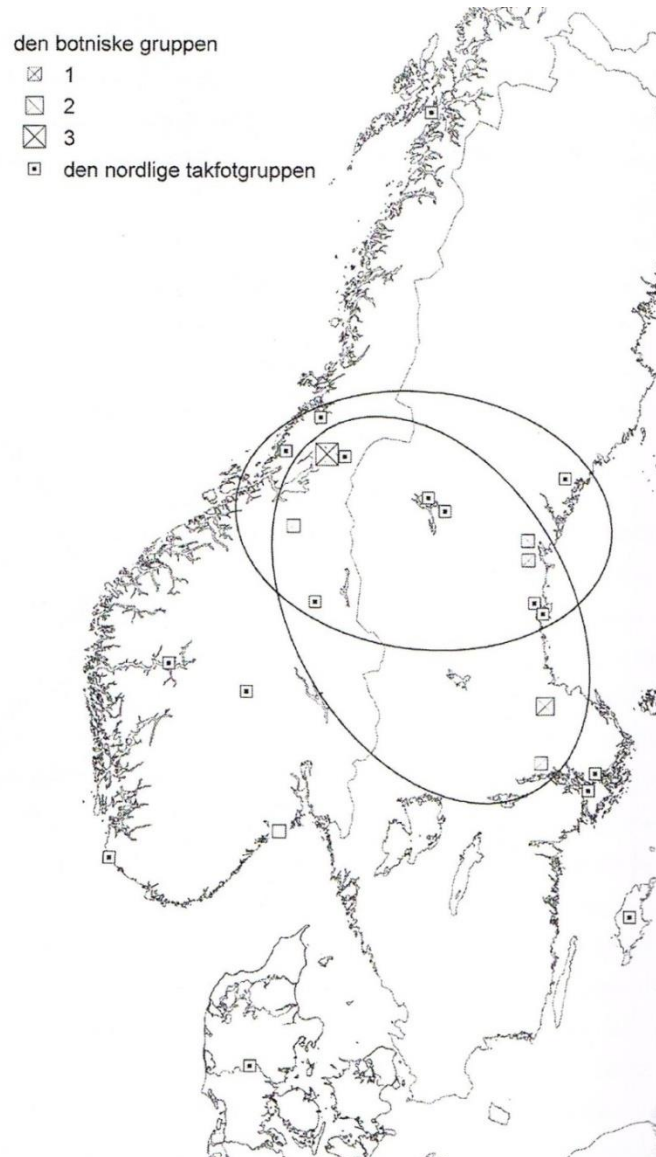
hovedanvendelsesområde i Trøndelag og Midt-Norrland med sitt tyngdepunkt øst i området (Røstad, 2016 (bind I), s. 196, 212).

Figur 23: Spredningsmønsteret til relieffspenner av typen den botniska gruppen. Hovedutbredelsesområdet er markert med lyserøde markører. (kart: Ole Husby.)

Ni av spennene (R – 18 til 21 og R – 23 til 27) som utgjør denne undergruppen, er konsentrert til dette hovedutbredelsesområdet. R – 18 til 21 utgjør eksemplarene funnet i Midt-Norge, mens R – 23 til 27 utgjør funnene i Sverige. Det eneste eksemplaret av denne undergruppen funnet utenfor dette hovedområdet, er spennen (R – 22), funnet i Berg, Vestfold. Meyer og Sjøvold har tidligere argumentert langs de samme linjene som Røstad og setter også hoveddelen av utbredelsesområdet tilhørende den botniska gruppen til Trøndelag og Midt-Norrland (Meyer, 1934, s. 80 – 82, Sjøvold, 1993, s. 46). Sjøvold argumenterer videre i likhet med Røstad for at hovedområdet må strekke seg helt ned til landskapene Gästrikland og Västmanland. (Sjøvold, 1993, s. 46, Røstad, 2016 (bind I), s. 196, 212). Det er ingen funn av denne typen spenne langs sjøveien fra Sørvest-Norge til Bottenviken. Eksemplaret fra Berg (R – 22) kan tolkes som å ha kommet til området gjennom maritim transport, men den tilsier ikke noe videre maritim forbindelse derfra til Bottenviken. En mulig forklaring på denne spennens funnsted kan være giftermål eller gaveutveksling. Basert i den tidligere forskningen på den botniska gruppen, samt

min egen undersøkelse av den og den nordlige takfotgruppen, vil jeg tolke det slik at utbredelsen av denne undergruppen skjedde på tvers av Kjølen.

Figur 24: Overlapping av spredningsmønsteret til den nordlige takfotgruppen og den botniske gruppen.
(Røstad, 2016 (bind I), s. 212)

Slik vi tolker det var det vanligvis kvinner som brukte smykker i skandinavisk jernalder. Dette er en tolkning som generelt gjøres av gjenstandene i graven, ofte er det ikke gjenlevninger av

skjelettmaterialet eller det er så skadet at en tolkning av kjønn blir umulig. Undersøkelser av gravinventar fra Kontinentet og England der beinmateriale er bedre bevart, viser at det i mesteparten av tilfeller er i overensstemmelse med vår tolkning av gravinventar som mannlig/kvinnelig og biologisk kjønn (Røstad, 2016 (bind I), s. 34). Der det er foretatt osteologiske analyser av skandinavisk skjelettmateriale viser det generelt til samme konklusjon vi fikk av analysene fra Kontinentet og England (Røstad, 2016 (bind I), s. 34 – 35). Jeg vil argumentere for at den nordlige takfotgruppen av relieffspenner sin forekomst i Gotland, Uppland og Södermanland kan tolkes som å stamme fra giftermål. Med dette mener jeg at en kvinne fra en av de mektigere familiegruppene i Midt-Norrland ble giftet bort til familiegrupper innenfor disse områdene for å bygge opp under/legge til rette for, utvekslingen av utmarksressursene i Jemtland. Dette ville trolig ha ført til vennskapelige bånd/allianser med de respektive områdene som utvekslingen foregikk med (Hauken, 2005, s. 61 – 63). Dette gjelder også den botniske gruppen relieffspenner samt Mundheimtypen av korsformete spenner. Hvis denne tolkningen viser seg å stemme, så ville det trolig også involvert gaveutveksling både før, under og etter eventuelle gifteseremonier for å legge til rette for, skape og opprettholde den sosiale forbindelsen som ble skapt. Relieffspenner og korsformete spenner kunne også inngå i ”vanlige” gaveutvekslinger på lik linje med andre høystatusvarer.

7.5.3. Relieffspenner konklusjon:

Jeg vil argumentere for at den hovedsakelige distribusjonen av både den nordlige takfotgruppen og den botniske gruppen foregikk på tvers av Kjølén. Tre av arkeologene (Meyer, Sjøvold og Røstad) som har forsket mest på relieffspenner i Skandinavia, støtter også denne tolkningen i sine egne arbeider (Meyer, 1935, s. 51 – 55, 80 – 82, Røstad, 2016 (bind I), s. 191 – 196, 210, 212, Sjøvold, 1993, s. 40 – 42, 46). Gaveutveksling fungerer som en god modell for å forklare spredningen av disse to undergruppene relieffspenner innenfor disse regionene. En kan muligens forstå utvekslingen av undergruppene som å være av det Hedeager kaller høystatus utveksling (High-ranking exchange). Dette karakteriseres av prestisjevarer utvekslet over kortere distanser fra samfunnets toppsjikt til deres undersåtter/underdanige. Jeg vil gjøre en liten forandring i definisjonen av høystatus utveksling med at det i tillegg kan være utveksling mellom lederskikkesler og ikke bare gjennom vertikale sosiale forhold som beskrevet av Hedeager (Hedeager, 1979, s. 213, Hauken, 2005, s.).

7.6. Det trønderske/jemtlandske jernutvinningskomplekset

Det er klare paralleller mellom spredningsmønsteret til de fire gjenstandskategoriene undersøkt i dette arbeidet og jernutvinningen som foregikk i Trøndelag og Jemtland. Den nær industrielle utnyttningen av myrmalm i begge disse regionene baserer seg på den samme jernutvinningsteknologien. Jeg vil derfor gå ut ifra at det er det samme komplekset vi ser på begge sidene av Kjølen i romertiden og folkevandringstiden. Konklusjonen om at det er det samme teknologiske komplekset gjøres også av blant andre Lars Stenvik og Torkel Johansen (Stenvik, 2015, s. 90 – 91, Johansen, 2003, s. 33).

Det ser ut som hovedtyngden av utvinningen skifter fra Trøndelag til Jemtland som romertid går over til folkevandringstid. I Trøndelag er det flest daterte anlegg fra perioden 100 – 300 e.Kr. med et absolutt høydepunkt i perioden 200 – 300 e.Kr. hoveddelen av utvinningen ligger altså i romertid (Stenvik, 2015, s. 88 – 89, Johansen, 2003, s. 26). I Jemtland er mesteparten av dateringene av jernutvinningen fra 300 – 600 e.Kr. med høydepunktet i perioden 400 – 500 e.Kr. Utvinningen i Jemtland hadde derav et markant senere høydepunkt enn det jernvinna i Trøndelag hadde (Magnusson, 1986, s. 137 – 175, Johansen, 2003, s. 31 – 32). Jernutvinningen i Trøndelag ser ut til å synke i samme periode som den øker i Jemtland (Stenvik, 2015, s. 88 – 89, Magnusson, 1986, s. 137 – 175).

Denne intensive utnyttelsen av myrmalm trengte et godt etablert nettverk av politiske kontakter tilknyttet områdene utvinningen foregikk i. Det er estimert at et arbeidslag innen denne typen jernutvinning kunne bestå av så mye som 10 – 15 personer. I tynt befolkede områder som for eksempel Meråker i Trøndelag (som har rundt 50 kjente jernvinneanlegg) ville det trolig ikke vært nokk tilgjengelige mennesker til å drive ett enkelt av disse jernvinneanleggene (Stenvik, 2015, s. 89 – 90). Dette arbeidet foregikk på sommeren samtidig som man bedrev jordbruk og måtte bli forberedt flere sesonger i forveien (Wintervoll, 2010, s. 92, Stenvik, 2015, s. 89). Dette tyder på at arbeidslagene involvert i jernutvinningen ikke var en del av agrarproduksjonen. Forberedelsesarbeidet involverte kutting av tømmer, samling og røsting av myrmalm, bygging av hus for losji og innsamling og preparering av matvarer. Det kan vanskelig tenkes at alt dette ble utført bare av lokal arbeidskraft. Konklusjonen blir derfor at folk ble rekruttert for arbeidet med jernutvinning fra et større område. Det er mulig at store deler av regionene var involvert i denne prosessen (Stenvik, 2015, s. 90).

Denne nær industrielle utvinningen av jern med folk fra større deler av regionen trengte et godt organisert system. Det ble trolig kontrollert og organisert av det øvre sjiktet i samfunnet, fra en lederskikkelse til en annen. Disse lederskikkelsene hadde sannsynligvis formet vennskapelige bånd og allianser mellom seg for å legge til rette for denne typen utvinning (Hauken, 2005 s. 58 – 63). Flere ledere kunne for eksempel delegere en viss del av sine ressurser og mannkraft til et arbeidslag for så å dele de ressursene som ble produsert av dette samarbeidet. Kanskje de igjen måtte gi deler av det produserte materialet til lederskikkelser som sto over dem igjen. Gjennom dette nettverket av kontakter og allianser ble det sikret fri ferdsel, hjelp og beskyttelse for arbeidslag og transporten av råvarene. Disse forbindelsene mellom det øvre sjiktet i samfunnet er tolket som å være særdeles viktig for at denne formen for jernutvinning kunne eksistere (Wintervoll, 2010, s. 92 – 93).

Jeg tolker båndene som utviklet seg mellom folkene/gruppene som sto bak jernutvinningen i Trøndelag og Jemtland som å ha sin base i gaveutveksling. Denne tolkningen stemmer godt overens med distribusjonen av gjenstandskategoriene som ble undersøkt i dette arbeidet. Hoveddelen av materialet jeg undersøkte hadde sin hovedbruksperiode i folkevandringstid og passer svært godt innenfor spredningsmønsteret til de spadeformete jernluppene fra Jemtland (se figur 25).

Figur 25: Funn av spadeformete jernlupper i Skandinavia (Lindeberg, 2009, s. 25)

Spadeformete jernlupper forekommer for det meste bare i Norrland og da hovedsakelig konsentrert til områdene Jemtland, Medelpad, Hälsingland og Gästrikland. Utenfor dette området forekommer de i mye lavere antall (Lindeberg, 2009, s. 24). Den største konsentrasjonen av spadeformete jernlupper funnet utenfor Sverige er overveldende satt til Trøndelag (Lindeberg, 2009, s. 25, Magnusson, 1986, s. 280). Magnusson tolker dette som at Jemtland har eksportert jern til både Medelpad, Mälardalen, Gotland og Trøndelag (Magnusson, 1986, s. 280). Dette stemmer godt overens med tolkningen av materialanalysen til vestlandskjeler og relieffspenner i tillegg til at utbredelsen stemmer overens med det resterende gjenstandsmaterialet. Jeg vil på denne bakgrunn argumentere for at det er en kobling mellom jernproduksjonen i Trøndelag og Jemtland og gaveutvekslingssystemet som jeg tolker det å ha eksistert på tvers av Kjølen i romertid og folkevandringstid.

7.7. Argumenter imot en forbindelse over Kjølen

Oddmund Farbregd argumenterte mot at forbindelsen mellom Trøndelag og Medelpad foregikk over Kjølen og så det heller slik at det var en maritim kontakt mellom Sørvest-Norge og Medelpad. Han baserer denne tolkningen på flere argumenter som han utdyper i sitt verk *Perspektiv på Namdalens jernalder fra 1979* (Farbregd 1983). Jeg vil her gå igjennom hans argumenter mot denne forbindelsen i forhold til resultatene jeg fikk av materialanalysene i dette arbeidet i tillegg til nyere forskning.

En stor del av hans tolkning av forholdet mellom Trøndelag og Medelpad baserer seg i at han ser Trøndelag som ikke å ha deltatt i det han kaller ”det store handelssambandet langs kysten” (Farbregd, 1983, s. 52). Dette er en tolkning som ikke lenger kan anses som å være korrekt da det er flere forskere som har påvist at bygdene rundt Trondheimsfjorden hadde god tilknytning til kystleia (Berglund & Solem, 2017, s. 206 – 212, 225 – 226, Solberg, 2003, s. 160 – 161, Hauken, 2005, 58 – 63). Videre forklarer han: ”Det manglar etter mi oppfatning all mogleg økonomisk fornuft å tenke seg at handelskontakt til norskekysten over store råvareproduserande innlandsområde i Jemtland skulle nedfelle den vesentlege profitten ved kysten av Bottenviken” (Farbregd, 1983, s. 53). Det er godt dokumentert innen arkeologien at områder med nær tilknytning til kyst og elver har gitt gode grunnlag for ansamling av makt (Berglund & Solem, 2017, s. 206 – 207). Dette har gjort at ressurser fra innlandet kan transporteres mye letter langs

elvene og at handel og utveksling kan kontrolleres ved kysten. Det at rikdommen fra utnyttningen av utmarksressurser fra Jemtland nedfeller seg ved den botniske kysten er logisk i denne sammenhengen da det sannsynligvis var her de som satt med kontrollen over dette systemet hadde sin base, samt at utvekslingen av råvarene foregikk her (Ramqvist, 1987 s. 106, 112, Berglund & Solem, 2017, s. 206 – 207). Han argumenterer deretter for det han betegner som et handelssamband fra Sørvest-Norge og opp gjennom Østersjøen kan forklare den merkbare påvirkningen mellom Gotland, Uppland og Medelpad (Farbregd, 1983, s. 53). Dette har jeg argumentert for i materialanalysen av vestlandskjeler og relieffspenner som å være forårsaket av gaveutveksling og potensielt giftermål fra Medelpad og sørover til Gotland og Uppland. Dette tolker jeg som et ledd i utvekslingen av utmarksressurser fra Jemtland (se 7.3, 7.5 og 7.6).

Farbregd teoretiserer at likheten i materiell kultur mellom Sørvest-Norge og Medelpad kan være på bakgrunn av at Medelpad handlet med kontinentet med samme varer som Sørvest-Norge og derav fikk det samme importmaterialet tilbake. Han postulerer at skip med handelsvarer fra kontinentet kan ha vært innom Sørvest-Norge for så å dra videre oppover Østersjøen. Dermed kunne norskpregete varer ha blitt nedfelt sammen med de andre uttrykkene for handelsprofitt og rikdom som finnes i gravene ved kysten av Medelpad (Farbregd, 1983, s. 53 – 54). Jeg tolker alle fire materialgruppene som ble analysert i denne oppgaven som å ha kommet over Kjølén og ikke gjennom en maritim forbindelse. Med få unntak så finnes ikke noe av det foreliggende gjenstandsmaterialet langs sjøveien fra Skagerrak til Bottenviken. Der det er funnet har jeg argumentert for et annet grunnlag enn en maritim forbindelse fra Sørvest-Norge/Kontinentet og til Bottenviken.

8. Konklusjon

Spannformete leirkar, vestlandskjeler og relieffspenner av den nordlige takfotgruppen og den botniske gruppen viser sterke indisier på at deres tilstedeværelse i Trøndelag og Midt-Norrland viser til ferdsel over Kjølen. Jeg vil argumentere for at spredningsmønsteret til undergruppen Mundheim av de korsformete spennene indikerer at de har spredt seg gjennom en forbindelse over Kjølen. Denne sistnevnte materialgruppen er på noe mindre sikkert grunnlag enn de andre tre. Den beste forklaringen på spredningsmønsteret til alle fire gjenstandsgruppene finner jeg i konseptet gaveutveksling.

8.1. Korsformete spenner og relieffspenner

På bakgrunn av at distribusjonen av korsformete spenner (alle varianter) mellom Trøndelag og Midt-Norrland deler spredningsmønster med det andre arkeologiske materialet undersøkt i dette arbeidet vil jeg tolke dem som å ha spredt seg på samme grunnlag. Distribusjonen av Mundheimtypen av korsformete spenner støtter opp under denne tolkningen. Den er konsentrert til de samme områdene ved den botniske kyst som vi finner de andre gjenstandstypene jeg har undersøkt i denne oppgaven i tillegg til at den ikke er funnet langs sjøveien fra Sørvest-Norge til Bottenviken.

Ved en undersøkelse av den tidligere forskningen utført på relieffspenner (Meyer, Sjøvold og Røstad) i tillegg til min egen analyse av den nordlige takfotgruppen og den botniske gruppen tolker jeg det som svært sannsynlig at disse to undergruppene spredte seg til Trøndelag og Midt-Norrland over Kjølen. Der relieffspenner ligger utenfor hovedutbredelsesområdet har jeg tolket det som del av gaveutvekslingen eller som et resultat av giftermål.

Relieffspennene skiller seg ut fra slik jeg tolker resten av det foreliggende arkeologiske materialet med at det ser ut som om det har gått fra øst til vest over Kjølen og ikke omvendt. Magnus (2015) argumenterer for dette ved at hun tar relieffspennene fra Dalem (R – 2) og Häste (R – 15) som å ha form- og stilmessige karakteristika hun tolker som å tilhøre en sen østskandinavisk stiltradisjon. Hun forklarer videre at spennenes faktiske støpede er uvisst, men til et bedre sammenligningsmateriale enn det fra Helgö dukker opp, så tolker hun spennene som å stamme derfra (Magnus, 2015, s. 70 – 78).

8.2. Spannformete leirkar

De spannformete leirkarene stiller seg litt annerledes enn de andre gjenstandsgruppene i undersøkelsen, da det foreliggende materialet ikke inneholder eksemplarer tolket som å være av den beste kvaliteten, altså høystatusvarer. Spannformete leirkar fra Midt-Norge og Midt-Norrland deler flere likheter som kontrasteres med Sørvest-Norge. De er av generelt dårligere håndverksmessig kvalitet, de har en overvekt av dekor laget med kamredskap i forhold til andre typer dekor og det ser ikke ut som det er en korrelasjon mellom rike graver og kvalitetskar (Breivik, 2006, s. 66, Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 59 – 61). Likheten i form, dekor og funnkontekst tilsier at begge sidene av Kjølølen delte syn og tradisjoner når det kommer til denne gjenstandstypen.

Tolkningen av hva som blir betegnet som spannformete leirkar av høy kvalitet er utarbeidet med tanke på leirkarene i Sørvest-Norge (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 59 – 61). Ser vi for eksempel på leirkarene funnet på Gjeite og Högom (L – 11) så er det spannformete leirkar med enkle AB former og dekor laget med kamredskap (i tillegg stempeldekor på karet fra Gjeite). Funnkonteksten til begge av disse leirkarene ble tolket til å være fra ca. 500 e.Kr. (Jonsson & Marstrander, 1973, s. 143, Ramqvist, 1992, s. 223). Dette er ganske sent i gjenstandstypens bruksperiode og nye karformer og dekorasjonsmetoder som er sterke indikatorer på kvalitet blir brukt i Sørvest-Norge på denne tiden, men ikke i Trøndelag og Midt-Norrland (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 46 – 47, Fredriksen, 2005, s. 222). Jeg tolker dette som at Trøndelag og Midt-Norrland hadde egne tradisjoner og syn i henhold til leirkarene som delvis sto i kontrast til hvordan typen ble sett på i Sør-Norge. Selv om vi ikke kan tolke karene i Trøndelag og Midt-Norrland som høystatusvarer etter kriteriet utarbeidet i forhold til Sørvest-Norge så vil jeg likevel argumentere for at de kunne inneha en lignende funksjon i disse regionene. Slik vi forstår det i dag så fantes det ikke produksjon av spannformete leirkar utenfor det vi kjenner som Norge (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 9 – 10, Breivik, 20016, s. 1). Når grunnlaget for den like materielle kulturen (slik jeg tolker det) mellom Midt-Norge og Midt-Norrland i folkevandringstiden hovedsakelig bestod av gaveutveksling mellom de høyere sjiktene i samfunnet, så finner jeg det naturlig også å tolke de spannformete leirkarene sin tilstedeværelse på samme måte. Det at den rikeste graven fra folkevandringstiden i hele Norrland inkluderte ett av disse leirkarene støtter denne tolkningen (Ramqvist, 1992, s. 129 – 130).

8.3. Vestlandskjeler

På bakgrunn av Hauken sin studie av vestlandskjelene i Norge i tillegg til min egen undersøkelse av materialet, vil jeg argumentere for at gjenstandstypens tilstedeværelse i Norge og Sverige best kan forklares som et resultat av dens inklusjon i et gaveutvekslingssystem. Denne distribusjonen av vestlandskjeler foregikk gjennom både horisontale og vertikale sosiale bånd, fra leder til leder og mellom det høyere sjiktet i samfunnet og deres underdanige (Hauken, 2005, s. 61 – 63).

Typens spredningsmønster i Skandinavia underbygger denne tolkningen (Hauken, 2005, s. 10, 14). Forekomsten av vestlandskjeler på Gotland tolker jeg som en del av en gaveutvekslingsforbindelse som hadde som grunnlag å legge opp for utveksling av utmarksressurser fra Jemtland.

8.4. Tolkning av gaveutvekslingen

8.4.1. Hvorfor gaveutveksling?

Grunnlaget for å tolke det arkeologiske materialet analysert i denne oppgaven som gaver i et større system av gaveutveksling er gjort på bakgrunn av materialets art og spredningsmønster. Det var Hauken sin analyse av vestlandskjeler i Norge som gav meg ideen til å fokusere primært på gaveutveksling som grunnlag for gjenstandsmaterialets distribusjon. Hvis dette gaveutvekslingssystemet ses sammen med den storskala jernutvinningen som foregikk på begge sider av Kjølén i romertid og folkevandringstid så underbygger det ene elementet det andre. Jeg tolker her jernutvinningen i Trøndelag og Jemtland som å være del av det samme komplekset. Hvis en slik jernutvinning skulle kunne eksistere så måtte det vennskapelige relasjoner/allianser til mellom lederskikkelser i begge regionene for å dele byrden av denne nær industrielle utvinningen. Denne jernutvinningen produserte langt utover lokalt behov og det inkluderte trolig en stor eksport av råvarer til nærliggende områder og potensielt også til Kontinentet. Denne eksporten ville ha beriket de som satt med kontrollen over utvinningen som deretter førte til mer prestisjegenstander i sirkulasjon mellom disse partene. Dette fordi gaver måtte utveksles som tiden gikk fremover og sosiale vennskapelige relasjoner måtte fornyes. Jeg vil argumentere for at dette ville ha skapt en materiell kultur som var av lik art mellom de øvre sjiktene på hver side av Kjølén, mellom de som kontrollerte utvinningen.

Det ville blitt for simplifisert å si at dette gaveutvekslingssystemet eksisterte for én spesifikk grunn som for eksempel utvinning og utveksling av utmarksressursene i Trøndelag og Jemtland. Jeg ser det heller som et komplekst system av forbindelser der bare visse aspekter av det kan tolkes gjennom det arkeologiske materialet. For å legge opp til flere typer handlinger mellom partene i disse forbindelsene så var etableringen av vennskapelige bånd og allianser det som lå til grunn.

8.4.2. Alliansebygging

Det var på denne basisen at videre handlinger og forhold kunne utvikle seg mellom de som sto bak og deltok i denne gaveutvekslingen. Å danne fred og allianser mellom grupper kunne også selvsagt være et mål i seg selv og ikke bare som et ledd i en større prosess. Ramqvist tolker den materielle likheten på hver side av Kjølen som et produkt av en allianse mellom Trøndelag og Midt-Norrland (Ramqvist, 1991, s. 44 – 45). Han forklarer at dette skjedde fordi Mälardalen var et mektig folkerikt område i denne perioden som på bakgrunn av sin ekspansive og krigerske natur trengte en kontinuerende innstrømming av råvarer. Store deler av disse råvarene på svensk område var kontrollert og utnyttet av de som satt med makten i Midt-Norrland og de trengte derfor allianser for å beskytte seg i denne situasjonen. Forholdet mellom Trøndelag og Sørvest-Norge var ikke karakterisert av denne kontrasten i tilgjengelige naturressurser forklarer Ramqvist. Trøndelag kunne derfor støtte Midt-Norrland i en slik situasjon uten å frykte for sin sikkerhet på eget område (Ramqvist, 1991, s. 43 – 45). Jeg finner det sannsynlig at to regioner som sto hverandre såpass nært kunne ha formet en allianse av denne typen. Slik jeg tolker det foreliggende materialet så eksisterte det en form for allianse eller sterke vennskapelige bånd mellom Trøndelag og Medelpad i folkevandringstiden. Om denne forbindelsen var slik Ramqvist tolker den kan debatteres, men jeg finner det ikke usannsynlig at den kunne ha hatt en lignende karakter.

8.4.3. Storskala utnytting av naturressurser

Produksjonen av jern i Trøndelag og Jemtland i eldre jernalder krevde en stor investering av arbeidsfolk og ressurser. Denne nær industrielle prosesseringen av myrmalm krevde videre et sterkt organisert system og samarbeid mellom store deler av regionene det foregikk i. Dette er tolket som å ha blitt utført ved at de høyere sjiktene i samfunnet utviklet vennskapelige sosiale

bånd/ allianser seg imellom der de kunne kombinere sine ressurser og folk i blant annet utvinningen av jern. Jeg tolker disse sosiale relasjonene som å være et resultat av gaveutveksling mellom de forskjellige personene/gruppene som kontrollerte denne jernutvinningsprosessen. Forholdet som ble utviklet mellom disse lederskikkelsene var nødvendig for å drive og opprettholde en utnyttning av utmarksressursene i så stor skala (Wintervoll, 2010, s. 92 – 93). Analysen i denne oppgaven støtter min tolkning av at gaveutveksling underbygger jernproduksjonen i Trøndelag og Jemtland. Korrelasjonen mellom jernutvinningen og gjenstandsmaterialet jeg analyserte er svært merkbar, spesielt i spredningsmønsteret til de spadeformete jernluppene produsert i Jemtland (se figur 25).

Litteraturliste:

- Baudou, E. (1992). *Norrlands Forntid: ett historisk perspektiv*. (2. Utg). Trondheim: NTNU.
- Baudou, E. & Selinge, K. G. (1977). *Västernorrlands Förhistoria* (1. Utg.) Motala: BorgströmsTryckeri AB.
- Barthes, F. (1996). *Ethnic Groups and Boundaries*. Oxford: Oxford University Press.
- Bergljot, S. (2003). *Jernalderen i Norge: 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*. (3 utg.). Latvia: LivoniaPrint SIA.
- Berglund, B. (2016). The Farm as a Social Arena. L. H. Dommasnes, D. Gutschiedl-Schümann, A. T. Hommedal (Red.). *Towards a new understanding of the Horvnes burials: burial practice – tradition or innovation?* (s. 96 – 104). Münster: Waxmann.
- Berglund, B. & Solem, T. (2017). Heimen. *Maktkontinuitet i munningen av Trondheimsfjorden: Arkeologi og vegetasjonshistorie 800 BC – 1200 AD*. Trondheim: Universitetsforlaget.
- Bourdieu, P. (overs. 1977). *Outline of a Theory of Practice*. (R. Nice, Overs.). E. Gellner, J. Goody, S. Gudeman, M. Herzfeld, J. Parry. (Red.), Cambridge University Press.
- Breivik, H. M. (2006). *Spannformete leirkar i Midt-Norge – En studie i regionale særpreg* (masteroppgave). Trondheim: NTNU-trykk.
- Bøe, J. (1931). Bergens Museums Skrifter Nr. 14. *Jernalderens Keramikk i Norge*. Bergen: John Griegs Boktrykkeri
- Clarke, H & Lamm, K. (2017). *Helgö Revisited: A new look at the excavated evidence for Helgö central Sweden*. Schleswig: Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloss Gottorf
- Cornelius Tacitus, (overs. 1913). *Germania*. (W. Peterson, Overs.). New York: The Macmillan Co.
- Edda-dikt. (overs. 2014). Bind I: Voluspå & Havamål (Knut Ødegård Overs.)
- Fabeck, C. (1994). *Iconologia Sacra. Mythos, Bildkunst und Dichtung in der Religions-und Sozialgeschichte Alteuropas*. Festschrift für Karl Hauck zum 75. Geburtstag. Keller,

- H. (Red.), *Society and Landscape. From collective manifestations to ceremonies of a new ruling class.* (s. 132 – 144). Berlin: Walter de Gruyter
- Farbregd, O. (1983). *Perspektiv på Namdalens Jernalder.* Namsos: Trykt av Namdal historielag, 1983.
- Fredriksen, P. D. (2005). *Karet/Kroppen/Identiteten* (masteroppgave). Bergen: Universitetet i Bergen
- Hauken, Å. D. (1991). Social Approaches to Viking Studies. Samson, R. (Red.), *Gift-Exchange in early Iron Age Norse Society.* (s. 105 – 112). Glasgow: Cruithne Press.
- Hauken, Å. D. (2005) AmS-Skrifter 19. *The Westland cauldrons in Norway.* Stavanger: Arkeologisk museum i Stavanger.
- Hedeager, I. (1979). New directions in Scandinavian Archaeology: *A Quantitative analysis of Roman Imports in Europe North of the Limes (0 – 400 A.D.) and the question of Roman-Germanic Exchange* (s. 191 – 216). Lyngby: The National Museum of Denmark.
- Johansen, T. (2003). *jern og grav: maktpolitiske kontekster i Trøndelags eldre jernalder* (masteroppgave). Bergen: Universitetet i Bergen
- Johansen, T. (2012). Trekk av eldre dødekult i Trøndelag. T, Brattli. (Red.), *Vitark 8. Graver i veien: Arkeologiske undersøkelser E6 Steinkjer* (s. 48 – 73). Trondheim: Academika forlag.
- Jonsson, B & Marstrander, L. (1973). *Gravfeltet på Gjeite ved Levanger* (s. 133 – 150). Viking 1973,
- Kristoffersen, S. (2000). *Sverd og Spenne: Dyreornamentikk og sosial kontekst.* Studia Humanitatis Bergensia nr. 13. Bergen: Høyskoleforlaget: Norwegian Academic Press.
- Kristoffersen, S. & Magnus, B. (2010). *Spannformete Kar: utvikling og variasjon.* AmS – Varia 50. Stavanger: Arkeologisk museum Stavanger.

- Lindenberg, M. (2009). *Järn i jorden: Spadformiga ämnesjärn i Mellannorrland* (doktoravhandling). Stockholm: Institutionen för arkeologi och antikens kultur Stockholms universitet.
- Lönn, M. (2009). Viking: norsk arkeologisk årbok 2009. *För gamla ben i ett spanformat kar* (s. 109 – 122). Tønsberg: Norsk arkeologisk selskap.
- Magnus, B. (1984). Festskrift til Thorleif Sjøvold på 70 årsdagen. *The Interlace Motif on the bucket-shaped pottery of the migration period* (s. 139 – 157). Oslo: Harald Lyche & Co. A.s
- Magnus, B. (2015). Dalemfunnet. Hedeager, L. Forseth, L (Red.), *Dalemfunnet og dets østlige forbindelser* (s. 69 – 79). Oslo: Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.
- Malinowski, B. (1922). Malinowski collected works: Vol. 2: *Argonauts of the Western Pacific: an account of native enterprise and adventure in the native archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London: Routledge
- Martinussen, Renate. (2010). *Knutepunkt mellom fjord og fjell: en analyse av gravfunn fra Egge i Steinkjer, Nord Trøndelag fra år 0 – 1000 e.kr* (masteroppgave). Trondheim: NTNU.
- Mauss, M. (1990). *The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*. (Halls, W. D. Overs.). London: Routledge.
- Meyer, E. N. (1934). Bergens Museums Årbok 1934. Historisk-antikvarisk rekke Nr 4. *Relieffspenner i Norden*. Bergen: Bergens Museum.
- Njålssoga. (overs. 1961). (Liestøl, A. Overs.). Oslo: Det Norske Samlaget
- Norling-Christensen, H. (1953). KUML: Årbok for Jysk Arkeologisk Selskab. *Vestlandskedler og Maledede glas* (s. 47 – 60). Aarhus: Universitetsforlaget i Aarhus.
- Ramqvist, P. H. (1983). Archaeology and Environment I. *Gene: On the origin, function and development of sedentary Iron age settlement in Northern Sweden*. Umeå: Umeå universitet.

- Ramqvist, P. H. (1987). Bebyggelsehistorisk tidsskrift nr. 14: Samer og germaner i det förhistoriska Norrland. P. Ramqvist (Red.). *Mellannorrland under äldre järnålder: några aspekter på samhällsstrukturen*. Uppsala: Swedish Science Press.
- Ramqvist, P. H. (1990). *Högom*. Malungs boktryckeri AB.
- Ramqvist, P. H. (1991). Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII: Samfundsorganisation og regional variation: Norden i romersk jernalder og folkevanringstid. *Regional variation och samhälle I Norden under den äldre järnåldern*.
- Ramqvist, P. H. (1992). *Högom: The excavations 1949 – 1984*. Umeå: Umeå universitet.
- Rausing, G. (1987). *Barbarian Mercenaries or Roman Citizens?* Fornvännen 82, (s. 126 – 132).
- Rasch, M & Ring, C. (2009). Nationella rapportprojektet 2008 rapport 2009:5. *Kalmar Läns Museum. Överodlat gravfält i Skogsby, särskild arkeologisk undersökning 1987. Skogsby 8:16, Toroslunda socken, Öland*. Kalmar: Kalmar Läns Museum.
- Reichstein, J. (1975). *Die Kreuzförmige Fibel: Zur Chronologie der späten römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Skandinavien, auf dem Kontinent und in England*. Neumünster: Karl Wachholtz Verlag.
- Rødstrud, C. L. (2012). *I Liv og Død: Keramikens sosiale kronologi i eldre jernalder* (doktoravhandling). Oslo: Universitetet i Oslo.
- Røstad, I. M. (2016). *Smykkenes språk: Smykker og identitetsforhandlinger i Skandinavia ca. 400 – 650/700 e.Kr.* (Bind I). Oslo: Universitetet i Oslo.
- Røstad, I. M. (2016). *Smykkenes språk: Smykker og identitetsforhandlinger i Skandinavia ca. 400 – 650/700 e.Kr.* (Bind II). Oslo: Universitetet i Oslo.
- Samson, R. (1991). Social Approaches to Viking Studies. Samson, R. (Red.), *Economic Anthropology and Vikings*. (s. 87 – 96). Glasgow: Cruithne Press.
- Schetelig, H. (1907). Bergens Museums årbok 1906: *The Cruciform Brooches of Norway*. Bergen: Bergens Museum.

- Sjøvold, T. (1962). Tromsø Museums Skrifter Vol X, 1, *The Iron Age settlement in Arctic Norway: A study in the expansion of European Iron Age culture within the Arctic Circle*. Tromsø/Oslo: Universitetsforlaget.
- Sjøvold, T. (1974). Tromsø Museums Skrifter Vol X, 2, *The Iron Age settlement in Arctic Norway: A study in the expansion of European Iron Age culture within the Arctic Circle*. Tromsø/Oslo/Bergen: Universitetsforlaget.
- Sjøvold, T. (1993). *The Scandinavian Relief Brooches of the Migration Period: An Attempt at a new Classification*. Oslo: Institutt for arkeologi, kunsthistorie og numismatikk, Oldsaksamlingen
- Slomann, W. (1950). *Medelpad og Jämtland i eldre jernalder*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Slomann, W. (1956). Stavanger museum. Årbok: 1955. *Folkevandringstiden i Norge: spredte trekk og enkelte problemer*. (S. 63 – 82). Stavanger: Stavanger Museum.
- Slomann, W. (1986). Universitetets Oldsaksamlings skrifter, ny rekke nr. 6. I hjemlig tradisjon og fremmede innslag i norsk jernalder. Festskrift til Wenche Slomann. Irmelin Martens, Bjørn Myhre og Eldrid Straume (Red.). *Der Überang zwischen der späten kaizerzeit und der frühen völkerwanderungszeit in Norwegen* (s. 145 – 148). Oslo: Universitetets oldsakssamling.
- Smith, M. E. & Peregrine, P. (2011). *The Comparative Archaeology of Complex Societies: Approaches to Comparative Analysis in Archaeology* (s. 4 – 20). Smith, M. E. (Red). Cambridge: Cambridge University Press
- Soga om Gisle Sursson. (overs.1990). (Hagland, J. R. Overs.). Gjøvik: Det Norske Samlaget
- Sognes, K. (1995). *Fra kyst til Innland – tidlige kontakter mellom Trøndelag og Jämtland/Härjedalen*. SPOR, nr 2, 4 – 6.
- Solberg, B. (2003). *Jernalderen i Norge: 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*. Oslo: J.W Cappelens Forlag a.s.
- Steinsland, G. (2005). *Norrøn Religion: Myter, Riter, Samfunn*. Oslo: Pax Forlag A.S.

- Stenberger, M. (1979). *Det Forntida Sverige*. (3. Utg). AWE/GEBERS. Lund: Berlingska Boktryckeriet.
- Stenvik, L. F. (2015). The bloomery in Mid-Norway: a retrospective glance and foresight. Indrelid, S., Hjelle, K. L & Stene, K. (Red.), *Exploitation of outfield resources: Joint research at the university museums of Norway* (s. 85 – 106). Bergen: Universitetsmuseet i Bergen.
- Strabo (overs. 1924). *Geographica VI – VII*. (H. L. Jones, Overs.). Cambridge: Harvard University Press.
- Sundström, J. (1994). Järnåldern I Mittnorden. Ett symposium kring nya arkeologiska och ekologiska forskningsrön. K. Gullberg (Red.), *Järnålder i Jämtlands och Härjedalens fångstland* (s. 105). Vasa: Scriptum
- Swedberg, S. & Östlund, A. (2017). Kulturlandskapets rapporter 2017:2. *Arkeologisk delundersökning av en handel och hantverksplats från äldre järnålder*. Fjällbacka: Kulturlandskapets rapporter.
- Vestergaard, E. (1991). Social Approaches to Viking Studies. Samson, R. (Red.), *Gift-giving, Hoarding and Outdoings*. (s. 97 – 104). Glasgow: Cruithne Press.
- Volsunga Saga. (overs. 1965). (Finch, R. G. Overs.). London: Thomas Nelson and Sons LTD.
- Wintervoll, J. A. (2010). *Logistikk og Transport – en detaljstudie av metallfremstilling i Midt – Norden i romertiden og folkevandringstiden* (Masteroppgave). Bergen: Universitetet i Bergen.

Figurliste:

Figur 1: Det primære undersøkelsesområdet, her er markert i rødt. Laget i Google maps. (Kart: Ole Husby.)

Figur 2: Spannformet leirkar fra Grong i Trøndelag. Foto: Ole Bjørn Pedersen, NTNU Vitenskapsmuseet.

Figur 3: Typologi av det spannformete leirkarets karform av Kristoffersen og Magnus (2010) (Kristoffersen & Magnus, 2010, s. 26).

Figur 4: Vestlandskjel fra Gjeite, Levanger i Trøndelag. Foto: Per E. Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

Figur 5: Av det Hauken mener kan være en mulig typologisk utvikling av vestlandskjelen (Hauken, 2005, s. 28)

Figur 6: Korsformet spenne fra Leirvik, Nærøy i Trøndelag. Foto: Ole Bjørn Pedersen, NTNU Vitenskapsmuseet.

Figur 7: Relieffspenne fra Åfjord prestegård, Åfjord i Trøndelag. Foto: Kari Dahl, NTNU Vitenskapsmuseet.

Figur 8: Keramiske skår av spannformete leirkar og et potensielt skår av et spannformet leirkar (F480) funnet ved utgravningen av jernaldergården Gene. (Ramqvist 1983, s. 108, Gene

Figur 9: Skisse av det spannformete leirkaret fra Skee. Tegnet av Crafoord, E. (Lönn, 2009, s. 113).

Figur 10: Spredningsmønster til spannformete leirkar i Bohuslän, Värmland og Nordre Jylland. Laget i Google maps. (Kart: Ole Husby)

Figur 11: Spredningsmønster til spannformete leirkar i Jemtland, Medelpad og Ångermanland. Laget i Google maps. (Kart: Ole Husby)

Figur 12: Spannformet leirkar (L – 11) fra grav 2. i Högom, Medelpad. Foto: ATA, Stockholm. (Ramqvist, 1992, s. 130).

Figur 13: Spannformet leirkar fra Gjeite i Trøndelag. Foto: Ole Bjørn Pedersen, NTNU Vitenskapsmuseet.

Figur 14: Spredningsmønsteret til vestlandskjeler i Sverige og Danmark. Laget i Google maps. (kart: Ole Husby.)

Figur 15: Hauken (2005) sin tolkning av utvekslingssystemet for vestlandskjeler i Norge og Sverige. (Hauken, 2005, s.62).

Figur 16: Korsformet spenne av type Mundheim fra Øksneva, Klepp, Rogaland. Tegnet av Rygh (1885:figur 252). (Røstad, 2016, s.120).

Figur 17: Spredningsmønsteret til korsformede spenner av typen Mundheim i Sverige. Laget i Google maps. (kart: Ole Husby.)

Figur 18: Spredningsmønsteret til korsformede spenner i folkevandringstidens Skandinavia. (Røstad, 2016, s. 107)

Figur 19: Spredningsmønsteret til korsformede spenner som er uklassifiserte samt de som er klassifisert som enkeltformer i Trøndelag og Norrland. Laget i Google maps. (kart: Ole Husby.)

Figur 20: Relieffspenne (R – 2) av den nordlige takfotgruppen fra Dalem, Steinkjær i Trøndelag. Foto: Holte, Ellen C. NTNU Vitenskapsmuseet.

Figur 21: Relieffspenne (R – 21) av den botniske gruppen, fra Refset gård, Midtre Gauldal i Trøndelag. Foto: Kari Dahl, NTNU Vitenskapsmuseet.

Figur 22: Spredningsmønsteret til relieffspenner av typen den nordlige takfotgruppen. Hovedutbredelsesområdet er markert med gule markører. Spennen fra Offersøy (R – 4) ligger helt i nord av Nordland fylke og er ikke med på dette kartet. Laget i Google maps. (kart: Ole Husby.)

Figur 23: Spredningsmønsteret til relieffspenner av typen den botniske gruppen. Hovedutbredelsesområdet er markert med lyserøde markører. Laget i Google maps. (kart: Ole Husby.)

Figur 24: Figur 25: Overlapping av spredningsmønsteret til den nordlige takfotgruppen og den botniske gruppen. (Røstad, 2016, s. 212)

Figur 25: Funn av spadeformede jernlupper i Skandinavia (Lindeberg, 2009, s. 25)

Appendiks: Gjenstandsmaterialet

Det foreliggende materialet er hentet fra både gamle og nye skriftlige kilder samt digitale gjenstandsdata-baser. Deler av de mangler på dette grunnlaget museumsnummer eller andre identifikasjonsmetoder sett bort fra kildene de er hentet fra. Tabellene står tomme der informasjon ikke er å oppdrive av materialet.

Appendiks:	
Gjenstandskategori	Identifiserende bokstav
Spannformete leirkar	L
Vestlandskjeler	V
Korsformete spenner	K
Relieffspenner	R

Spannformete leirkar:

Historiska museets digitale gjenstandsdatabase:

Type: Spannformet leirkar (L – 1)	Gjenstandskategori: Keramikk
Gjenstand/foremålsidentitet: 1086260	Museumsnummer/inventarnummer: SHM14276
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Tuna	Sted/lokal: Runsvik
RAÄ nummer: Tuna 30:1 (1)	Bevaringsgrad: fragmenter (9 stykker)
Beskrivelse: Små fragment av spannformigt kärl. Buktjocklek 0,4 cm. Förtjockad mynning. Dekor av vågräta kannelurer. Asbestmagring	
Datering: Romersk jernalder/folkevandringstid	

Type: Spannformet leirkar (L – 2)	Gjenstandskategori: Keramikk
Gjenstand/foremålsidentitet: 1086257	Museumsnummer/inventarnummer: SHM15746
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Njurunda	Sted/lokal: Kvissleby
RAÄ nummer: Njurunda 114:1	Bevaringsgrad: fragmenter (30 stykker)
Beskrivelse: fragment av kärl, odecorerat. Förtjockad mynning. 0,5 cm buktjocklek. Asbestmagrat	
Datering: Romersk jernalder/folkevandringstid	

Type: Spannformet leirkar (L – 3)	Gjenstandskategori: keramikk
Gjenstand/foremålsidentitet: 1086256	Museumsnummer/inventarnummer: SHM413
Land: Sverige	Landskap: Bohuslän
Sogn: Kville	Sted/lokal: Lilla Jored
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad: helt
Beskrivelse:	
Datering: Käril med ristad dekor av horisontella band med snedstrekk. Asbestmagrat?. 15,2 cm mynningsdiameter, 12,3 cm h och 11,1 cm bottendiameter	
Datering: Romersk jernalder	

Type: Spannformet leirkar (L – 4)	Gjenstandskategori: Keramikk
Gjenstand/foremålsidentitet: 1086255	Museumsnummer/inventarnummer: SHM15718
Land: Sverige	Landskap: Bohuslän
Sogn: Naverstad	Sted/lokal: Säm
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad: helt
Beskrivelse: Käril med dekor av kamristning i vertikala och horisontella band. Asbestmagrat? 14,2 cm mynningsdiameter, 9,0 cm h och 8,5 cm bottendiameter.	
Datering: Romersk jernalder/folkevandringstid	

Type: Spannformet leirkar (L – 5)	Gjenstandskategori: Keramikk
Gjenstand/foremålsidentitet: 113959	Museumsnummer/inventarnummer: SHM1270
Land: Sverige	Landskap: Bohuslän
Sogn: Naverstad	Sted/lokal: Skottehögarne. Drottninghögen.
RAÄ nummer: Naverstad 166:1	Bevaringsgrad: helt
Beskrivelse: Ornerad med inpressade prydnader. Asbestmagrat?	
Datering: Romersk jernalder/folkevandringstid	

Type: Spannformet leirkar (L – 6)	Gjenstandskategori: Keramikk
Gjenstand/foremålsidentitet: 272231	Museumsnummer/inventarnummer: SHM7532
Land: Sverige	Landskap: Bohuslän
Sogn: Naverstad	Sted/lokal:
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad: helt
Beskrivelse: Keramikkaril. 18,5 cm mynningsdiam 14, 8 cm h och 14,5 cm bottendiam. Ristad dekor i horisontella och vertikala fält. Magring av asbest?	
Datering: Romersk jernalder/folkevandringstid	

Leirkar som det er usikkert er spannformete:

Type: Leirkar/spannformet leirkar (L – 7)	Gjenstandskategori: Keramikk
Gjenstand/foremålsidentitet: 7717	Museumsnummer/inventarnummer: SHM30042
Land: Sverige	Landskap: Uppland
Sogn: Lillkyrka	Sted/lokal: Mösa
RAÄ nummer: Lillkyrka 20:1	Bevaringsgrad: fragmenter (123 stykker?)
Beskrivelse: gråbrunt gods, finmagrat. 3 mynningsfragm, 6 bottendelsfragm. spannformigt kæril med ngt utåtvikt mynningskant. bottendiam ca 10 cm.	
Datering: Jernalder	

Type: Leirkar/spannformete leirkar (L – 8)	Gjenstandskategori: Keramikk
Gjenstand/foremålsidentitet: 7922	Museumsnummer/inventarnummer: SHM30042
Land: Sverige	Landskap: Uppland
Sogn: Lillkyrka	Sted/lokal: Mösa
RAÄ nummer: Lillkyrka 20:1	Bevaringsgrad: fragmenter (5 fragmenter?)
Beskrivelse: defekt kæril samt 5 fragment. rødorange utsida, gråbrun insida. spannformat lerkæril med svagt utfallande sidor, varav ca hælften återstår. bottendiameter ca 15 cm, återstående højd ca 1 cm.	
Datering: Jernalder	

Spannformete leirkar i skriftlige kilder:

Type: Spannformet leirkar (L – 9)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Stenberger, 1979, s. 508), (Lönn, 2009, s. 109 – 112)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Värmland
Sogn:	Sted/lokal:
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse:	
Datering: Folkevandringstid	

Type: Spannformet leirkar (L – 10)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Stenberger, 1979, s. 508), (Sundström, 1994, s. 104)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Jämtland
Sogn: Revsund	Sted/lokal: Ammer
RAÄ nummer: RAÄ 89	Bevaringsgrad: helt
Beskrivelse:	
Datering: Folkevandringstid	

Type: Spannformet leirkar (L – 11)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Ramqvist, 1992, s. 129 – 130)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Njurunda	Sted/lokal: Högom
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad: helt
Beskrivelse: Funnet i haug nr. 2. høyde: 120 mm, munningsdiameter 125 mm, basediameter: 110 mm. Dekorasjon: grove horisontale og vertikale striper laget med kamredskap. De vertikale båndene begynner ca. 20 mm under karets rand. Under dette er det langsmed karet vekslende felt med vertikale og horisontale bånd. Gråsvart farge. Magret med asbest.	
Datering: Folkevandringstid (ca. 500 e.Kr.)	

Type: Spannformet leirkar (L – 12)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Ramqvist, 1992, s. 186)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Njurunda	Sted/lokal: Högom
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad: fragmenter
Beskrivelse: Funnet ved utgravning av et bosted. I flere fragmenter.	
Datering: Folkevandringstid	

Type: Spannformet leirkar (L – 13)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Ramqvist, 1983, s. 12 – 13)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Njurunda	Sted/lokal: Högom
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad: fragmenter (15 stykker)
Beskrivelse: Funnet i et hus som lå under haug nr. 3 på Högom. Rødlig farget utside med kraftige sotflekker. Kartykkelse på 5 mm. Bare en av fragmentene har bevarte dekorasjonselementer, da i form av tynne, dype linjer. Potensiell kamdekor. Magret med asbest.	
Datering: Folkevandringstid	

Type: Spannformet leirkar (L – 14)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Ramqvist, 1983, s. 107 – 108)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Ångermanland
Sogn: Själevads	Sted/lokal: Gene
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad: fragmenter (9 stykker)
Beskrivelse: Alle de større skårene er dekorert med kamdragne bånd. På det største skåret er det både horisontale og vertikale kamdragne bånd. Karet har hatt en diameter på ca 200 mm. Karets tykkelse er på 5 mm. Utsiden av karet er gråbrun og smålig porøst, mens innsiden er svartfarget og hard. Dette svarte materialet på innsiden lager en skorpe på ca 1 – 2 mm i tykkelse. Magret med asbest.	

Datering: Folkevandringstid

Type: Spannformet leirkar (L – 15)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Swedberg & Östlund, 2017, s. 13, 30 – 31)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Bohuslän
Sogn: Tanum	Sted/lokal: Tanumshede
RAÄ nummer: Grebbestad 2:466	Bevaringsgrad: fragmenter
Beskrivelse: Magret med kleberstein.	
Datering: Romersk jernalder/folkevandringstid	

Type: Spannformet leirkar (L – 16)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Swedberg & Östlund, 2017, s. 13, 30 – 31)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Bohuslän
Sogn: Tanum	Sted/lokal: Tanumshede
RAÄ nummer: Grebbestad 2:466	Bevaringsgrad: fragmenter
Beskrivelse:	
Datering: Romersk jernalder/folkevandringstid	

Type: Spannformet leirkar (L – 17)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Lönn, 2009, s. 112)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Bohuslän
Sogn: Jörlanda	Sted/lokal: Jörlanda
RAÄ nummer: Jörlanda 221 :2	Bevaringsgrad: fragmenter
Beskrivelse: Funnet ved utgravning av boplass, magret med kleberstein	
Datering: Datert til romersk jernalder via kullprøve (ca. 240 – 420 e.Kr.).	

Type: Spannformet leirkar (L – 18)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Lönn, 2009, s. 112)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Bohuslän
Sogn: Norum	Sted/lokal: Hammar
RAÄ nummer: Norum 210	Bevaringsgrad: fragmenter (usikker mengde. Lönn (2009) nevner bare ”några skärvor”)
Beskrivelse: Funnet ved utgravning av en boplass. Angis for å være magret med asbest.	
Datering: Boplassen dateres til romersk jernalder/folkevandringstid. Det ble funnet både yngre og eldre arkeologisk materiale på stedet.	

Type: Spannformet leirkar (L – 19)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Lönn, 2009, s. 112)	Museumsnummer/inventarnummer:

Land: Sverige	Landskap: Bohuslän
Sogn: Hjærtum	Sted/lokal: Hjærtum
RAÄ nummer: Hjærtum 59	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i en gravhaug.	
Datering: Folkevandringstid (ca. 500 e.Kr.)	

Type: Spannformet leirkar (L – 20)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Lönn, 2009, s. 112 - 121)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Bohuslän
Sogn: Skee	Sted/lokal: Skee
RAÄ nummer: Skee 1597:1	Bevaringsgrad: Fragmenter. Lönn 2009: den består i dag av en någorlunda hel botten, en del stora bitar samt en mängd mindre bitar.
<p>Beskrivelse: Funnet i en delvis ødelagt gravhaug. Karet har en bunndiameter på 20 cm og en munningsdiameter på 22,5 cm. Dekorasjonen av karet består av horisontale striper rett under munningsranden mens under dette er det vekslende tomme felt og horisontale striper (7 striper i bredden). Karet er ganske ødelagt og høyden er derfor vanskelig å vurdere, men blir satt til mellom 17 og 19 cm. Leirkaret har en tykkelse på 5 – 6 mm i bunnen og 3 – 6 mm, i karveggene. Det er magret med kleberstein. Det ligger med en skisse av karet i artikkelen til Lönn (2009), det er altså ikke noe tvil om at dette er et spannformet leirkar slik vi kjenner det definert fra norsk arkeologi.</p>	
<p>Datering: Dateringen på graven dette leirkaret ble funnet i er noe merkelig. Det ble sendt inn sju prøver, fem kullprøver og to brente bein. Prøvene tilsa en datering til slutten av førromersk jernalder og til inn i tidlig romersk jernalder. Lönn skriver videre om det som kalles ”reservoareffekten” som er en påvirkning av c14 verdiene til levende vesener av å spise mye marin føde som har eldre c14 verdier i sitt eget vesen. Dette skjer på grunnlag av at eldre karbon sirkulerer lengre i havet enn i atmosfæren og at marine vesener som får i seg en del av dette får eldre verdier. Hun setter sammen en hypotese om at dette kan være noe av grunnlaget for den eldre dateringen av graven. Hvis reservoareffekten har forekommet i tillegg til at treverket kullprøvene ble tatt fra hadde en stor egenalder kan dateringen av graven og da det spannformete leirkaret ligge på rundt 100 – 400 e.Kr. Reservoareffekten er en usikker forklaring da det ikke er gjort nok forskning på fenomenet, men det ligger som en mulig forklaring. En annen faktor som kunne ha påvirket dateringene er ritualer rundt graven. (Lönn, 2009, s. 112 - 121).</p>	

Type: Spannformet leirkar (L –21)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Ramqvist, 1991, s. 186)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Attmar	Sted/lokal: Lucksta
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse:	
Datering:	

Type: Spannformet leirkar (L – 22)	Gjenstandskategori: Keramikk
Kildegrunnlag: (Magnus, 1984, s. 140)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Danmark	Region: Nord-Jylland
Sogn:	Sted/lokal:
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad: fragmenter (1 stykk)
Beskrivelse:	
Datering:	

Vestlandskjeler:

Historiska museets digitale gjenstandsdatabase:

Type: Vestlandskjele (V – 1)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag/Föremålsidentitet: 114135, (Haukens nr. 6. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer: SHM6772
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Njurunda	Sted/lokal: Kvissle
RAÄ nummer: Njurunda 125:1	Bevaringsgrad: Helt men skadet.
Beskrivelse: Historiska museets beskrivelse: vestlandskittel av brons med skadad kant. Funnet i en grav. Typologisk definert av Hauken (2005) som type 1A	
Datering: Historiska museets datering: eldre jernalder. Haukens (2005) datering av type 1A: 300/320 – 375/400 e.Kr.	

Type: Vestlandskjele (V – 2)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag/Föremålsidentitet: 267760, (Haukens nr. 3. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer: SHM13477
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Njurunda	Sted/lokal: Kvissle
RAÄ nummer: Njurunda 115:1	Bevaringsgrad: Helt men skadet.
Beskrivelse: Historiska museets beskrivelse: vestlandskittel av brons, større delen av botten og kanten saknas. Yttersidan har flera grupper av fina runtgående linjer. Typologisk definert av Hauken (2005) som type 2C. Funnet i en grav.	
Datering: Historiska museets datering: eldre jernalder. Haukens (2005) datering av type 2C: 300/320 – ca 525 e.Kr.	

Type: Vestlandskjele (V – 3)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag/Föremålsidentitet: 122958, (Haukens nr. 4. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer: SHM15746
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Njurunda	Sted/lokal: Kvissleby
RAÄ nummer: Njurunda 114:1	Bevaringsgrad: Helt
Beskrivelse: Historiska museets beskrivelse: vestlandskittel av brons. Har upptill en 1 cm bred	

rand vilken på två ställen direkt fortsätter i ett par uppstående trekantiga öron försedda med nyckelhålsliknande genomborringar för hanken. Från mynningsranden fortsätter kärlväggen vertikalt nedåt till ett stycke nedanför mitten av kärlet, därefter går den snett nedåt till den tämligen skarpa bukkanten. Gränsen mellan de båda ytorna markeras av en inpunsad linje. Botten är svagt välvd. Typologisk definert av Hauken (2005) som type 2B. Funnet i en grav.
 Datering: Historiska museets datering: folkevandringstid.

Type: Vestlandskjele (V – 4)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag/Föremålsidentitet: 970250, (Haukens nr. 2. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer: SHM10940
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Skön	Sted/lokal: Västland
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad: Helt.
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre klasse 1 (1A, 1B, 1C, 1D). Funnet i en grav	
Datering: Historiska museets datering romersk jernalder/folkevandringstid. Haukens (2005) datering av klasse 1: 300/320 – 375/400 e.Kr.	

Vestlandskjeler i skriftlige kilder:

Type: Vestlandskjele (V – 5)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 3. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Skön	Sted/lokal: Västland
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre type 2C. Funnet i en grav.	
Datering: Haukens (2005) datering av type 2C: 300/320 – ca 525 e.Kr.	

Type: Vestlandskjele (V – 6)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 1. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Timrå	Sted/lokal: Timrå kirke
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre klasse 1 (1A, 1B, 1C, 1D). Funnet i en grav.	
Datering: Haukens (2005) datering av klasse 1: 300/320 – 375/400 e.Kr.	

Type: Vestlandskjele (V – 7)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 7. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:

Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Attmar	Sted/lokal: Attmar kirke
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre klasse 2 (2A, 2B, 2C, 2D). Funnnet i en grav.	
Datering: Haukens (2005) datering av klasse 2 er usikker. 2C er datert til 300/320 – ca 525 e.Kr. mens 2D er datert til 450/475 – 550/575 e.Kr. 2A og 2B er usikre.	

Type: Vestlandskjele (V – 8)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 8. Hauken, 2005, s. 92), (Ramqvist, 1992, s. 131 – 132)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Selånger	Sted/lokal: Högom
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre klasse 2 (2A, 2B, 2C, 2D). Funnnet i den rike folkevandringstids graven (grav 2) i Högom.	
Datering: Haukens (2005) datering av klasse 2 er usikker. 2C er datert til 300/320 – ca 525 e.Kr. mens 2D er datert til 450/475 – 550/575 e.Kr. 2A og 2B er usikre.	

Type: Vestlandskjele (V – 9)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 9. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Gotland
Sogn: Hejnum	Sted/lokal: Kyrkeby
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre klasse 1 (1A, 1B, 1C, 1D). Funnnet i et depot.	
Datering: Haukens (2005) datering av klasse 1: 300/320 – 375/400 e.Kr.	

Type: Vestlandskjele (V – 10)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 10. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Gotland
Sogn: Hejnum	Sted/lokal: Kyrkebys
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre klasse 1 (1A, 1B, 1C, 1D). Funnnet i et depot.	
Datering: Haukens (2005) datering av klasse 1: 300/320 – 375/400 e.Kr.	

Type: Vestlandskjele (V – 11)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 11. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:

Land: Sverige	Landskap: Gotland
Sogn: Bur	Sted/lokal: Galtungs, Lau myr
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre klasse 2 (2A, 2B, 2C, 2D). Funnet i et depot.	
Datering: Haukens (2005) datering av klasse 2 er usikker. 2C er datert til 300/320 – ca 525 e.Kr. mens 2D er datert til 450/475 – 550/575 e.Kr. 2A og 2B er usikre.	

Type: Vestlandskjele (V – 12)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 12. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Gotland
Sogn: Fole	Sted/lokal: Sojdung
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre klasse 2 (2A, 2B, 2C, 2D). Funnet i et depot. Funnet i et depot.	
Datering: Haukens (2005) datering av klasse 2 er usikker. 2C er datert til 300/320 – ca 525 e.Kr. mens 2D er datert til 450/475 – 550/575 e.Kr. 2A og 2B er usikre.	

Type: Vestlandskjele (V – 13)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 13. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Gotland
Sogn: Sjonheim	Sted/lokal: Sojvide
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre klasse 1 (1A, 1B, 1C, 1D). Funnet i en grav.	
Datering: Haukens (2005) datering av klasse 1: 300/320 – 375/400 e.Kr.	

Type: Vestlandskjele (V – 14)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 14. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Gotland
Sogn: Fide og Grötlingbo	Sted/lokal: Barshaldershed
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Uspesifisert type. Funnet i en grav.	
Datering:	

Type: Vestlandskjele (V – 15)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 15. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Sverige	Landskap: Gotland

Sogn: Lau	Sted/lokal: Lilla Bjärges
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Uspesifisert type. Funnet i en grav.	
Datering:	

Type: Vestlandskjele (V – 16)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 16. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Danmark	Region: Sjælland
Sogn: Holbæk	Sted/lokal: Stenlille
	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre klasse 2 (2A, 2B, 2C, 2D). Funnet i et depot. Funnet i et depot. Funnet i grav.	
Datering: Haukens (2005) datering av klasse 2 er usikker. 2C er datert til 300/320 – ca 525 e.Kr. mens 2D er datert til 450/475 – 550/575 e.Kr. 2A og 2B er usikre.	

Type: Vestlandskjele (V – 17)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 17. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Danmark	Region: Syddanmark
Sogn: Davinge	Sted/lokal: Åsum
	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre type 1D. Funnet i grav (Sanderum gaard, grav 1).	
Datering: Haukens (2005) datering av type 1D: 300/320 – ca 375/400 e.Kr.	

Type: Vestlandskjele (V – 18)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 18. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Danmark	Region: Syddanmark
Sogn: Flemløse	Sted/lokal: Kragehul mose, Odense.
	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre klasse 2 (2A, 2B, 2C, 2D). Funnet i et depot. Funnet i et depot. Funnet i depot.	
Datering: Haukens (2005) datering av klasse 2 er usikker. 2C er datert til 300/320 – ca 525 e.Kr. mens 2D er datert til 450/475 – 550/575 e.Kr. 2A og 2B er usikre.	

Type: Vestlandskjele (V – 19)	Gjenstandskategori: Bronsekjel
Kildegrunnlag: (Haukens nr. 19. Hauken, 2005, s. 92)	Museumsnummer/inventarnummer:
Land: Danmark	Region: Nord-Jylland
Sogn: Hjortdal sogn	Sted/lokal: Baunehøj, Thisted

	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Typologisk definert av Hauken (2005) som å tilhøre klasse 2 (2A, 2B, 2C, 2D). Funnet i et depot. Funnet i et depot. Funnet i depot.	
Datering: Haukens (2005) datering av klasse 2 er usikker. 2C er datert til 300/320 – ca 525 e.Kr. mens 2D er datert til 450/475 – 550/575 e.Kr. 2A og 2B er usikre. Funnet i grav.	

Korsformete spenner:

Av typen Mundheim:

Historiska museets digitale gjenstandsdatabase:

Type: Korsformet spenne (K – 1)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/Föremålsidentitet: 1167494, (Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	Museumsnummer/inventarnummer: SHM1560
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Njurunda	Sted/lokal: Helljoms
RAÄ nummer: Njurunda 239:1	Bevaringsgrad: godt bevart men fragmentert i 3 biter.
Beskrivelse: Funnet i en grav. Laget av bronse. Type Mundheim (Reichstein 1975).	
Datering: Folkevandringstid	

Type: Korsformet spenne (K – 2)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/Föremålsidentitet: 271528, (Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	Museumsnummer/inventarnummer: SHM22776
Land: Sverige	Landskap: Gästrikland
Sogn: Hille	Sted/lokal: Södra Åbyggeby
RAÄ nummer: Hille 86:1	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Historiska museets beskrivelse: Korsformigt spänne av brons. Den ena av de övre sidoknopparna har i gammel tid brutits av och ersatts med en liknande. Nålfästet är enkelt. Nålen saknas. Funnet i grav. Laget av bronse. 15.7 cm lang. Type Mundheim (Reichstein 1975).	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 3)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/Föremålsidentitet: 928615, (Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	Museumsnummer/inventarnummer: SHM34566/69
Land: Sverige	Landskap: Hälsingland
Sogn: Hälsingtuna	Sted/lokal: Björka
RAÄ nummer: Hälsingtuna 123:1	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i det som beskrives som ”stenskodd grop”. Type Mundheim (Reichstein 1975).	
Datering:	

Skriftlige kilder:

Type: Korsformet spenne (K – 4)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (HM7565, 7569, 7678, etter Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	
Land: Sverige	Landskap: Hälsingland
Sogn: Forsa	Sted/lokal: Sörhoga/Hogabacken
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i grav. Type Mundheim (Reichstein 1975).	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 5)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (HM87/7567A, etter Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	
Land: Sverige	Landskap: Hälsingland
Sogn: Forsa	Sted/lokal: Utnäs
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i grav. Type Mundheim (Reichstein 1975).	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 6)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (HM7576, etter Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	
Land: Sverige	Landskap: Hälsingland
Sogn:	Sted/lokal:
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Ble funnet som løsfunn, ukjent funnsted. Type Mundheim (Reichstein 1975).	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 7)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (VM4537-39, etter Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	
Land: Sverige	Landskap: Västergötland
Sogn: Skallmeja	Sted/lokal: Blomsgården
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i grav. Type Mundheim (Reichstein 1975).	
Datering:	

Korsformete spenner som er uklassifiserte:

Skriftlige kilder:

Type: Korsformet spenne (K – 8)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (SHM29500/3/IV etter Røstad, 2016 (bind II), s. 207)	
Land: Sverige	Landskap: Hälsingland
Sogn: Forsa	Sted/lokal: Hillsta
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i grav. Uklassifisert.	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 9)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (HM7665 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	
Land: Sverige	Landskap: Hälsingland
Sogn: Tuna	Sted/lokal: Hällsäter
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Løsfunn. Uklassifisert.	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 10)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (Røstad, 2016 (bind II), s. 207)	
Land: Sverige	Landskap: Jämtland
Sogn: Ås	Sted/lokal: Täng
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Gjenstanden er ikke bevart, mulig løsfunn. Uklassifisert.	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 11)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (SHM31286/A5 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Skön	Sted/lokal: Näs
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i grav. Uklassifisert. Beskrives som å være nær Reichstein sin type Lima. (Reichstein, 1975, s. 39).	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 12)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (T13164/12570 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 193)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Nærøy	Sted: Klungset (Steine)
Bevaringsgrad:	

Beskrivelse: Funnet i grav. Uklassifisert. Beskrives som å være nær Reichstein sin type Lima. (Reichstein, 1975, s. 39).
Datering:

Korsformete spenner klassifisert som enkeltformer:

Skriftlige kilder:

Type: Korsformet spenne (K – 13)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (HM7565, 7569, 7678 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 207)	
Land: Sverige	Landskap: Hälsingland
Sogn: Forsa	Sted/lokal: Sörhoga/Hogabacken
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert som enkeltform.	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 14)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (SHM32364/3 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	
Land: Sverige	Landskap: Hälsingland
Sogn: Hälsingland	Sted/lokal: Halstaåsen
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert som enkeltform.	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 15)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (HM7563 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	
Land: Sverige	Landskap: Hälsingland
Sogn: Tuna	Sted/lokal: Hallsta
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Løsfunn. Klassifisert som enkeltform.	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 16)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (JLM528 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	
Land: Sverige	Landskap: Jämtland
Sogn: Näs	Sted/lokal: Kungsnäs
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert som enkeltform.	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 17)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (SHM22492/18 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Alnö	Sted/lokal: Båräng/Baräng
RAÅ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert som enkeltform.	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 18)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (SHM10940 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 208)	
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Tuna	Sted/lokal: Rude
RAÅ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert som enkeltform.	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 19)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (T12917 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 193)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Levanger	Sted: Storborg (Børøy)
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert som enkeltform.	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 20)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (T14201 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 193)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Nærøy	Sted: Varøy
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert som enkeltform.	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 21)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (T15490 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 193)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Hitra	Sted: Myren av Kjerringvåg
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Mulig funnet i depot. Klassifisert som enkeltform. Beskrives som å være nær Reichstein sin type Skogøya. (Reichstein, 1975, s. 40).	
Datering:	

Andre varianter av korsformete spenner funnet innenfor det relevante området:

Skriftlige kilder:

Type: Korsformet spenne (K – 22)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (T12243 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 193)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Leka	Sted: Kvaløy
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert som Reichstein sin type Lima (Reichstein, 1975, s. 39)	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 23)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (T5310 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 199)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Oppdal	Sted: Grøte
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Løsfunn. Klassifisert som Reichstein sin type Lima (Reichstein, 1975, s. 39)	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 24)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (T9822 – 42 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 193)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Inderøy	Sted: Hol
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert som Reichstein sin type Varhaug (Reichstein, 1975, s. 39)	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 25)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (T1227 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 193)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Leka	Sted: Steine
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert som Reichstein sin type Røssøy (Reichstein, 1975, s. 36)	
Datering:	

Type: Korsformet spenne (K – 26)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (T14668 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 193)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Nærøy	Sted: Leirvik
Bevaringsgrad:	

Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert som Reichstein sin type Skogøya/Volstad/Eidbukten (Reichstein, 1975, s. 41, 45)
Datering:

Relieffspenner:

Av den nordlige takfotgruppen:

Skriftlige kilder:

Type: Relieffspenne (R – 1)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (T3505 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 216)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Namsos	Sted: Bangsund
Bevaringsgrad: fragmentert	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 2)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (C4816-28, C4565-68 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 216)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Steinkjer	Sted: Dalem
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 3)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (T1821 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 217)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Åfjord	Sted: Åfjord prestegård
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Depotfunn. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 4)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (C8361 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 216)	
Land: Norge	Fylke: Nordland
Kommune: Lødingen	Sted: Offersøy
Bevaringsgrad:	

Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).
Datering:

Type: Relieffspenne (R – 5)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (B9688 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 218)	
Land: Norge	Fylke: Sogn og Fjordane
Kommune: Sogndal	Sted: Nornes
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 6)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (S4752 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 217)	
Land: Norge	Fylke: Rogaland
Kommune: Hå	Sted: Husvegg
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 7)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (C12280 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 217)	
Land: Norge	Fylke: Oppland
Kommune: Nord-Aurdal	Sted: Skrautvål
Bevaringsgrad: Fragmentert	
Beskrivelse: Løsfunn. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 8)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (C8154 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 216)	
Land: Norge	Fylke: Hedmark
Kommune: Rendalen	Sted: Fonnås
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Depotfunn/løsfunn. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 9)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (GF1763 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 220)	
Land: Sverige	Landskap: Gotland
Sogn: Roma	Sted: Högbro
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Løsfunn. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 10)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (SHM30980/24 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 221)	
Land: Sverige	Landskap: Södermanland
Sogn: Botkyrka	Sted: Älvesta
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 11)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (SHM.dnr.3290/83 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 222)	
Land: Sverige	Landskap: Uppland
Sogn: Täby	Sted: Åkerby
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Mulig løsfunn. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 12)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (SHM34566 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 221)	
Land: Sverige	Landskap: Hälsingland
Sogn: Hälsingtuna	Sted: Björka
Bevaringsgrad: Fragmentert	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 13)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (HM7562 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 221)	
Land: Sverige	Landskap: Hälsingland
Sogn: Hälsingtuna	Sted: Mo (by)
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad,	

2016, s. 191 – 195).
Datering:

Type: Relieffspenne (R – 14)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (JLM15700 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 221)	
Land: Sverige	Landskap: Jämtland
Sogn: Brunflo	Sted: Brunflo misjonshus
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 15)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (JLM12272 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 221)	
Land: Sverige	Landskap: Jämtland
Sogn: Rödön	Sted: Häste
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 16)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (SHM7864 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 222)	
Land: Sverige	Landskap: Ångermanland
Sogn:	Sted:
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Løsfunn. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 17)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (C11495 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 224)	
Land: Danmark	Landskap:
Sogn:	Sted:
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Løsfunn. Klassifisert av Røstad som den nordlige takfotgruppen (Røstad, 2016, s. 191 – 195).	
Datering:	

Av den botniske gruppen:

Skriftlige kilder:

Type: Relieffspenne (R – 18)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (C4816-28, C4565-68 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 216)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Steinkjer	Sted: Dalem
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den botniske gruppen (Røstad, 2016, s. 195 – 196).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 19)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (C4816-28, C4565-68 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 217)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Steinkjer	Sted: Dalem
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den botniske gruppen (Røstad, 2016, s. 195 – 196).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 20)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (C4816-28, C4565-68 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 217)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Steinkjer	Sted: Dalem
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den botniske gruppen (Røstad, 2016, s. 195 – 196).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 21)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/ museumsnummer: (T1645 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 218)	
Land: Norge	Fylke: Trøndelag
Kommune: Midtre Gauldal	Sted: Refset
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den botniske gruppen (Røstad, 2016, s. 195 – 196).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 22)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (C19227 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 219)	
Land: Norge	Fylke: Vestfold
Kommune: Larvik	Sted: Berg
Bevaringsgrad:	
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den botniske gruppen (Røstad, 2016, s. 195 – 196).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 23)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (SHM1209 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 220)	
Land: Sverige	Landskap: Gästrikland
Sogn: Hedesunda	Sted/lokal: Hade
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Muligens funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den botniske gruppen (Røstad, 2016, s. 195 – 196).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 24)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (SHM1209 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 220)	
Land: Sverige	Landskap: Gästrikland
Sogn: Hedesunda	Sted/lokal: Hade
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Muligens funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den botniske gruppen (Røstad, 2016, s. 195 – 196).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 25)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (SHM25334 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 222)	
Land: Sverige	Landskap: Västmanland
Sogn: Tortuna	Sted/lokal: Nicktuna
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den botniske gruppen (Røstad, 2016, s. 195 – 196).	
Datering:	

Type: Relieffspenne (R – 26)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (SHM4046 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 221)	
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Indal	Sted/lokal: Bjällsta
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den botniske gruppen (Røstad, 2016, s. 195 – 196).	

195 – 196).
Datering:

Type: Relieffspenne (R – 27)	Gjenstandskategori: Bøylespenne
Kildegrunnlag/museumsnummer: (SHM12220 etter Røstad, 2016 (bind II), s. 221)	
Land: Sverige	Landskap: Medelpad
Sogn: Attmar	Sted/lokal: Sörfors
RAÄ nummer:	Bevaringsgrad:
Beskrivelse: Funnet i grav. Klassifisert av Røstad som den botniske gruppen (Røstad, 2016, s. 195 – 196).	
Datering:	